

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosna i Hercegovina
Kanton Središnja Bosna
Srednjobosanski kanton

Strategija razvoja SBK/KSB

2021.-2027. godina

Nacrt strateške platforme

Sadržaj:

<i>Uvod</i>	6
1. <i>METODOLOGIJA IZRADE STRATEGIJE</i>	8
2. <i>ZEMLJOPISNI POLOŽAJ I PRIRODNE KARAKTERISTIKE KSB</i>	10
Položaj i osnovne prostorne karakteristike Kantona Središnja Bosna	10
Vode	11
Rude i minerali	12
Flora	12
Fauna	14
Zemljište	14
Klimatska obilježja	15
3. <i>STANOVNIŠTVO U KSB</i>	17
4. <i>EKONOMSKA STRUKURA GOSPODARSTVA KANTONA SREDIŠNJA BOSNA</i>	19
Indeks razvijenosti	19
Investicije	20
Analiza uvoza i izvoza	21
Poslovni subjekti prema djelatnosti	23
Poslovne zone	24
Industrijska proizvodnja	27
Poljoprivreda	28
Šumarstvo	30
Turizam	31
Promet i veze	33
Gradevinarstvo	35
Zaposlenost i nezaposlenost	35
Umirovljenici	37
5. <i>INDIKATIVNI FINANCIJSKI OKVIR</i>	39
6. <i>DRUŠTVENE DJELATNOSTI</i>	43
Obrazovanje	43
Predškolski odgoj i obrazovanje na području kantona	43
Osnovne odlike predškolskog odgoja i obrazovanja u Kantonu Središnja Bosna.....	44
Razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja	46
Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje	47
Osnovne škole u na području KSB	47

Srednjoškolski odgoj i obrazovanje	52
Srednje škole u na području KSB	52
Visoko školstvo na području KSB	55
Visokoškolske ustanove na području KSB	55
Kultura i šport.....	57
Socijalna zaštita.....	57
Zdravstvo	60
Sigurnost građana.....	61
Sistem upravljanja razvojem	62
Institucionalni okvir.....	62
Učinkovitost modela upravljanja razvojem	63
Procedure za planiranje i prikupljanje podataka	63
Prometna infrastruktura	64
Cestovni promet	64
Razvojna koncepcija cestovne mreže KSB.....	66
7. OKOLIŠ.....	67
Zaštita okoliša i komunalna infrastruktura	67
Praćenje stanja okoliša, informacijski sistem i planiranje zaštite okoliša	67
Zagađivači.....	68
Upravljanje vodama i otpadnim vodama	70
Nadležnosti	70
Površinske vode	71
Poplave.....	72
Učestalost pojavljivanja poplava	73
Vodosnabdjevanje.....	73
Upravljanje otpadnim vodama.....	75
Zaštita zraka.....	76
Zakonodavstvo, nadležnosti i strateški dokumenti	76
Kvaliteta zraka	77
Upravljanje otpadom.....	77
Planski dokumenti.....	77
Količine otpada	78
Postojeća organizacija upravljanja otpadom.....	79
Prikupljanje otpada	79
Reciklaža.....	79

Deponije	79
Divlje deponije.....	81
Jačanje javne svijesti.....	82
Buka	82
Zaštićeni dijelovi prirode	82
Zaštita prirodnih cjelina i kulturnih krajolika	83
Šume.....	83
Zakonodavstvo i nadležnosti.....	83
Problematika zaštite šuma.....	84
Zaštita zemljišta	86
Minirane površine.....	87
Energija i energetska učinkovitost.....	88
Ključni problemi	88
Termo energija	88
Plin	88
Biomasa.....	91
Energija sunca i vjetrova.....	92
Geotermalni izvori	92
8. <i>PREGLED VANJSKIH I UNUTARNJIH FAKTORA</i>	<i>96</i>
9. <i>STRATEŠKO FOKUSIRANJE</i>	<i>106</i>
Vizija razvoja	107
Strateški ciljevi	108

Lista tablica:

<i>Tablica 1. KSB u brojkama.....</i>	<i>11</i>
<i>Tablica 2. Zemljište u SB.....</i>	<i>15</i>
<i>Tablica 3. Vrijednost važnih meteo pojava.....</i>	<i>16</i>
<i>Tablica 4. Starosna struktura u KSB</i>	<i>17</i>
<i>Tablica 5. Prirodni priraštaj u KSB</i>	<i>17</i>
<i>Tablica 6. Index razvijenosti u KSB.....</i>	<i>19</i>
<i>Tablica 7. Indeks razvijenosti po općinama</i>	<i>20</i>
<i>Tablica 8. Ostvarene investicije u nova stalna sredstva po namjeni ulaganja i tehničkoj strukturi.....</i>	<i>20</i>
<i>Tablica 9. Pokrivenost uvoza izvozom u KSB u razdoblju od 2015.-2019.godine</i>	<i>21</i>
<i>Tablica 10. Izvoz i uvoz u KSB prema područjima za razdoblje 2015.-2019.....</i>	<i>22</i>
<i>Tablica 11. Izvoz i uvoz po zemljama za razdoblje 2015.-2019. godine.</i>	<i>22</i>
<i>Tablica 12. Broj poslovnih subjekata u KSB za razdoblje 2013.-2019. godine.</i>	<i>23</i>
<i>Tablica 13. Broj poslovnih subjekata na tisuću stanovnika po općinama u KSB-u u 2019. godini</i>	<i>24</i>
<i>Tablica 14. Poslovne zone po općinama u KSB</i>	<i>26</i>

<i>Tablica 15. Industrijska proizvodnja po godinama KSB i FBiH.....</i>	<i>27</i>
<i>Tablica 16. Pregled proizvodnje usjeva u KSB za razdoblje 2017.-2019. godina</i>	<i>28</i>
<i>Tablica 17. Pregled voća u KSB za razdoblje 2017.-2019. godinu.....</i>	<i>29</i>
<i>Tablica 18. Brojno stanje stoke u KSB za razdoblje 2017.-2019.</i>	<i>30</i>
<i>Tablica 19. Proizvodnja i prodaja šumskih sortimenata u KSB za razdoblje 2015.-</i> <i>2019.godina</i>	<i>30</i>
<i>Tablica 20. Dolasci i noćenja turista u KSB za razdoblje 2016.-2019. godine.....</i>	<i>31</i>
<i>Tablica 21. Dolasci i noćenja turista prema prebivalištu u KSB za razdoblje 2016.-2019.</i> <i>godina</i>	<i>33</i>
<i>Tablica 22. Prijevoz robe u KSB za razdoblje 2015.-2019. godine.....</i>	<i>33</i>
<i>Tablica 23. Prijevoz putnika u KSB za razdoblje 2015.-2019. godina.....</i>	<i>34</i>
<i>Tablica 24. Vrijednost izvršenih građevinskih radova po vrstama objekta u KSB</i>	<i>35</i>
<i>Tablica 25. Pregled zaposlenih, nezaposlenih i plaća na nivou godišnjeg prosjeka u KSB ...</i>	<i>36</i>
<i>Tablica 26. Prosječna neto plaća po općina u KSB</i>	<i>36</i>
<i>Tablica 27. Broj nezaposlenih po općinama u KSB</i>	<i>37</i>
<i>Tablica 28. Broj umirovljenika u KSB.....</i>	<i>38</i>
<i>Tablica 29. Vrsta i iznos mirovine po kantonima u FBiH</i>	<i>38</i>
<i>Tablica 30. Izvršenje proračuna i prikaz proračunske potrošnje po godinama.....</i>	<i>39</i>
<i>Tablica 31. Izvršenje prihoda od neizravnih poreza Kantona i općina u Kantonu za 2019.,</i> <i>revidirane projekcije za 2020. te projekcije za razdoblje 2021. – 2023.....</i>	<i>40</i>
<i>Tablica 32. Prihodi- izvršenje za 2019. i projekcije za 2020.,2021.,2022.,2023.</i>	<i>40</i>
<i>Tablica 33. Kumulativni pregled prihoda, primitaka i financiranja za KSB i općine, izvršenje</i> <i>2019., procjena 2020.- 2023. godina.....</i>	<i>42</i>
<i>Tablica 34. Podaci o predškolskim ustanovama u KSB</i>	<i>45</i>
<i>Tablica 35: Popis predškolskih ustanova u KSB</i>	<i>46</i>
<i>Tablica 36. Podaci o broju učenika u osnovnim i srednjim školama na području KSB.....</i>	<i>47</i>
<i>Tablica 37. Broj osnovnih škola i broj odjeljenja u KSB, po gradovima/općinama</i>	<i>49</i>
<i>Tablica 38. Broj učenika i broj nastavnika u osnovnim školama u KSB, po</i> <i>gradovima/općinama</i>	<i>50</i>
<i>Tablica 39. Broj škola, broj odjeljenja, broj učenika i broj nastavnika srednjih škola u KSB</i>	<i>54</i>
<i>Tablica 40. Podaci o visokom obrazovanju u KSB.....</i>	<i>56</i>
<i>Tablica 41. Podaci o diplomiranim studentima u KSB.....</i>	<i>56</i>
<i>Tablica 42. Iznos izdavanja za kulturu i šport po godinama u KSB (u KM).....</i>	<i>57</i>
<i>Tablica 43. Podaci o socijalnoj zaštiti u KSB.....</i>	<i>58</i>
<i>Tablica 44. Broj zdravstvenih radnika u KSB i FBiH u razdoblju 2014-2019. godina.....</i>	<i>60</i>
<i>Tablica 45. Pokazatelji u oblasti zdravstva u KSB, po godinama.....</i>	<i>61</i>
<i>Tablica 46. Pokazatelji u oblasti sigurnosti građana u KSB, po godinama.....</i>	<i>61</i>
<i>Tablica 47. Pokazatelji iz oblasti saobraćajne infrastrukture u KSB po godinama.....</i>	<i>66</i>
<i>Tablica 48. Osnovni podaci o režimu voda u KSB</i>	<i>72</i>
<i>Tablica 49. Kvaliteta, dostupnost i pokrivenost općina i gradova u KSB komunalnim</i> <i>uslugama.....</i>	<i>75</i>
<i>Tablica 50. Podaci o miniranim područjima – sumnjiva površina u 2019. godini, stanje po</i> <i>općinama.....</i>	<i>87</i>
<i>Tablica 51. Podaci o investicijama iz oblasti vodovodne i kanalizacijske infrastrukture.....</i>	<i>94</i>
<i>Tablica 52. Ključni pokazatelji zaštite okoliša</i>	<i>94</i>
<i>Tablica 53. SWOT elementi Kantona Središnja Bosna</i>	<i>97</i>

<i>Tablica 54. Pokazatelji utjecaja za prvi strateški cilj.....</i>	<i>109</i>
<i>Tablica 55. Pokazatelji utjecaja za drugi strateški cilj.....</i>	<i>110</i>
<i>Tablica 56. Pokazatelji utjecaja na treći strateški cilj.....</i>	<i>111</i>

Lista slika:

<i>Slika 1. Mapa KSB.....</i>	<i>10</i>
<i>Slika 2. Prikaz uvoza i izvoza u KSB.....</i>	<i>21</i>
<i>Slika 3. Industrijska proizvodnja u KSB.....</i>	<i>28</i>
<i>Slika 4. Dolasci i noćenja.....</i>	<i>32</i>
<i>Slika 5. Prijevoz robe.....</i>	<i>34</i>
<i>Slika 6. Prikaz zaposleni i nezaposlenih u KSB.....</i>	<i>36</i>
<i>Slika 7. Iznos prosječne mirovine i broja umirovljenika.....</i>	<i>38</i>
<i>Slika 8. Broj učenika osnovni škola u KSB.....</i>	<i>51</i>
<i>Slika 9. Broj učenika osnovnih škola u KSB.....</i>	<i>51</i>
<i>Slika 10. Broj nastavnika srednjih škola u KSB.....</i>	<i>53</i>
<i>Slika 11. Broj učenika srednjih škola u KSB.....</i>	<i>53</i>

Uvod

Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine¹ (u daljnjem tekstu: Zakon) i pod zakonskim aktima uspostavljen je institucionalni i normativno-pravni okvir razvojnog planiranja i upravljanja razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine, kantonima i jedinicama lokalne samouprave.

Na temelju utvrđenog normativno-pravnog okvira Vlada Kantona Središnja Bosna (u daljnjem tekstu: Vlada KSB) donijela je Odluku o izradi Strategije razvoja KSB za razdoblje 2021.-2027. godina² kojom je pokrenut proces izrade Strategije razvoja KSB za razdoblje 2021.-2027. godina (u daljnjem tekstu: Strategija razvoja KSB).

Strategija razvoja KSB je integrirani, multisektorski strateški dokument KSB koja definira javne politike, usmjerava razvoj teritorije KSB i jedinica lokalne samouprave i zacrtanim strateškim ciljevima i prioritetima predstavlja putokaz za sveukupni društveni razvoj. Strategijom razvoja KSB se utvrđuju ciljevi i prioriteti razvoja kantona, način njihovog ostvarivanja, financijskog i institucionalni okvir za provedbu, praćenje, evaluaciju i izvještavanje. Istovremeno je polazni dokument i podloga za izradu sektorskih strategija, DOB-a, proračuna i PJI kantona, programa rada Vlade za mandatno razdoblje, trogodišnjeg plana rada ministarstava i drugih tijela i godišnjeg programa rada Vlade.

U sklopu procesa izrade Strategije razvoja KSB nosilac je Ured za europske integracije, fondove, odnose s javnošću i kvalitetu prema međunarodnom standardu KSB (u daljnjem tekstu: Ured).

Učesnici u procesu izrade Strategije razvoja KSB su kantonalna ministarstva i druga tijela kantonalne uprave, jedinice lokalne samouprave na području KSB, Vijeće za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u KSB, te socio-ekonomski partneri.

Proces izrade Strategije razvoja KSB u svim fazama karakteriziralo je ostvarivanje zakonskih principa razvojnog planiranja koji obuhvaćaju:

- otvoreni metod koordinacije,
- ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti za sve građane,
- vertikalna i horizontalna koordinacija,
- partnerstvo, javnost i transparentnost u procesu razvojnog planiranja.

U okviru ostvarivanja zakonskih okvira razvojnog planiranja kroz fazu izrade strateške platforme određena je vizija razvoja. Vizija je temeljena na geostrateškom centralnom položaju KSB koji se nalazi na raskrsnici najvažnijih transportnih pravaca i uvezanosti sa svim dijelovima BiH, kao i stremljenju da KSB postane regija ugodnog i sigurnog života u kojoj svaki čovjek ima priliku za uspjeh.

¹ „Službene novine FBiH“, broj: 32/17.

² „Službene novine KSB“, broj: 3/20.

Vizija razvoja KSB

Iz srca Bosne ključa ljepota i dobrotu čovjeka, bogatstvo prirode, gdje se ugodno i sigurno živi, njeguju različitosti i svaki čovjek ima priliku za uspjeh.

Ostvarivanje vizije razvoja KSB podrazumijeva uspostavu mehanizama u okviru čega su definirana tri relevantna strateška cilja koji osiguravaju sinergijske efekte između ekonomije, okoliša i društva, uz puno uvažavanje interesa lokalne uprave. Strateški ciljevi su ujedno osnova za utvrđivanje prioriteta i mjera i dalje korake razvojnog planiranja i upravljanja razvojem u KSB.

Strateški ciljevi razvoja KSB

- 1. Poticati održiv ekonomski razvoj**
- 2. Unaprijediti kvalitetu življenja i održivoga društvenoga okruženja za sve građane.**
- 3. Poboljšati stanje okoliša i javnu infrastrukturu**

Proces izrade Strategije razvoja KSB u svim fazama je usmjeren i osigurao je punu usklađenost sa drugim strateškim dokumentima na razini kantona, prije svega nacrtom Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina (u daljnjem tekstu: Strategija razvoja FBiH). Pored koordinacije i usuglašavanja razvojnih prioriteta i politika u odnosu na spomenuti strateški okvir, Strategija razvoja KSB istovremeno odražava i globalno prihvaćene ciljeve održivog razvoja utvrđene kroz Okvir za implementaciju ciljeva održivog razvoja za BiH. Faze izrade Strategije razvoja KSB karakterizirala je i pojava pandemije COVID-19 što je u značajnoj mjeri ciljeve, prioritete i mjere strategije usmjerilo prema suočavanju sa izazovom saniranja posljedica pandemije.

Strategija razvoja KSB predstavlja podlogu za usklađivanje i izradu strategije razvoja jedinica lokalne samouprave u KSB.

Podršku izradi Strategije razvoja KSB pružio je Projekat integriranog lokalnog razvoja (ILDP), zajednički projekat Vlade Švicarske i Razvojnog projekta Ujedinjenih naroda (UNDP), s tim što *Sadržaj Strategije razvoja KSB, kao i nalazi prikazanih u njoj, ne odražavaju nužno stavove ILDP-a, Vlade Švicarske ili UNDP-a.*

1. METODOLOGIJA IZRADE STRATEGIJE

Uredbom o izradi strateških dokumenata u FBiH³ uspostavljena je metodologija koja propisuje korake u procesu izrade i strukturu strateškog dokumenta. Na temelju spomenutog pod zakonskog akta Vlada KSB je donijela Odlukom o izradi strategije razvoja KSB za razdoblje 2021.-2027. godina utvrdila faze izrade i učesnike u procesu izrade.

Izrada strategije je prošla kroz sedam definiranih faza počevši od izrade situacijske analize i strateške platforme, zatim određivanja prioriteta i mjera, identifikacije strateških projekata, provjere međusobne usklađenosti strateških dokumenata, izrade indikativnog financijskog okvira za implementaciju, definiranja načina implementacije, praćenja, izvještavanja i evaluacije, do zadnje faze koja podrazumijeva usvajanja strateškog dokumenta.

Prva faza podrazumijevala je izradu situacijske analize i strateške platforme sa SWOT matricom. Značajnu podlogu procesu pružila je i Srednjoročna evaluacija Strategije razvoja KSB za razdoblje 2016. - 2020. godina, za razdoblje evaluacije 2016. - 2018. godina. Nakon prikupljenih podataka u toku mjeseca svibanj i lipanj 2020. godine provedene su javne konsultacije na Nacrt Situacijske analize i Strateške platforme u kojima je učešće uzelo preko 30 socio-ekonomskih partnera koji su dostavili komentare i mišljenja. Po provedbi konsultacija Vlada KSB je Zaključkom broj: xx-xx-xxxx/20 od xx.xx.2020. godine okončala ovu fazu izrade Strategije razvoja KSB. Utvrđena Situacijska analiza obuhvata pregled stanja u ekonomskom, društvenom i okolišnom sektoru u KSB, uz sagledavanje ekonomskih i zdravstvenih aspekata epidemije COVID-19. Na temelju zaključaka Situacijske analize, u okviru Strateške platforme definirani su strateški fokusi i strateški ciljevi, te potvrđena razvojna Vizija KSB.

Provedene naredne faze obuhvatile su procese konsultacija i nadležno postupanje uspostavljenih tijela što je integralno kroz izrađenu Strategiju razvoja KSB rezultiralo određivanjem prioriteta i mjera, identifikaciju strateških projekata, izradu indikativnog financijskog okvira za implementaciju i stvaranje okvira implementacije, praćenja, izvještavanja i evaluacije. Proces usvajanja Strategije razvoja KSB je prošao fazu razmatranja u formi nacрта, utvrđivanje prijedloga i konačnog usvajanja. U dijelu provjere međusobne usklađenosti strateških dokumenata, izrađen je dokument Provjera usklađenosti strateških ciljeva, prioriteta i mjera kojim je potvrđen normativni zahtjev usklađenosti.

Kroz sve faze izrade Strategije razvoja KSB tehničku i stručnu podršku kao i koordinaciju procesa izrade je vodio Ured. Ured je Rješenjem o imenovanju Kantonalnog odbora za razvoj za izradu Strategije razvoja KSB za razdoblje 2021.-2027. godina⁴, formirao savjetodavno i koordinacijsko tijelo za izradu Strategije razvoja KSB koje je učestvovalo u procesu izrade, poštujući principe razvojnog planiranja i upravljanja razvojem iz člana 4. Zakona. Imenovani članovi Kantonalnog odbora za razvoj su pomoćnici ministara ili predstavnici ministarstva, rukovodioci drugih tijela kantonalne uprave.

³ „Službene novine FBiH“, broj: 74/19.

⁴ Rješenje o formiranju i imenovanju Radnog tijela za izradu Strategije razvoja KSB za razdoblje 2021.-2027. godina (broj: 01-34-112/2020 od 14.02.2020. godine) doneseno je od strane predsjednika Vlade.

Zaključkom Vlade KSB⁵ je preimenovana Partnerska grupa za razvoj u Vijeće za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u KSB. U procesima izrade Strategije razvoja KSB Vijeće⁶ je ostvarilo zakonom utvrđene nadležnosti razmatranja i davanja preporuka što je omogućilo ostvarivanje principa razvojnog planiranja i kvalitetu dokumenta.

U toku cjelokupne izrade Strategije razvoja KSB kontinuirano su vođene javne konsultacije sa svim učesnicima procesa. Specifičnost je što je izbijanjem pandemije COVID-19 proces konsultacija najvećim dijelom provedene putem elektronske pošte, elektronskim konsultacijama sa Kantonalnim odborom za razvoj, web stranice Vlade KSB.

⁵ Zaključak vlade KSB broj: 01-05-800/2018-20 od 20.09.2018.godine.

⁶ Vijeće čini premijer, odnosno predsjednik vlade kantona, općinski načelnici, odnosno gradonačelnici jedinica lokalne samouprave u sastavu kantona i drugi socioekonomski partneri.

2. ZEMLJOPISNI POLOŽAJ I PRIRODNE KARAKTERISTIKE KSB

Položaj i osnovne prostorne karakteristike Kantona Središnja Bosna

Kanton Središnja Bosna (u daljem tekstu KSB) je jedna od 10 federalnih administrativnih jedinica u sastavu Federacije Bosne i Hercegovine. Kanton se prostire na površini od 3189 km². KSB je izrazito planinsko-brdsko područje (300-2112.n.v.).

U svom sastavu Kanton ima 12 općinskih područja: Bugojno, Busovača, Dobretići, Donji Vakuf, Fojnica, Gornji Vakuf-Uskoplje, Jajce, Kiseljak, Kreševo, Novi Travnik, Travnik i Vitez.

Slika 1. Mapa KSB

Dijagonalno - tranzitna pozicija obilježena je pravicima sjeverozapad -jugoistok (Bihać – Travnik – Sarajevo - Goražde) i sjeveroistok - jugozapad (Tuzla – Zenica – Travnik – Bugojno – Mostar - Ploče, odnosno Neum, te od Bugojna za pravac Livno - Split).

Promatrajući veličinu i broj stanovnika općina koje su u sastavu Kantona (Tablica 1.) najveći udio u površini Kantona ima općina Travnik, dok površinom najmanja općina Dobretići. Kada je riječ o broju stanovnika, općina Travnik se ponovo nalazi na prvom mjestu u Kantonu, a slijede je Bugojno, Jajce, Vitez, Novi Travnik itd.

Tablica 1. KSB u brojkama

Općina	Površina	Broj stanovnika 2015	Broj stanovnika 2016	Broj stanovnika 2017	Broj stanovnika 2018	Broj stanovnika 2019
	(km ²)					
BUGOJNO	361	37.115	31.220	31.173	31.091	30.998
BUSOVAČA	158	15.949	17.773	17.773	17.773	17.740
DOBRETIĆI	59	625	1.600	1.584	1.575	1.561
DONJI VAKUF	320	13.728	13.828	13.817	13.814	13.802
FOJNICA	306	11.455	11.979	11.900	11.828	11.723
GORNJI VAKUF-Uskoplje	402	18.474	20.519	20.409	20.292	20.158
JAJCE	339	23.945	26.867	26.761	26.626	26.479
KISELJAK	165	20.442	20.454	20.431	20.407	20.328
KREŠEVO	149	5.403	5.149	5.094	5.054	4.988
NOVI TRAVNIK	242	24.952	23.767	23.752	23.767	23.704
TRAVNIK	529	54.332	53.054	52.875	52.739	52.487
VITEZ	159	25.294	25.763	25.865	25.859	25.911
SBK / KSB	3.189	251.714	251.973	251.434	250.825	249.879

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Kantoni u brojkama

KSB je izrazito brdsko-planinsko područje sačinjeno od: dolinsko-kotlinskih dijelovi Lašve, Vrbasa i Fojnice, i planinskih dijelova nadmorske visine i do 2110 m.

Područje KSB sa morfološkog stanovišta, izrazito je brdsko-planinsko područje sa dvije jasno izdiferencirane cjeline koje čine: dolinsko-kotlinski dijelovi Lašve, Vrbasa i Fojnice, te planinski dijelovi čije su najznačajnije formacije Vlašić (Paljenik 1.943 m), Komar (Kamenjak 1510 m), Krušćica (1650 m), Vranica (2112m), Raduša (1510 m) itd. Prostor koji je pogodan za razvoj naselja, uzgoj poljoprivrednih proizvoda i industrije (300– 1000 m.n.v.) obuhvata 60,2% teritorije KSB.

Vode

Na području KSB, upravljanje razvojnom politikom vodnih resursa, koordiniranje praćenja stanja u vodnom sektoru i stručno-upravne poslove iz oblasti vodoprivrede obavlja Odsjek za upravljanje vodama u sklopu kantonalnog Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

U hidrografskom smislu, površinske vode pripadaju riječnom bazenu Crnog mora, tj. slivu rijeke Save. Ovaj sliv obuhvata sliv gornjeg toka rijeke Vrbasa, bez većeg dijela sliva lijeve pritoke Plive, cijeli sliv rijeke Lašve, i sliv rijeke Fojnice uzvodno od Kiseljaka.

Na području KSB, kod Jajca nalazi se samo jedno veće prirodno jezero (Plivsko jezero) koje ima nešto značajniju ulogu u hidrološkom sistemu. U Plivsko jezero utiče i iz njega ističe rijeka Pliva.

Rude i minerali

Na prostoru KSB postoje značajne rezerve uglja raspoređene u tri bazena (bugojanski, jajački i sarajevsko-zenički), zatim ležišta crnih metala (željeza, pirit i mangana) i značajna nalazišta nemetala (barita, gipsa, dolomita, kvarca itd.), oko 200 stotine nalazišta različitih obojenih metala od kojih najveći značaj ima ruda boksita, zatim cink, olovo, srebro, živa i zlato.

Na području Kantona nalaze se nalazišta lignita na području Vrbaske doline (Rudnik „Gračanica“ kod G. Vakufa), mrkog uglja na području Lašvanske doline (Rudnik „Abid Lolić“ kod Travnika), te zemnog plina na području Kiseljaka.

Pored toga zastupljene su i druge industrijske mineralne sirovine kao što su rude aluminija–boksit na području Jajca i Donjeg Vakufa; rude željeza – magnetiti, hematiti i limoniti (planina Radovan), rude gipsa (Gornji Vakuf-Uskoplje), rude kvarcita, žive, bakra, olova, cinka (Gornji Vakuf-Uskoplje), te građevinski materijali kao što su tehnički i arhitektonsko građevinski kamen u koji spadaju dolomiti (Bugojno, Jajce, Fojnica, Vitez, Kiseljak, Novi Travnik), krečnjaci (D.Vakuf, Fojnica), kvarc-dioriti, rioliti, mramori, tufoi i sedre, kao i gline (Busovača, Kiseljak).

Flora

Shodno veoma raznolikom terenu, razlikama u nadmorskoj visini, količini i vrsti padavina, izloženosti djelovanju vjetra, tj. raznolikim životnim uvjetima i staništima, na prostoru Kantona biljni svijet je veoma šarolik i bogat vrstama. Posebno mjesto zauzimaju biljne vrste koje ubrajamo u endeme (oblike ograničene, veće ili manje rasprostranjenosti). Uglavnom su to endemi Dinarida i Balkanskoga poluotoka.

Planinska oblast Vranice odlikuje se veoma visokim sintaksonomskim diverzitetom. Regija koja pokriva svega 288 km² ima 9 vegetacijskih formacija, 28 klasa, 44 reda, 73 sveza i 165 asocijacija, što predstavlja 85% svih klasa, 73% svih redova, 65% sveza i 53% svih asocijacija vegetacije u Bosni i Hercegovini, odnosno 35% svih vegetacijskih klasa u Evropi.

Neke od endemskih vrsta koje obitavaju na Vlašiću zavređuju posebnu pažnju i zaštitu, jer su mnoge od njih danas veoma rijetke i potencijalno ugrožene vrste i opstanak im je ugrožen. Razlozi za to su sve veće zagađenje okoliša, neplanska i nekontrolirana izgradnja, neumjereno branje i slično.

Na Vlašiću obitavaju sljedeće biljne vrste koje ubrajamo u endeme, glacialne relikte ili imaju upotrebnu vrijednost kao hortikulture ili ljekovite vrste:

Lilium bosniacum (G. Beck) - bosanski ljiljan, endem Dinarida;

Knautia travnicensis (Beck; Szabo) - travnička prženica, endem srednjih Dinarida;

Symphandra hofmanni (Pantoschek) - bosanska zvončika, endem Centralne Bosne, rijetka;

Iris reichenbachii, var. *bosniaca* (G. Beck) - bosanska perunika, endem sred. i jugoistoč. Dinarida;

Gentiana dinarica (G. Beck) - dinarski encijan, endem Dinarida i manjim dijelom Apenina;

Gentiana verna (L.) - proljetni encijan, glacijalni relik, iskoristiva u hortikulturi;

Gentiana lutea (L.), sub. sp. *symphyandra* (Hayek) - srčanik (lincura), ugrožena i ranjiva vrsta zbog prekomjernog branja, ljekovita vrsta, ima primjenu u farmakologiji i u narodnoj medicini;

Orchis morio (L.) - kaćun (salep), od podzemnih dijelova sušenjem i mljevenjem dobije se prah od kojeg se pravi toplo zaslađeno bezalkoholno piće, bio je upotrebljavan kao afrodisijak, no, zbog prekomjernog i nekontrolisanog branja, na mnogim područjima je iskorijenjen;

Euphorbia montenegrina (Bald., K. Maly) - crnogorska mlječika, endem Dinarida;

Amphoricarpos autariatus (Blečić & E. Mayer) sub. sp. *autariatus* - krčagovina, endem Dinarida;

Edraianthus croaticus (Kerner) - hrvatsko zvonice, endem sjeverozapadnih Dinarida;

Ranunculus scutatus (Waldst. & Kit.) - kolovrc, endem istočnih Alpa i Dinarida;

Corydalis ochroleuca (Koh) sub. sp. *leiosperma* - mlađa žučkasta, endemska podvrsta s prostora bivše Jugoslavije, rijetka i potencijalno ugrožena vrsta;

Dianthus giganteus (D.Urv.) sub.sp. *croaticus* (Borbas, Tutin) – hrv. karanfil, endem Dinarida;

Sesleria junifolia (Wulf.) - uskolisna šašika, ilirsko-apeninski endem;

Festuca bosniaca (Kumm. & Sendtn.) - bosanska oštra vlasulja, endem Dinarida;

Silene Sendtneri (Boiss.) - Sendtnerova pušina, endem Dinarida;

Cicerbita pancicii (Vis., Beauv.) - Pančićev mliječ, endem Balkanskoga poluotoka;

Athamanta haynaldii (Borbas & Uechrt.) - Hainaldova nevesika, endem Dinarida;

Onosma stelulata (Waldst. & Kit.) - zvjezdasta srčanica, endem Dinarida;

Iris reichenbachii (Heuffel) var. *bosniaca* (G. Beck) - bosanska perunika, endem Dinarida;

Potentilla montenegrina (Pant.) - crnogorska petoprsta, endem Dinarida.

Ugrožene vrste kao što su:

Pančićeva omorika (Pančić Purk.)

Tisa (*Taxus baccata* L.)

Lijeska mečja (*Corylus colurna* L.)

Planinski javor (*Aor heldreichii* Orph.)

Planinski bor (*Pinus mugo* Turra)

Zelena joha (*Ahnus vividis* (Chaix) Lam & DC.)

Munika (*Pinus heldreichii* Orist.)

posebno su zaštićene Zakonom o šumama Kantona Središnja Bosna.

U samom gradu Travniku se nalazi nekoliko skupina ili pojedinačnih stabala koja su zbog svoje rijetkosti, starosti, izgleda habitusa ili cjeline koju čine s kulturno-povijesnim spomenicima stavljani pod zaštitu, što bi trebalo svakako održati. Radi se o nekoliko stabala tise [*Taxus baccata* (L.)] koja je rijetka i ugrožena vrsta, zatim aleja lipa u zapadnom dijelu grada u kojoj je nađena posebna vrsta lipe - travnička lipa [*Tilia travnicensis* (Maly)], bijela topola [*Populus alba* (L.)] u Turbetu, poljski brijest [*Ulmus minor* (Miller)], jedan od rijetkih odraslih primjeraka na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, bukva [*Fagus silvatica* (L.)] i drugo.

Fauna

Kada je u pitanju fauna KSB, opet je tu najinteresantniji Vlašić i njegovi obronci, ali druge planine i riječne doline. Prisutno je veliko mnoštvo ptica, šumskih i poljskih grabljivica. U ne tako davnoj prošlosti tu je obitavao bjeloglavi sup, vrsta lešinara koji je manje-više istrijebljen na prostorima Balkanskog poluotoka. Od gmizavaca na planinama a i u nižim predjelima obitavaju: gušterica obična, zelembač obični, šareni daždevnjak, obična i smeđa šumska žaba, bjelouška, poskok i šarka. Među sisavcima prisutni su: krtica, šumska rovka, šumska voluhatica, puh, šumski miš, jež, tvor, divlja mačka, lisica, lasica, zec, slijepo kuće, zatim divlja svinja, vuk, srndač i mrki medvjed. Prisutno je i veliko mnoštvo različitih vrsta beskralješnjaka, među kojima prednjače kukci. Pod zaštitom države nalaze se: orao kostobar, sup bjeloglavi, mrki strvinar, suri orao, sivi soko, te sve ptice iz reda sokolovki (Falconiformes), sovki (Strigiformes), sve ptice pjevice i ptice korisne za poljoprivredu i šumarstvo, ptice močvarnih i drugih vodenih staništa, vjeverica (*Sciurus vulgaris*) i čovječja ribica (*Proteus anguinus* Laur).

Vode Vrbasa nastanjuju autohtone vrste riba: mladica, pastrmka, lipljen, škobalj, klen, mrena, sapača, plotica, peš, dvoprugasta uklija crvenperka i linjak. Vještačkim uzgojem i poribljavanjem kalifornijska pastrmka postal je dio ribljeg fonda Vrbasa i drugih rijeka u kantonu.

Profesor, biolog i naučnik Erih Brandis otkrio je na ovom području 18 vrsta biljaka i životinja. Otkrio je u okolini Travnika posebnu vrstu puževa, algi i kukaca koji su u znanosti označeni pod nazivom Travnicana.

Zemljište

Prirodne karakteristike tla u cijeloj BiH, a time i u FBiH, pa i u KSB definiraju ovaj resurs kao izrazito osjetljiv medij kojim se mora veoma pažljivo raspolagati, te se o njemu mora planski i sistematski voditi briga. Činjenice da je 84,2% teritorije ima nagib veći od 13%, te da je 40% zemljišta pliće od 30 cm, dok su 17% zemljišta vrlo plitka tla ukazuje da se najveći dio teritorija može svrstati u kategoriju osjetljivih tala koji zahtijevaju dodatnu brigu i posebne načine

upravljanja i primjenu posebni proizvodnih praksi. U tom smislu zabrinjava činjenica da ne postoji karta visoko senzitivnih područja, kao ni ovom problemu prilagođeni agrookolišne politike (programi).

U tablici ispod (**Pogreška! Izvor reference nije pronađen..**) dat je pregled ukupnih zemljišnih površina po općinama sa osnovnom strukturom i veličinom izraženom u ha.

Tablica 2. Zemljište u SB

Općina	Poljop. zemljište	Šumsko zemljište	Izgrađena zemljišta	Vodne površine	Ostalo zemljište	Ukupno
Bugojno	13.090,70	20.567	2.070,15	72,45	282,4	36.082,70
Busovača	4.007,83	10.283,50	1.374,79	20,71	72,97	15.759,80
Dobretići	2.565,11	3.055,24	433,24	1,62	299,02	6.354,23
Donji Vakuf	9.612,58	20.314,80	1.265,33	56,29	821,3	32.070,30
Fojnica	6.418,80	22.634,10	782,8	4,44	286,46	30.126,60
Gornji Vakuf-Uskoplje	15.040,40	23.392,90	937,26	43,15	182,29	39.596
Jajce	11.281,90	19.567,80	2.047,55	257,08	1.090,27	34.245,60
Kiseljak	6.034,50	7.276,81	2.565,69	-	133,3	16.010,30
Kreševo	3.253,71	10.834,60	501,04	-	76,85	14.666,20
Novi Travnik	6.308,27	16.757,20	1.171,33	2,4	7,6	24.246,80
Travnik	21.271	27.971,60	3.811,14	17,24	866,84	53.937,40
Vitez	3.600,38	9.963,39	2.125,11	24,18	33,84	15.746,90
UKUPNO	102.485,18	192.619	18.957,79	43,82	4.153,14	318.842,83

Izvor: Izmjene i dopune prostornog plana KSB 2005.-2025.g

Klimatska obilježja

KSB se nalazi pod utjecajem kontinentalne klime. Ljeta su relativno topla. Najtopliji mjesec je srpanj sa srednjom temperaturom u dolinama oko 18,3⁰C.

Srednje siječanjske temperature su negativne i iznose od -2 do -3⁰C. Godišnja kolebanja temperatura su dosta velika i iznose oko 20⁰C a znatno su veća kolebanja u planinskim područjima, što je karakteristika kontinentalnosti klime. Srednje godišnje temperature zraka u dolinama iznose oko 8,8⁰C sa jako izraženim godišnjim dobima, kolebanjima temperature u proljeće i jesen i kasnim proljetnim i ranim jesenjim mrazovima.

Niske maksimalne vrijednosti temperature u srpnju i kolovozu (između 25 i 30⁰C) navode na zaključak da su ljeta u ovom području relativno topla.

Znatnije razlike se javljaju u zemljopisnoj raspodjeli temperature, kao i njenih parametara, koje su uvjetovane lokalnim utjecajima. Na temelju prikazanog temperaturnog režima može se zaključiti da su u ovom području ljeta topla, a zime hladne, zbog čega su godišnje promjene velike što je utjecaj kontinentalne klime.

Prosječne godišnje padavine su relativno niske i kreću se između 800 i 1000 mm. Međutim, iako su količine padavina male, može se reći da ih ovo područje ima dovoljno, s obzirom da su one u toku godine dosta ravnomjerno raspoređene. Maksimalne padavine su u jesen. Pored glavnog maksimuma u jesen, javlja se i jedan sekundarni maksimum u proljeće.

Godišnja raspodjela oblačnosti pokazuje da je oblačniji dio godine zima, dok je u ljetnoj polovini godine ona mala i iznosi ispod 50%. Trajanje sijanja Sunca je relativno veliko i iznosi prosječno godišnje od 170-180 sati.

Uopće uzevši, klima ovog područja je povoljna, sa umjerenom vlažnošću, umjerenim temperaturama, znatnim osunčanjem, bez jakih olujnih vjetrova i u osnovi je povoljna za razne ljudske aktivnosti, urbanizaciju, poljoprivredu, turizam, sport i rekreaciju i sl.

Na području Kantona meteorološke stanice imaju samo Bugojno i Jajce, te novootvorena stanica u Novom Travniku. Planirano je postaviti meteorološke stanice i u ostalim općinama Kantona, za početak s osnovnim instrumentima koje ima i novootvorena stanica u Novom Travniku. A to su, tzv, “meteorološki zaklon, instrument za ekstremne temperature – minimalna i maksimalna, te barometar i suhi termometar. U slijedećoj tabeli prikazane su vrijednosti važnijih meteo pojava karakterističnih za KSB, izmjerenih u meteorološkoj stanici Bugojno za razdoblje od 2015 - 2019. godine.

Tablica 3. Vrijednost važnih meteo pojava

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
SREDNJE GODIŠNJE VRIJEDNOSTI					
Pritisak/tlak zraka, mb	953,7	952,5	952,9	951,5	951,6
Temperatura zraka, °C	10,3	10,03	10,4	11	11
Relativna vlažnost zraka, %	73	77	74	75	74
Oblačnost (osmina)	4,8	5	4,6	5,4	4,8
GODIŠNJE VRIJEDNOSTI					
Apsolutna max. temperatura zraka, °C	36,4	36	38,5	33,6	35,4
Apsolutna min. temperatura zraka, °C	-17,4	-16,5	-26,4	-14,4	-13,1
Količina padavina, l/m ²	808,8	842,3	911,6	778,2	995,6
Broj dana sa padavinama, >0,1 mm	122	162	140	163	158
Broj dana sa snježnim pokrivačem, >1mm	69	31	54	47	47
Maksimalna visina snježnog pokrivača, cm	32	33	12	40	40
Trajanje sijanja sunca (sati)	1.837,10	1669,2	2076	1679	1899,4

3. STANOVNIŠTVO U KSB

Prema preliminarnim rezultatima popisa stanovništva provedenog 2013. godine na području KSB živi 253.592 stanovnika, odnosno 10,85% stanovništva FBiH. Na istom području 1991. godine živjelo je 338.979 stanovnika, a 1999. godine 270.000 stanovnika. Od 2014. godine na području KSB došlo je do konstantnog pada broj stanovnika tako da u 2019. godini imamo 249.879 stanovnika.

U 2019. godini od 0-14 je 14,6 %, dok starosnoj grupi radno sposobnog stanovništva od 15 do 64 godine starosti pripada 69,7 % stanovništva a 15,6 % se odnosi na 65 i više.

Tablica 4. Starosna struktura u KSB

	Starosni intervali			
	UKUPNO	0-14	15-64	65 I VIŠE
2015				
KSB	252.682	46.629	179.935	26.118
FBiH				
2016				
KSB	251.973	48.500	178.978	24.495
FBiH	2.206.231	408.724	1.556.536	240.971
2017				
KSB	251.434	38.272	180.126	33.036
FBiH	2.201.193	330.667	1.550.130	320.396
2018				
KSB	250.825	37.336	179.229	34.260
FBiH				
2019				
KSB	249.879	36.307	178.018	35.554
FBiH	2.190.098	320.184	1.526.894	343.020

Izvor: KSB u brojkama, Federalni zavod za statistiku

KSB bilježi negativan prirodni priraštaj, dok jedino općina Vitez ima pozitivan prirodni priraštaj, što je prikazano u tablici 5.

Tablica 5. Prirodni priraštaj u KSB

Grad/Općina	Prirodni priraštaj				
	2015	2016	2017	2018	2019
Kreševo	-32	-33	-22	-34	-29
Travnik	-34	-51	-54	-97	-163
Vitez	16	34	26	14	5
Kiseljak	-58	-11	-30	-60	-70
Fojnica	-38	-39	-37	-64	-78
Novi Travnik	31	11	49	37	-11
Bugojno	-61	-67	-76	-16	-45
Gornji Vakuf - Uskoplje	-34	-29	-31	-42	-43
Donji Vakuf	-14	20	38	-7	-3

Jajce	-98	-19	-86	-57	-73
Busovača	19	-3	0	-33	-12
Dobretići	0	-8	-7	-9	-11
Kanton Središnja Bosna	-303	-195	-230	-368	-533
FBiH	-1.950	-1.448	-1803	-2.543	-4.005

4. EKONOMSKA STRUKURA GOSPODARSTVA KANTONA SREDIŠNJA BOSNA

Indeks razvijenosti

Prema indexu razvijenosti u Federaciji, Kanton zauzima sedmo mjesto na rang-listi od deset kantona u Federaciji.

Tablica 6. Index razvijenosti u KSB

Kanton	2015		2016		2017		2018
	Indeks razvijenosti	Rang	Indeks razvijenosti	Rang	Indeks razvijenosti	Rang	Indeks razvijenosti
Kanton Sarajevo	138,4	1	136	1	136	1	2,03
Hercegovačko-neretvanski kanton	110,4	3	110,4	3	110	3	1,13
Bosansko-podrinjski kanton	86,3	6	92,9	5	95	5	1,12
Zapadnohercegovački kanton	124,5	2	129,1	2	129	2	1,04
Zeničko-dobojski kanton	93,4	5	92,1	6	93	6	0,81
Tuzlanski kanton	99,8	4	93,7	4	99	4	0,79
Kanton Središnja Bosna	77,2	7	83,7	7	84	7	0,70
Unsko-sanski kanton	75,4	8	76,1	8	76	8	0,42
Posavski kanton	51,2	10	67,6	9	66	9	0,64
Kantona 10	57,5	9	66,3	10	64	10	1,29

Izvor: Federalni zavod za programiranje 2015.-2018.

Tablica 7. Indeks razvijenosti po općinama

	2015	2016	2017	2018	2019
Općine	Indeks	Indeks	Indeks	Indeks	Indeks
Bugojno	66,7	65,2	67,5	0,81	0,82
Busovača	81,9	91,1	90,2	0,79	0,77
Dobretići	-51,6	-15,2	-13,4	0,32	0,29
Donji Vakuf	37,1	48,2	48,7	0,84	0,84
Fojnica	70	78,2	77,4	0,78	0,74
Gornji Vakuf-Uskoplje	70,9	79,7	79,9	0,76	0,72
Jajce	41,6	55,5	56,1	0,76	0,73
Kiseljak	98,2	102,3	105,1	0,87	0,88
Kreševo	96,4	99,6	102,3	0,93	0,90
Novi Travnik	78,2	85,1	85,9	0,87	0,88
Travnik	100,7	105,7	105,7	0,9	0,89
Vitez	108,8	109,7	108,7	0,99	0,99

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja

Na temelju analize podataka iz tablice, uočljivo je da Općina Vitez ima najveći indeks razvijenosti u KSB-u i rangirana je na 20. mjesto rang liste općina u FBiH za 2019.godinu. Razvijenim općinama u odnosu na prosjek FBiH smatraju se općine Kreševo, Travnik, Novi Travnik, Kiseljak, Donji Vakuf, Bugojno, Busovača i Fojnica. Nedovoljno razvijenim općinama smatraju Gornji Vakuf-Uskoplje, dok se izrazito nerazvijenim općinama mogu smatrati općine Jajce i Dobretići.

Investicije

U tablici 8. prikazane su investicije u građevinske objekte i stoeve, kao što je vidljivo iz tablice bilo je rasta i pada, tako u 2016. godini došlo je do rasta investicija u građevinske objekte i prostore kao i ulaganja u strojeve, opremu i transportna sredstva. U 2017. godini je došlo do pada u obje kategorije, dok je u 2018. godini došlo do rasta investicija u građevinske objekte i prostore a strojevi, oprema i transportna sredstva su imala pad.

Tablica 8. Ostvarene investicije u nova stalna sredstva po namjeni ulaganja i tehničkoj strukturi

	UKUPNO	Građevinski objekti i prostori	Strojevi, oprema i transportna sredstva
2014	214.540	138.658	71.330
2015	194.281	97.198	90.670
2016	230.395	106.122	117.055
2017	202.002	86.629	106.750
2018	205.984	93.182	103.396

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Analiza uvoza i izvoza

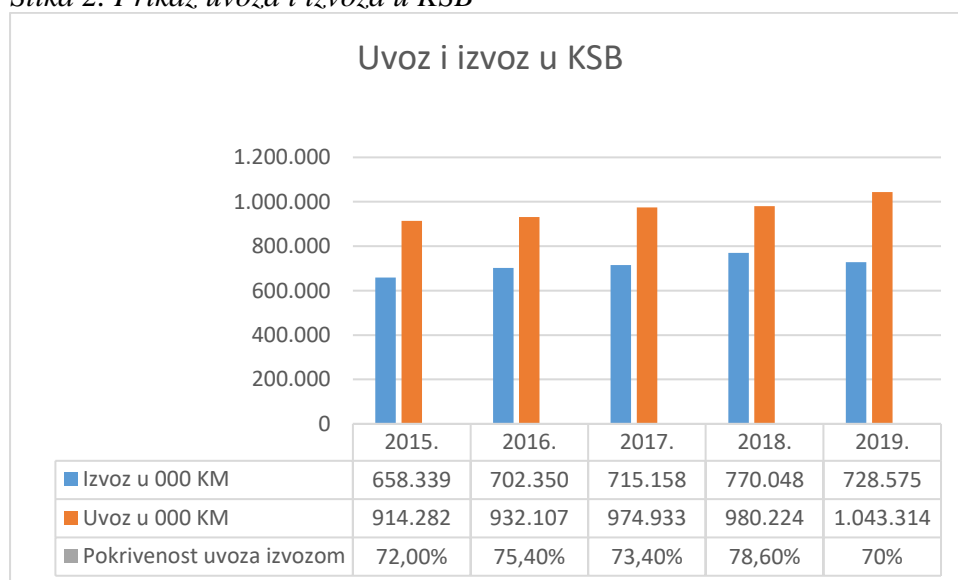
Ukoliko se promatraju pokazatelji uvoza i izvoza u KSB u proteklom razdoblju, u apsolutnim iznosima, može se uočiti da je usporedo sa rastom izvoza rastao i uvoz što je rezultiralo rastom pokrivenosti uvoza izvozom u 2015.-2019.godine.

Stupanj pokrivenosti uvoza izvozom u 2019. godini u KSB bitno je veći nego na nivo FBiH (69,8 % u KSB a 55% u FBiH).

Tablica 9. Pokrivenost uvoza izvozom u KSB u razdoblju od 2015.-2019.godine

KSB	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	Indeks 2019/2015
Izvoz u 000 KM	658.339	702.350	715.158	770.048	728.575	111%
Uvoz u 000 KM	914.282	932.107	974.933	980.224	1.043.314	114%
Pokrivenost uvoza izvozom	72,00%	75,40%	73,40%	78,60%	70%	97%

Slika 2. Prikaz uvoza i izvoza u KSB

U 2018. godini izvoz u KSB činio je 9,73% izvoza Federacije BiH i 7,38 uvoza u KSB. U KSB uvoz iznosi 980 milijuna KM što je za 5 milijuna više u odnosu na prethodnu godinu. Najveći uvoz evidentiran je u općini Vitez (349 milijuna KM), općini Travnik (224 milijuna KM) i općini Kiseljak (102 milijuna KM).

U KSB u 2018. godini izvoz iznosi 770 milijuna KM što je za 54 milijuna više u odnosu na prethodnu godinu. Povećane izvoza zabilježeno je u većini općina KSB a najveći izvoz evidentiran je u općinama Travnik (246 milijuna KM), Jajce (148 milijuna KM) i Novi Travnik (80 milijuna KM).

U 2019. godini izvoz iz KSB činio je 9,56 % izvoza Federacije BiH i 7,53 % ukupnog uvoza u KSB. U KSB uvoz iznosi 1.043 milijuna KM što je u odnosu na 2018. godinu više za 63 milijuna KM. Najveći uvoz evidentiran je u općini Vitez (391 milijun KM), općini Travnik (210 milijuna KM) i općini Kiseljak (125 milijuna KM).

U KSB u 2019. godini izvoz iznosi 728 milijuna KM što je za 41 milijun manje u odnosu na prethodnu godinu.

U tablici 10. prikazan je izvoz i uvoz u KSB prema područjima standardne klasifikacije za razdoblje 2015.-2019. godine iz koje je vidljivo da se najviše izvoz u prerađivačkoj industriji, slijede poljoprivreda, šumarstvo i ribolov. U 2019. došlo je do pada izvoza u prerađivačkoj industriji u odnosu na prethodnu godinu za 47 milijuna KM. Također najviše se uvozi u prerađivačkoj industriji, slijede poljoprivreda, šumarstvo i ribolov. U 2019. godini došlo je do povećanja uvoza u odnosu na prethodnu godinu u prerađivačkoj industriji za 58 milijuna KM, dok je uvoz u poljoprivredi u odnosu na prethodnu godinu je pao za 4 milijuna KM.

Tablica 10. Izvoz i uvoz u KSB prema područjima za razdoblje 2015.-2019.

PODRUČJE	IZVOZ u 000 KM					UVOZ u 000 KM				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	2.985	6.669	7.211	7.601	6.415	68.694	57.690	62.297	46.571	42.231
Vađenje ruda i kamena	1.231	1.763	1.081	755	1.402	15.291	15.590	14.450	8.691	9.556
Prerađivačka industrija	646.853	687.076	696.902	753.059	705.273	828.646	856.857	895.302	922.301	981.001
Ostalo			9.964	8.633	15.485	1.651	1.970	2.768	2.726	10.526
Nerazvrstano po kategorijama	7.269	6.843						117		
Kanton Središnja Bosna	658.338	702.351	715.158	770.048	728.575	914.282	932.107	974.934	980.289	1.043.314

Izvor: KSB u brojkama, Federalni zavod za statistiku

Promatrano prema tržištima sa kojim se ostvaruje vanjskotrgovinska razmjena, najveći izvoz ostvaruje se na tržišta Italije, Njemačke i Slovenije, dok se najveći uvoz ostvaruje iz Italije, Hrvatske i Kine. U narednoj tablici prikazan je uvoz i izvoz po zemljama u razdoblju 2015.-2019. godine.

Tablica 11. Izvoz i uvoz po zemljama za razdoblje 2015.-2019. godine.

ZEMLJA	IZVOZ – u tisućama KM					ZEMLJA	UVOZ – u tisućama KM				
	2015	2016	2017	2018	2019		2015	2016	2017	2018	2019
Italija	192.845	170.653	173.252	172.147	162.268	Italija	165.728	181.179	187.664	191.159	236.178
Njemačka	105.779	131.226	146.065	160.288	148.320	Hrvatska	107.173	102.850	108.989	117.701	115.072
Slovenija	53.863	58.752	69.669	71.372	66.058	Kina	101.975	105.463	106.461	95.450	103.629
Luksemburg	52.073	51.598	65.405	67.354	65.115	Njemačka	82.025	96.171	94.301	102.184	99.311

Hrvatska	49.367	52.714	59.152	66.870	62.675	Slovenija	57.203	61.741	71.937	72.877	70.073
Slovačka	35.798	20.711	32.146	36.828	47.134	Turska	59.875	53.200	60.909	56.742	64.244
Austrija	29.362	21.927	23.786	29.735	30.046	Mađarska	58.789	52.399	37.009	50.375	45.878
Francuska	22.641	20.637	22.314	19.120	19.127	Austrija	39.346	43.442	51.109	38.746	38.075
Poljska	18.024	25.227	21.073	17.551	18.689	Srbija	30.560	26.890	30.881	36.363	33.012
Srbija	14.317	15.816	18.304	24.014	17.463	Poljska	25.311	25.405	23.305	21.916	24.847
Ostale zemlje	84.269	133.089	83.992	104.769	91.680	Ostale zemlje	186.297	183.367	202.307	196.776	212.995
Kanton Središnja Bosna	658.338	702.350	715.158	770.048	728.575	Kanton Središnja Bosna	914.282	932.107	974.872	980.289	1.043.314

Izvor: KSB u brojkama, Federalni zavod za statistiku

Poslovni subjekti prema djelatnosti

Ukupan broj poslovnih subjekata u KSB u 2017. godini iznosi 12.545 i manji je za 256 poslovnih subjekata u odnosu na prethodnu godinu. Broj poslovnih subjekata u KSB učestvuje u ukupnom broju poslovnih subjekata Federacije BiH sa 9,27 %. U 2018. godini broj poslovnih subjekata iznosi 12.967 i veći je za 420 poslovnih subjekata u odnosu na prethodnu godinu. Broj poslovnih subjekata u KSB učestvuje u ukupnom broju poslovnih subjekata u Federaciji BiH sa 9,27%. U 2019. godini broj poslovnih subjekata iznosi 13.179 i veći je za 212 poslovnih subjekata u odnosu na prethodnu godinu. Broj poslovnih subjekata u KSB učestvuje u ukupnom broju poslovnih subjekata u Federaciji BiH sa 9,16%.

Tablica 12. Broj poslovnih subjekata u KSB za razdoblje 2013.-2019. godine.

Godina	Registrirani poslovni subjekti u KSB po djelatnosti			Ukupno KSB poslovni subjekti	Ukupno FBiH poslovni subjekti	Učešće kantona u FBiH
	Pravna lica	Jedinice u sastavu	Obrt			
2014.	4.530	2.421	6.210	13.161	129.315	10,18%
2015.	4.659	2.487	6.249	13.395	131.291	10,20%
2016.	4.821	2.578	5.404	12.803	134.019	9,55%
2017.	4.939	2.636	4.972	12.547	135.339	9,27%
2018.	5.102	2.688	5.177	12.967	140.075	9,26%
2019.	5.198	2.687	5.294	13.179	143.823	9,16%

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Najviše pravnih osoba i jedinica u sastavu u 2019.godini je registrirano u djelatnostima trgovine na veliko i malo (25,8%), ostale uslužne djelatnosti (19,6%) te prerađivačke industrije (11,3%), a najviše obrta registrirano je, također, u djelatnosti trgovine na veliko i malo (22,8%), zatim ugostiteljstva (15,5%) i prerađivačke industrije (13,5%).

Tablica 13. Broj poslovnih subjekata na tisuću stanovnika po općinama u KSB-u u 2019. godini

stanje 31.12.2019

Općina	Stanovništvo	Broj poduzeća			
		Ukupno	Pravna lica	Jedinica u sastavu pravnih lica	Fizička lica obrtnici
1	2	3=4+5+6	4	5	6
Bugojno	30.998	2.154	705	406	1043
Busovača	17.740	832	306	131	395
Dobretići	1.561	42	27	13	2
Donji Vakuf	13.802	650	231	149	270
Fojnica	11.723	601	213	101	287
G. Vakuf - Uskoplje	20.158	845	284	149	412
Jajce	26.479	1.013	420	225	368
Kiseljak	20.328	1.313	567	255	491
Kreševo	4.988	356	192	58	106
Novi Travnik	23.704	989	426	243	320
Travnik	52.487	2.686	1060	628	998
Vitez	25.911	1.662	731	329	602
Kanton Središnja Bosna	249.879	13.143	5.162	2.687	5.294

Izvor: KSB u brojkama 2020, Federalni zavod za statistiku

Poslovne zone

Ukupna površina zelenih industrijskih poslovnih zona je 422 ha sa mogućnošću proširenja na dodatnih 226 ha, a identificiranih smeđih industrijskih zona je 649,70 ha, sa mogućnošću proširenja na dodatnih 16 ha. Ukupna površina poduzetničkih smeđih zona je 9,8 ha a poduzetničkih zelenih zona je 21,60 ha sa mogućnošću proširenja na 2 ha. Površina jedine turističke zone (Sebešić u općini Novi Travnik) je 4.000 ha.

Prosječna udaljenost zelenih industrijskih zona od regionalnog puta je 0 km, te se može zaključiti da su sve zelene industrijskih zone locirane uz regionalne puteve. Stanje putne komunikacije je kod većine zelenih industrijskih zona dobro. Prosječna udaljenost od željeznice zelenih industrijskih zona je 38,13 km, što se može smatrati relativno malom udaljenošću. Prosječna udaljenost od aerodroma je 83,13 km, gdje je zelena industrijska zona Bugojno 2 najudaljenija (135 km) a industrijska zona Dugo polje Kiseljak najbliža (40 km). Prosječna udaljenost zelenih industrijskih zona od centra općine je 4,88 km te se može reći da se većina nalazi veoma blizu gradskom jezgru općina.

Prosječna udaljenost smeđih industrijskih zona od regionalnog puta u KSB je 0,262 km te se možemo zaključiti da su i smeđe zone locirane uz regionalne puteve. Stanje putnih komunikacija kod svih smeđih industrijskih zona u KSB je dobro te je pristup istim u tom smislu zadovoljavajući. Prosječna udaljenost od željeznice smeđih industrijskih zona u KSB je 47,15 km, a od aerodroma 98,15 km. Općine Jajce i Bugojno su najudaljenije (90 km, odnosno 135 km). Prosječna udaljenost od centra općine je 2,73 km te se i za smeđe industrijske zone može zaključiti da gravitiraju gradskim jezgrama općina. Približno iste vrijednosti vrijede i za ostale kategorije poslovnih zona (poduzetničke smeđe i zelene, poljoprivredne i turističke zone).

Sa aspekta popunjenosti industrijskih zona može se zaključiti da su smeđe industrijske zone, u prosjeku, popunjene do 50%. To navodi na zaključak da unutar svih identificiranih industrijskih zona postoji prostor za proširenje djelatnosti postojećih poduzeća i ulazak novih poduzeća.

Struktura vlasništva identificiranih industrijskih zona u KSB je različita, tako da su prisutne zone u javnom, privatnom i mješovitom vlasništvu. Ukupno 64,38% zelenih industrijskih zona je u javnom vlasništvu (64,38%) za koje je moguće izbjeći skup i dugotrajan proces otkupa zemljišta od privatnih vlasnika, dok je većina smeđih zona (62%) u privatnom vlasništvu, te da je ostalo još 38% smeđih zona za moguću privatizaciju. Međutim, većina privatiziranih smeđih zona se ne koriste u punom raspoloživom kapacitetu jer privatizacija nije donijela željene efekte.

Urbanističko-planska dokumentacija postoji za 37,5 % zelenih i 53,8% smeđih industrijskih zona, te za 60% zelenih i sve poduzetničke zone u KSB, dok za preostale urbanistički planovi se pripremaju ili je njihova priprema planirana. Većina lokacija industrijskih zona u urbanističkim planovima označena je kao industrijska zona, ali postoji mali postotak lokaliteta koji su označeni drugačije, npr. kada se radi o starim vojnim objektima i sl.

Generalno može se zaključiti da je osnovna infrastruktura u smeđim industrijskim zonama dostupna (osim gasa). To podrazumijeva postojanje elektro, vodovodne, kanalizacione, komunalne (odlaganje otpada), telekomunikacijske i unutarnje transportne infrastrukture. Međutim, zbog dugotrajnog nekorištenja i neodržavanja navedene instalacije su u prilično lošem stanju tako da je potrebno dodatno investiranje u njihovu rekonstrukciju. S druge strane, snabdjevenost zelenih industrijskih zona osnovnom infrastrukturom je nešto lošija, ali se stanje kontinuirano poboljšava. Više od polovine predloženih zelenih zona ima riješeno pitanje električne infrastrukture ili uspostavljen primarni vod, dok 12,5 % nema. Postoji vjerojatnoća da će se električna infrastruktura u određenom broju industrijskih zona morati prilagoditi novonastalim potrebama poduzeća koja svoje poslovanje budu locirala u zonama.

Samo jedna identificirana industrijska zona ima gasnu infrastrukturu (Kreševo). U narednom razdoblju i ovaj energent biće dostupan kompanijama u pojedinim dijelovima KSB-a (najprije u Busovači, Vitezu, Novom Travniku i Travniku gdje je projekat gasifikacije započeo a predinvesticiona projektna dokumentacija izrađena).

Većina smeđih zona ima vodovodnu infrastrukturu, dok 25% zelenih industrijskih i 20% zelenih poduzetničkih zona ne posjeduje vodovodnu infrastrukturu, dok je u jednoj zelenoj

industrijskoj zoni ova infrastruktura u izradi. Jedna smeđa i jedna poljoprivredna zona nemaju dovoljne kapacitete vode. Obzirom na to da je područje KSB-a bogato vodom, pitanje snabdijevanja vodom industrijskih zona svodi se na dovođenje dovoljnih količina vode putem izgradnje adekvatne vodovodne infrastrukture.

Odlaganje čvrstog otpada u većini identificiranih zona je moguće, dok u sedam zona odlaganje čvrstog opada nije moguće.

Telekomunikacijska infrastruktura nije dostupna samo kod dvije zone, jedne zelene i jedne poljoprivredne zone, ali i u tim zonama postoje uvjeti za njenu izgradnju.

Transportna putna infrastruktura unutar zone nije dostupna u 62,5% zelenih zona, dok je u smeđim industrijskim, te smeđim i zelenim poduzetničkim zonama u potpunosti dostupna. U nekim slučajevima su potrebne manje popravke na putnoj infrastrukturi unutar zone.

Poslovne zone po općinama KSB, njihova ukupna površina, iskorištenost i vlasništvo prikazani su u narednoj tablici.

Tablica 14. Poslovne zone po općinama u KSB

Općina	Naziv zone	Površina (ha)
Bugojno	Bugojno 1	37
	Bugojno 2	
Busovača	Kaonik	100,47
	Kačuni	
	Busovača- Krč	
Donji Vakuf	Donji Vakuf	39
Fojnica	Vranica	24,74
	Podcitonja	
Gornji Vakuf-Uskoplje	Batuški lug	64,72
Jajce	Lendići	195,8
	Ekonomija	
	Lučina	
	Tehnička škola	
	Elektrobosna + Vaganj	
	Rika - Skela	
	Kamenice	
	Bravnice	
	Vinac	
	Krezluk	
	Podmilačje	
	Vlasinje	
	Kiseljak	

Kreševo	Alagići	46,04
	Bjelovići	
	Deževica	
	Gunjani	
	Komari	
	Kreševo	
	Rakova noka	
	Stojčići	
	Volujak	
	Vranci	
	Resnik	
	Polje	
	Crnići	
	Troska	
Novi Travnik	BNT Bratstvo	164,4
	Neobarje	
	Stojkovići	
Travnik	Polje	147
	Nova Bila	
	Turbe	
	Borac	
	Han-Bila	
	Vitovlje	
	Mudrike	
Vitez	PC-96	360
	Počulica - Šljivčica	
	Šantića polje	
	Vitezit	

Industrijska proizvodnja

Prema statističkim podacima u 2017. godini u FBiH ostvaren je rast obima industrijske proizvodnje, dok je u KSB ostvaren pad fizičkog obima po prvi put u proteklom petogodišnjem razdoblju (Tablica 15.) Ipak, bitno je imati u vidu da je indeks rasta industrijske proizvodnje u KSB u razdoblju od 2012.-2016. godine bio bitno iznad prosijeku FBiH. Prema statističkim podacima u 2018. godini u FBiH ostvaren je pad fizičkog obima industrijske proizvodnje u odnosu na 2017. godinu a u KSB je ostvaren rast fizičkog obima (Tablica 15.) Prema statistički podacima u 2019. godini u FBiH je ostvaren pad fizičkog obima industrijske proizvodnje u odnosu na 2018. godinu a u KSB je ostvaren rast fizičkog obima (Tablica 15.).

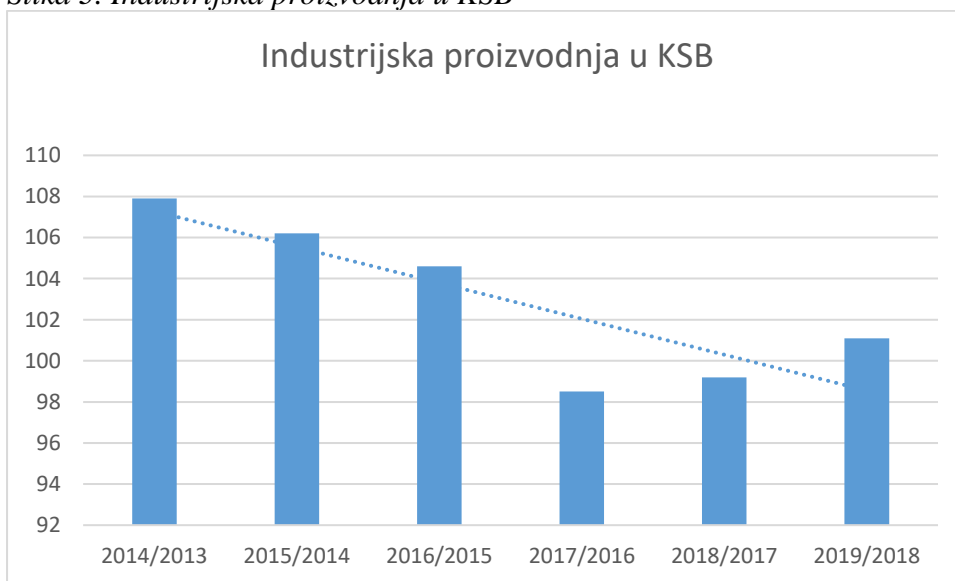
Tablica 15. Industrijska proizvodnja po godinama KSB i FBiH

Indeks-Godina	Kanton Središnja Bosna	Federacija BiH
2013/2012	123,3	107,4

2014/2013	104,9	100,1
2015/2014	106,2	102,2
2016/2015	104,6	102,6
2017/2016	98,5	103,8
2018/2017	99,2	100,8
2019/2018	101,1	97,3

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja

Slika 3. Industrijska proizvodnja u KSB

Zbog globalne pandemije virusa COVID-19 uvedene su mnogobrojne mjere prevencije širenja bolesti u ožujku 2020. godine što će sigurno utjecati na pad prometa industrije u KSB tokom 2020. godine, sa mogućim posljedicama i u godinama koje slijede.

Poljoprivreda

U strukturi sjetvenih površina na području KSB dominiraju žita, prije svega kukuruz koji je dominantna kultura za spremanje stočne hrane, pšenica, zob, ječam, dok je udio raži dostao povećao u 2018. godini u odnosu na 2017. godinu. Prinos ovih kultura jako variraju, ovisno o vremenskim uvjetima s obzirom da gotovo ne postoje sistemi za navodnjavanje, te zaštitu leda i drugih vremenskih nepogoda. Proizvodnja kupusa, paprike, djeteline, lucerke bilježe pad prinosa u 2018. godini u odnosu na 2017. godinu. Dok iste kulture u 2019. godini ostvarile su jednake prinose kao i u 2018. godini. Pozitivan prinos bilježe i tritikale koja nastaje križanjem dvije žitarice- pšenice i raži. Tradicionalno se na području KSB uzgajaju povrtlarske kulture kao što je krumpir a sve veći značaj ima plastenička proizvodnja.

Tablica 16. Pregled proizvodnje usjeva u KSB za razdoblje 2017.-2019. godina

Usjevi	2017		2018		2019	
		Prinos, tona		Prinos, tona		Prinos, tona

	Požnjevena površina u ha	ukupno	po ha	Požnjevena površina u ha	ukupno	po ha	Požnjevena površina u ha	ukupno	po ha
Pšenica	1.651	5.542	3,4	1.546	5.098	3,3	3,4	4660	3,4
Raž	388	1.344	0,5	372	1.324	3,6	3,4	1.161	3,4
Ječam	881	2.875	3,3	907	2.948	3,3	3,4	2.922	3,4
Zob	436	1.291	3	423	1.191	2,8	2,9	1.297	2,9
Tritikale	531	1.951	3,7	382	1.344	3,5	3,6	1.395	3,6
Heljda	127	242	1,9	119	237	2,0	2	216	2,0
Kukuruz - zrno	1.209	2.115	1,7	956	1.864	2,0	2	1.774	2
Krompir/Krumpir	3.087	23.232	7,5	2.982	22.959	7,7	7,4	21.243	7,4
Crni luk	336	2.530	7,5	357	2.743	7,7	7,2	2.313	7,2
Grah - zrno	578	930	1,6	561	928	1,7	1,7	1.007	1,7
Kupus	519	8.593	16,6	509	8.332	16,4	16,3	8.161	16,3
Paradajz/Rajčica	95	537	5,7	86	497	5,8	6,1	461	6,1
Paprika zelena	75	660	8,9	80	559	7,0	6,4	400	6,4
Dijetelina - sijeno	1.846	8.601	4,7	1.765	7.299	4,1	4,2	7.450	4,2
Lucerka/Lucerna	1.616	7.861	4,9	1.551	6.328	4,1	4,5	6.912	4,5
Kukuruz zeleni	892	17.222	19,3	866	20.769	24,0	22,4	19.768	22,4
Stočna repa	197	2.706	13,7	196	2.729	14,0	12,9	2.321	12,9
Travno-djet.smjesa	1.385	4.419	3,2	1.546	5.043	3,3	3,1	4.687	3,1

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

U strukturi voćarskih kultura zastupljena je proizvodnja jabučastog, jezgrastog, koštičavog i jagodičastog voća. U ukupnoj voćarskoj proizvodnji dominira proizvodnja šljiva i jabuka, koje kao i ostale voćarske kulture uglavnom bilježe blaga povećanja broja rodni stabala ali i velike oscilacije u prinosima, ovisno o vremenskim uvjetima. Najveći prinos kilograma po stablu u 2017. godini bilježi višnja, dok u 2018. i 2019. godini trešnje. Ako promatramo 2019. godinu prinosi su se znatno smanjili u odnosu na 2018. godinu.

Tablica 17. Pregled voća u KSB za razdoblje 2017.-2019. godinu

Voće	2017			2018			2019		
	Broj rodni stabala	Prinos		Broj rodni stabala	Prinos		Broj rodni stabala	Prinos	
		Ukupno t	kg po stablu		Ukupno t	kg po stablu		Ukupno t	kg po stablu
Trešnje	15.515	60	3,9	18.666	383	20,5	18.766	108	5,8
Višnje	10.430	62	6,0	10.900	209	19,2	10.660	46	4,3
Jabuke	254.540	544	2,2	252.006	4.031	16,0	247.406	757	3,1

Kruške	115.050	226	2,0	115.190	1.422	12,3	115.195	286	2,5
Šljive	450.539	408	0,9	460.006	6.916	15,0	459.029	620	1,4
Orasi	33.565	43	1,3	35.770	439	12,3	35.618	88	2,5

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Promatrajući po ukupnom broju stočnog fonda u KSB, za razdoblje 2017.–2019. godina, najzastupljenije je govedarstvo, ovčarstvo, peradarstvo i pčelarstvo. U narednoj tablici je prikazana struktura stočnog fonda u KSB-u.

Tablica 18. Brojno stanje stoke u KSB za razdoblje 2017.-2019.

	2017	2018	2019
Goveda	30.897	29.374	28.677
Ovce	90.930	98.508	98.929
Svinje	14.087	14.016	13.192
Konji	1.313	1.280	1.185
Perad (u hilj./tis. grla)	284	213	224
Koze	4.475	4.865	4.750
Košnice pčela	19.645	19.355	19.557

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Šumarstvo

Proizvodnja šumskih sortimenata u KSB u razdoblju 2015.–2019. godina, temelji se na proizvodnji trupaca četinarara, koji podrazumijevaju drvene sortimente odgovarajućih fizičkih i mehaničkih svojstava, namijenjenih za dalju mehaničku preradu i proizvodnji ogrjevnog drveta liščara, koje podrazumijeva drvo namijenjeno za ogrjev ili proizvodnju drvenog uglja.

Prodaja šumskih sortimenata je također najvećim dijelom zasnovana na prodaji spomenute dvije vrste sortimenata.

U narednoj tablici je prikazano kretanje proizvodnje i prodaje šumskih sortimenata po vrstama u KSB za razdoblje 2015.-2019. godine.

Tablica 19. Proizvodanja i prodaja šumskih sortimenata u KSB za razdoblje 2015.-2019.godina

	PROIZVODNJA					PRODAJA				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
UKUPNO	318	369	390	434	431	326	372	390	436	427
Trupci četinarara/četinjača	107	124	139	165	177	109	125	138	163	170
Jamsko drvo četin/četinjača	11	13	11	13	11	12	12	11	13	10
Ostalo drugo drvo četin/četinjača	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0
Prostorno drvo četin/četinjača	51	64	55	66	55	52	65	57	67	57
Trupci liščara/listača	56	62	65	65	64	57	63	65	65	64
Prostorno drvo lišća/listača	-	-	1	0	0	-	-	1	0	0

Ogrjevno drvo četin./četinjača	0	1	0	0	0	2	1	1	1	0
Ogrjevno drvo lišćara/listača	93	104	119	124	123	94	105	117	127	126
Ostalo grubo obrađeno drvo	-	0		0	-	0	0	0	0	0

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Turizam

KSB raspolaže bogatim kulturno–povijesnim naslijeđem, planinama pogodnim za razvoj planinskog turizma, kvalitetnim termalnim i mineralnim vodama pogodnim za razvoj banjsko–lječilišnog turizma, kao i potencijalima za razvoj vjerskog turizma. Međutim, do većine potencijalnih turističkih destinacija nije dovedena potrebna infrastruktura, kao što je putna infrastruktura, električna infrastruktura i vodovodna infrastruktura, što dodatno usporava razvoj turizma na području KSB-a. Također, nedostatak odnosno manjak smještajnih kapaciteta, značajne sezonske oscilacije (pretežna baziranost na planinski turizam), kao i siva ekonomija, usporavaju razvoj jedne od najperspektivnijih djelatnosti KSB.

U 2017. godini KSB je posjetilo 48.132 turista što je za 3.196 više u odnosu na 2016. godinu, pri čemu je ostvaren broj noćenja od 88.194 ili za 6.242 više u odnosu na prethodnu godinu. Zabilježena je tendencija značajnog rasta domaćih i stranih gostiju u razdoblju od 2016.-2019. godine. Pored toga broj noćenja domaćih i stranih turista ima tendenciju značajnog porasta i KSB zauzima treće mjesto u FBiH po posjećenosti turista, odmah iza Sarajevskog i Hercegovačko-neretvanskog kantona. U 2018. godini KSB je posjetilo 47.142 turista što je za 990 manje u odnosu na 2017. godinu, pri čemu je ostvaren broj noćenja od 85.427 ili za 2.767 više u odnosu na prethodnu godinu. U 2019. godini KSB je posjetilo 54.028 turista što je za 6.886 više u odnosu na 2018. godinu, pri čemu je ostvaren broj noćenja od 90.381 ili za 4.954 više u odnosu na prethodnu godinu.

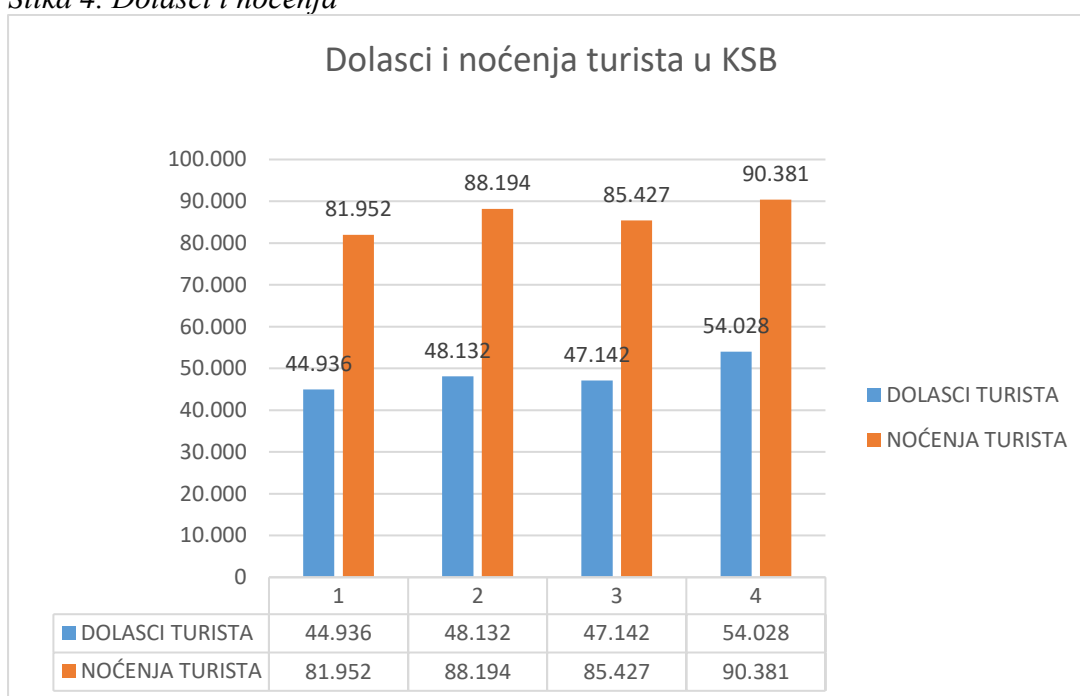
Tablica 20. Dolasci i noćenja turista u KSB za razdoblje 2016.-2019. godine

	DOLASCI TURISTA			NOĆENJA TURISTA		
	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaćih	Stranih
					turista	turista
2016	44.936	27.483	17.453	81.952	50.357	31.595
Hoteli i sličan smještaj	41.454	25.529	15.925	75.360	46.232	29.128
Odmarališta i slični objekti.	1.383	564	819	2.561	1.289	1.272
Kampovi i prostor za kampiranje	585	190	395	998	283	715
Ostali smještaj	1.514	1.200	314	3.033	2.553	480
Broj ležaja	1.864					
2017	48.132	27.733	20.399	88.194	50.439	37.755
Hoteli i sličan smještaj	43.819	25.139	18.680	78.977	44.989	33.988
Odmarališta i slični objekti.	912	536	376	2.743	1.272	1.471

Kampovi i prostor za kampiranje	1.307	247	1.060	2.213	404	1.809
Ostali smještaj	2.094	1.811	283	4.261	3.774	487
Broj ležaja	1.742					
2018	47.142	25.885	21.257	85.427	46.590	38.837
Hoteli i sličan smještaj	40.940	22.130	18.810	72.977	39.128	33.849
Odmarališta i slični objekti.	2.463	1.337	1.126	4.945	2.440	2.505
Kampovi i prostor za kampiranje	1.270	252	1.018	2.359	467	1.892
Ostali smještaj	2.469	2.166	303	5.146	4.555	591
Broj ležaja	1.708					
2019	54.028	28.346	25.682	90.381	44.075	46.306
Hoteli i sličan smještaj	50.421	27.118	23.303	84.436	42.215	42.221
Odmarališta i slični objekti.	1.689	701	988	2.563	1.012	1.551
Kampovi i prostor za kampiranje	1.918	527	1.391	3.382	848	2.534
Ostali smještaj						
Broj ležaja	1.782					

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Slika 4. Dolasci i noćenja

Broj dolazak i noćenja na području KSB je daleko veći nego je predstavljeno statističkim podaci, obzirom da privatni smještaj nije predmet statističke obrade a koji čini najveću zastupljenost u sveukupnoj smještajnoj ponudi KSB.

U razdoblju 2016.–2019. godine, ukupan broj dolazaka turista kao i broj noćenja bilježi blagi trend rasta. U tom razdoblju, KSB najviše su posjećivali turisti iz Hrvatske, Saudijske Arabije i Slovenije, koji su se u prosjeku zadržavali 2- 3 dana. To su najznačajnija tržišta za promociju

turizma KSB-a, kao i tržišta Njemačke. Turisti iz Hrvatske su ostvarili 19,47% od ukupno registriranih noćenja u KSB u 2019. godini, dok Saudijska Arabija od ukupno registriranih noćenja u KSB ostvarila 22%.

Tablica 21. Dolasci i noćenja turista prema prebivalištu u KSB za razdoblje 2016.-2019. godina

Zemlja	Dolasci turista				Noćenja turista			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
UKUPNO	17.453	20.399	21.257	25.682	31.595	37.755	38.837	46.306
Hrvatska	2.978	3.080	4.263	4.817	5.662	6.702	8.272	9.018
Saudijska Arabija	2.085	2.800	3.677	6.090	3.363	4.866	6.486	10.227
Slovenija	1.242	1.232	1.564	1.935	1.614	1.705	2.331	2.934
Njemačka	850	1.294	1.311	1.598	1.602	2.674	2.729	3.985
Ujedinjeni Arapski Emirati	2.228	1.835	1.280	1.015	3.775	3.325	2.225	1.748
Srbija	877	873	913	1.008	1.435	1.625	1.583	1.745
Austrija	537	748	716	980	1.069	1.333	1.338	1.735
Bahrein	986	1.004	838	570	2.145	2.102	1.731	1.149
Kuvajt	542	411	308	324	826	821	594	559
Italija	520	719	656	817	812	1.214	1.153	1.486
Turska	622	655	370	207	2.066	2.098	1.090	549
Nizozemska	315	724	770	944	776	1.581	2.060	2.125
Francuska	160	298	248	378	247	444	416	635
Švicarska	282	271	249	384	577	527	587	783
Mađarska	153	262	378	255	199	346	475	348
SAD	113	148	251	238	225	224	353	400
Crna Gora	224	207	210	154	336	326	386	232
Oman		914	493	484		1.271	768	704
Ostale	2.739	2.924	2.762	3.484	4.866	4.571	4.260	5.944

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Promet i veze

U KSB u 2019. godini ostvaren je pad pređeni kilometara vozila i tonskih kilometara, dok je bio porast prijevoza robe u tonama.

Tablica 22. Prijevoz robe u KSB za razdoblje 2015.-2019. godine

CESTOVNI PREVOZ ROBE	2015	2016	2017	2018	2019
Pređeni kilometri vozila(u tisućama)	30.740	30.277	34.742	34.579	30.573
Prevezeno tona robe(u tisućama)	297	282	301	423	429
Tonski kilometri(u tisućama)	246.292	176.556	175.195	202.956	182.637

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

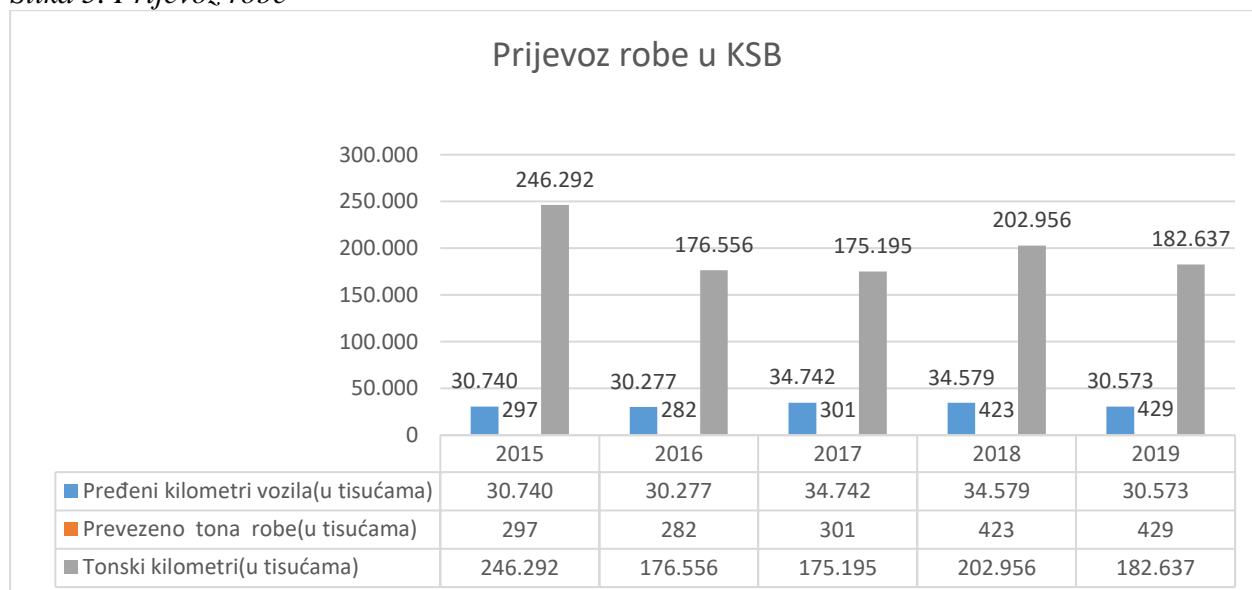
Na području KSB u 2017. godini prevezeno je ukupno 301 tisuća tona robe, što je u odnosu na količinu prevezene robe iz 2016. godine više za 19 tisuća tona. Gradski- prigradskim prijevozom na području KSB u 2017. godini prevezeno je oko 789 tisuća putnika, što je za 161 tisuću više u odnosu na broj prevezenih putnika iz 2016. godine. U 2018. godini prevezeno je ukupno 423 tisuće tona robe, što je u odnosu na količinu prevezene robe iz 2017. godine više za 122 tisuće tona. Gradsko- prigradskim prijevozom na području KSB u 2018. godine prevezeno je oko 873 tisuća putnika, što je za 84 tisuće više u odnosu na broj prevezenih putnika iz 2017. godine. U 2019. godini prevezeno je 429 tisuća tona robe, što je u odnosu na količinu prevezene robe iz 2018. godine više za 6 tisuća tona robe. Gradski – prigradskim prijevozom na po području KSB u 2019. godini prevezeno je oko 1.257 tisuća putnika, što je za 384 tisuće više u odnosu na broj prevezenih putnika u 2018. godini.

Tablica 23. Prijevoz putnika u KSB za razdoblje 2015.-2019. godina

PREVOZ PUTNIKA	2015	2016	2017	2018	2019
CESTOVNI PREVOZ PUTNIKA					
Pređeni kilometri vozila(u tisućama)	3.742	4.252	4.512	5.044	6.008
Prevezeni putnici(u tisućama)	498	641	707	695	691
Putnički kilometri(u tisućama)	57.937	59.314	58.703	62.353	62.536
GRADSKO- PRIGRADSKI PRIJEVOZ					
Pređeni kilometri ukupno(u tisućama)	1.852	1.958	2.155	2.111	3.069
Autobusi	1.852	1.958	2.155	2.111	3.069
Prevezeni putnici(u tisućama)	612	628	789	873	1.257
Autobusi	612	628	789	873	1.257

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Slika 5. Prijevoz robe

Građevinarstvo

U 2016. godini u KSB najzastupljenija je bila visokogradnja kao i u 2017. godini, dok u 2018. godini došlo je do pada ulaganja u visokogradnju a povećano je ulaganje u niskogradnju. Od 12 općina na području KSB vrijednost izvršenih građevinskih radova je najveća u općini Travnik te općini Jajce.

Tablica 24. Vrijednost izvršenih građevinskih radova po vrstama objekta u KSB

	2016			2017			2018		
	Ukupno	Visokogradnja	Niskogradnja	Ukupno	Visokogradnja	Niskogradnja	Ukupno	Visokogradnja	Niskogradnja
Ukupno	38.560	20.194	18.366	40.169	23.078	17.091	43.184	17.913	25.361
Bugojno	1.654	1.524	130	3.461	2.269	1.192	5.145	2.597	2.548
Busovača	383	111	272	1.114	706	408	1.415	172	1.243
Donji Vakuf	1.297	619	678	116	116	-	605	495	110
Fojnica	3.357	1.162	2.195	1.068	499	569	2.462	1.036	1.426
Gornji Vukovarski	1.078	471	607	582	221	361	5.036	486	4.550
Kiseljak	6.632	592	6.040	5.726	1.137	4.589	3.940	1.569	2.371
Kreševo	199	23	176	802	179	623	1.184	73	1.111
Novi Travnik	2.011	1.099	912	2.770	2.343	427	2.897	2.203	694
Travnik	11.659	8.508	3.151	10.236	5.853	4.383	9.283	5.097	4.186
Vitez	2.137	1.749	388	3.103	2.345	758	1.892	859	1.033
Dobretići	41	-	41	11.191	7.410	3.781	204	-	204
Jajce	8.112	4.336	3.776	-	-	-	9.121	3.326	5.885

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Zaposlenost i nezaposlenost

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku KSB u razdoblju 2013.-2019. godine bilježi konstantno povećanje broja zaposlenih, te je pokazatelj u 2017. godini dostigao broj od 49.650 zaposlenih osoba što je za 6.176 više nego u 2016. godini. U 2018. godini broj zaposlenih je iznosio 50.957 što je za 1.307 više nego u 2017. godini. U 2019. godini broj zaposlenih je iznosio 51.583 zaposlena što je za 625 više nego u 2018. godini.

Najviše zaposlenih u KSB u 2017. i 2018. godini evidentirano je u općini Travnik a zatim slijede Vitez i Bugojno. Najmanje zaposlenih ima općina Dobretići.

Krajem mjeseca prosinca u 2017. godini na evidenciji nezaposlenih je bilo ukupno 15.473 korisnika zdravstvene zaštite, što čini 42,04% od ukupnog broja nezaposlenih osoba. Korisnika novčane naknade na dan 31.12.2017. godine je bilo ukupno 1.026 ili 2,78% od ukupnog broja nezaposlenih osoba. U 2018. godini na evidenciji nezaposlenih je bilo ukupno 14.576 korisnika zdravstvene zaštite, što čini 41,09% od ukupnog broja nezaposlenih osoba. Korisnika novčane naknade na dan 31.12.2018. godini je bilo ukupno 1.104 ili 3,17% od ukupnog broja nezaposlenih osoba. U 2019. godini na evidenciji nezaposlenih je bilo ukupno 13.842 korisnika zdravstvene zaštite, što čini 42,23% od ukupnog broja nezaposlenih osoba. Korisnika novčane

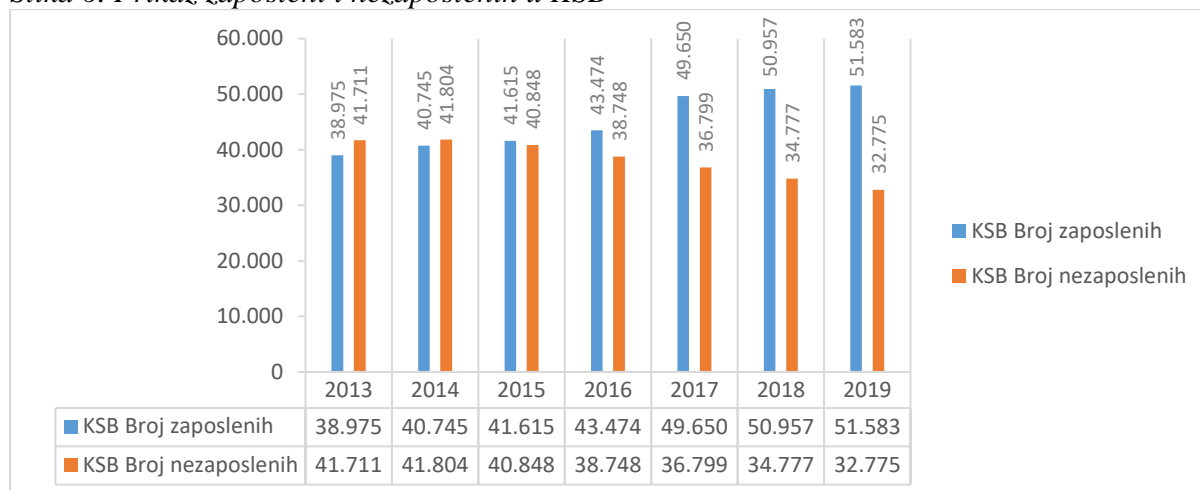
naknade na da 31.12.2019. godine je bilo ukupno 992 ili 3,03% od ukupnog broja nezaposlenih osoba.

Tablica 25. Pregled zaposlenih, nezaposlenih i plaća na nivou godišnjeg prosjeka u KSB

Godina	KSB			FBiH		
	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Prosječna neto plaća (KM)	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Prosječna neto plaća (KM)
2013	38.975	41.711	698	435.113	391.942	835
2014	40.745	41.804	678	443.587	392.265	833
2015	41.615	40.848	673	450.121	389.865	830
2016	43.474	38.748	678	457.974	372.207	839
2017	49.650	36.799	698	505.201	349.699	860
2018	50.957	34.777	723	519.800	329.907	889
2019	51.583	32.775	759	531.483	307.864	928

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Slika 6. Prikaz zaposleni i nezaposlenih u KSB

Prosječna neto plaća konstantno je rasla od 2015. godine i u 2019. godini iznosi 759 KM ali i dalje se radi o znatno manjoj prosječnoj plaći u odnosu na Federaciju BiH u kojoj je ista iznosila 928 KM. Najviša neto plaća je tijekom 2019. godine evidentirana u općini Dobretići 1.045 KM a najniža u općini Bugojno 640 KM. U općini Dobretići na posljednjem popisu upisano je 1.629 stanovnika a stvarno živi oko 300 stanovnika a od 29 uposlenih najviše ih je u općini i policijskog stanici. Iz godišnjeg kantonalnog proračuna godišnje za pomoć u financiranju općine Dobretići se izdvaja 250.000KM.

Tablica 26. Prosječna neto plaća po općina u KSB

Općina	Prosječna neto plaća					Index 2019/2015
	2015	2016	2017	2018	2019	
Bugojno	642	642	632	641	640	0,997
Busovača	724	709	720	755	772	1,066

Dobretići	872	913	1.055	1.091	1.045	1,198
Donji Vakuf	688	687	689	727	804	1,169
Fojnica	747	735	763	791	790	1,058
Gornji Vakuf-Uskoplje	681	688	669	684	673	0,988
Jajce	826	827	863	906	928	1,123
Kiseljak	630	625	638	684	710	1,127
Kreševo	659	658	815	867	877	1,331
Novi Travnik	748	773	766	768	786	1,051
Travnik	652	661	684	707	770	0,118
Vitez	600	607	640	668	717	1,195
Ukupno	673	678	698	723	759	1,128

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

KSB je u 2017. godini imao 36.799 nezaposlenih osoba što čini 10,52 % Federacije a najviše nezaposlenih je bilo u općini Travnik 7.191, općini Bugojno 5.438 i općini Vitez 4.228 osobe. U 2018. godini je najviše bilo nezaposlenih u općini Travnik 7.013, općini Bugojno 5.232 i općini Vitez 4.031 osoba. U 2019. godini najviše nezaposlenih je bilo u općini Travnik 6.973, općini Bugojno i općini 3.773 osobe.

Tablica 27. Broj nezaposlenih po općinama u KSB

Općina	2015	2016	2017	2018	2019
	Nezaposleni	Nezaposleni	Nezaposleni	Nezaposleni	Nezaposleni
Bugojno	6.055	7.768	5.438	5.232	4.717
Busovača	3.140	2.940	2.834	2.672	2.519
Dobretići	101	94	67	59	57
Donji Vakuf	2.915	2.854	2.754	2.340	2.217
Fojnica	2.118	1.963	1.839	1.816	1.655
G. Vakuf – Uskoplje	3.064	2.971	2.698	2.486	2.401
Jajce	3.799	3.744	3.382	3.076	2.900
Kiseljak	2.633	2.492	2.375	2.236	2.030
Kreševo	708	600	591	602	530
Novi Travnik	3.903	3.629	3.402	3.214	3.003
Travnik	8.079	7.519	7.191	7.013	6.973
Vitez	4.333	4.174	4.228	4.031	3.773
KSB	40.848	38.748	36.799	34.777	32.775
Federacija BiH	389.865	327.207	349.699	329.907	307.864

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Umirovljenici

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, broj umirovljenika na području KSB bilježi konstantan rast u razdoblju od 2014.-2019. godine, koji je razmjern sa rastom broja umirovljenika u FBiH, tako da učešće broja umirovljenika u KSB u ukupnom broju na nivou FBiH u promatranom razdoblju iznosi 11,2%

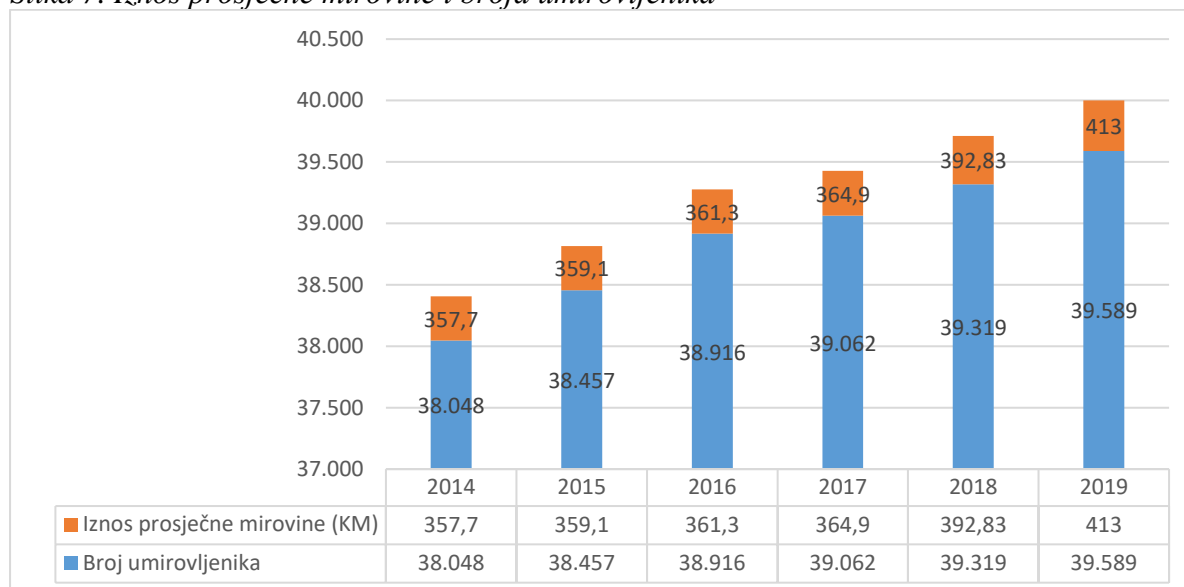
Tablica 28. Broj umirovljenika u KSB

Godina	KSB		FBiH		BiH	
	Broj umirovljenika	Iznos prosječne mirovine (KM)	Broj umirovljenika	Iznos mirovine (KM)	Broj umirovljenika	Iznos mirovine (KM)
2014	38.048	357,7	336.898	389,5	394.900	365,1
2015	38.457	359,1	340.848	393,2	402.044	366,1
2016	38.916	361,3	345.629	398,4	409.335	368,9
2017	39.062	364,9	346.538	403,6	412.539	371,6
2018	39.319	392,83	349.158	434	365.718	428
2019	39.589	413	352.438	456	424.009	416

Izvor: Federalni zavod za statistiku, KSB u brojkama

Prosječno isplaćena mirovina u KSB u 2019. godini porasla je na 413 KM manja je za 43 KM od prosječne isplaćene mirovine u FBiH koja iznosi 456 KM, dok prosječna mirovina u KSB i BiH je skoro ista.

Slika 7. Iznos prosječne mirovine i broja umirovljenika

Tablica 29. Vrsta i iznos mirovine po kantonima u FBiH

	Vrste mirovine / penzije								
	Starosne			Invalidske			Obiteljske		
	Broj	Iznos	Prosječna isplata	Broj	Iznos	Prosječna isplata	Broj	Iznos	Prosječna isplata
Kanton Središnja Bosna	21.036	9.563.161	455	5.810	2.129.595	367	12.743	4.676.176	367

Izvor podataka: (Federalni zavod za mirovinsko i invalidsko osiguranje Mostar, 2020)
Obrada: Federalni zavod za programiranje razvoja

5. INDIKATIVNI FINACIJSKI OKVIR

Strukturu javnih prihoda proračuna KSB čine prihodi po osnovu neizravnih poreza i poreza na dobit, te neporeznih prihoda u vidu prihoda od poduzetničkih aktivnosti i imovine, naknada, pristojbi, novčanih kazni, doprinosa i drugih prihoda a koji se ostvaruju, prikupljaju i raspoređuju prema važećim propisima na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

U strukturi ukupnih prihoda, porezni prihodi predstavljaju najznačajniji izvor, s najvećim učešćem prihoda po osnovu neizravnih poreza. Projekcije rađene na bazi ukupnog plana prihoda na Jedinostvenom računu, preuzetom od strane Odjeljenja za makroekonomsku analizu (OMA), Uprave za neizravno oporezivanje BiH, u travnju 2019. godine. Raspodjela prihoda za kantone i općine pojedinačno za 2020. godinu i razdoblje 2021. - 2023. godina urađena je u skladu s metodologijom propisanom Zakonom o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 22/06, 43/08, 22/09, 35/14 i 94/15), prema primjenjivanim koeficijentima raspodjele za 2020. godinu, utvrđenom Uputom o određivanju učešća kantona, jedinica lokalne samouprave i nadležnih kantonalnih ustanova za ceste u prihodima od neizravnih poreza i načinu raspoređivanja tih prihoda za 2020. godinu („Službene novine Federacije BiH”, br.84/19).

Raspodjela prihoda od neizravnih poreza s jedinstvenog računa ukupno za KSB (Kanton i općine Kantona) očekuje se u iznosu od 147,6 milijuna KM u 2020., što predstavlja pad od 15,2 % u odnosu na 2019. godinu po revidiranim projekcijama Sektora za poreznu politiku i javne prihode Federalnog ministarstva financija, i 154,1 milijuna u 2021. godini što predstavlja rast od 4,4 % u odnosu na 2020. godinu. U dvije naredne fiskalne godine ovi iznosi su projicirani na 163,1 milijuna KM u 2022. godini, te 165,1 milijuna KM u 2023. godini.

Tablica 30. Izvršenje proračuna i prikaz proračunske potrošnje po godinama

IZVRŠENJE PRORAČUNA KANTONA							
	Proračun 2017	Izvršenje proračuna 2017	Proračun 2018	Izvršenje proračuna 2018.	Proračun 2019	Izvršenje proračuna 2019.	Proračun 2020
Prihodi, primitci i financiranje	190.963.165	179.809.231	210.666.649	191.089.424	243.075.953	215.021.462	214.377.287
Rashodi i izdatci	185.666.744	173.045.768	208.666.649	186.370.427	243.075.953	210.375.310	214.377.287
Deficit/suficit	5.296.421	6.763.463	2.000.000	4.718.997	0	4.646.152	0
Prikaz proračunske potrošnje po ekonomskoj klasifikaciji							
Tekuća zaliha			43.761		4.341		1.145.293
Plaće i naknade troškova zaposlenih	100.076.243	98.665.255	106.107.400	104.668.078	118.482.738	116.414.737	122.299.596
Doprinosi poslodavca i ostali doprinosi	10.071.641	9.952.878	10.542.470	10.416.219	11.833.120	11.591.421	12.136.348
Izdaci za materijal, sitni inventar i usluge	21.001.909	19.477.054	26.425.523	23.941.101	26.557.459	23.735.354	22.278.025
Tekući transferi i drugi tekući rashodi	36.958.811	32.419.676	34.037.881	32.273.563	39.797.020	34.774.737	37.409.839
Kapitalni transferi	799.370	693.783	13.097.544	1.037.199	16.339.900	9.647.363	4.699.500
Izdaci za kamate i ostale naknade	1.039.620	1.037.445	942.000	888.347	1.055.600	1.011.675	724.300
Izdaci za nabavu stalnih sredstava	10.067.150	5.147.689	10.670.070	6.437.933	10.287.305	6.095.488	7.771.687
Izdaci za finansijsku imovinu	0	0	0	0	11.759.100	0	0
Izdaci za otplate dugova	5.652.000	5.651.989	6.800.000	6.707.989	7.140.900	7.104.535	5.912.700

Ukupno	185.666.744	173.045.768	208.666.649	186.370.428	243.257.483	210.375.310	214.377.287
Prikaz proračunske potrošnje po funkcionalnoj klasifikaciji							
OPĆE JAVNE USLUGE	18.630.530	15.292.442	17.699.400	16.334.823	18.650.701	25.664.604	17.632.964
OBRANA	2.834.171	886.675	1.729.434	1.146.174	2.659.400	1.413.513	2.099.534
JAVNI RED I SIGURNOST	46.491.736	44.714.655	49.032.486	45.990.996	53.748.635	51.635.844	53.496.962
EKONOMSKI POSLOVI	9.576.078	9.396.825	23.622.648	11.109.253	26.336.463	12.060.183	19.851.439
ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE	2.242.600	1.761.572	1.527.250	1.536.556	1.910.550	1.548.053	1.312.000
STAMBENI I ZAJEDNIČKI POSLOVI	3.089.533	2.309.601	3.006.385	2.389.902	19.191.200	3.024.513	3.427.844
ZDRAVSTVO	1.965.450	1.715.678	2.055.200	1.831.067	2.298.500	2.143.855	3.796.400
REKREACIJA, KULTURA I RELIGIJA	2.785.120	2.634.582	3.425.239	3.329.829	3.587.826	2.972.872	2.425.950
OBRAZOVANJE	83.121.645	80.032.682	89.101.892	85.362.927	96.614.126	92.865.581	94.033.173
SOCIJALNA ZAŠTITA	14.929.883	14.301.056	17.466.715	17.338.900	18.260.081	17.046.292	16.301.020
Ukupno	185.666.746	173.045.768	208.666.649	186.370.427	243.257.482	210.375.310	214.377.287

Izvor: Ministarstvo financija KSB

U tablici 31. dan je detaljan prikaz Izvršenja prihoda od neizravnih poreza Kantona i općina Kantona pojedinačno s Jedinstvenog računa za 2019. godinu, revidirane projekcije za 2020. g. i projekcije prihoda za razdoblje 2021. - 2023. godina.

Tablica 31. Izvršenje prihoda od neizravnih poreza Kantona i općina u Kantonu za 2019., revidirane projekcije za 2020. te projekcije za razdoblje 2021. – 2023.

Neizravni porezi	Izvršenje 2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Ukupno za Kanton	174.010.467	147.607.867	154.101.465	163.084.804	165.112.436
Kanton	146.123.881	123.582.897	129.019.584	136.540.775	138.238.385
Općina Bugojno	3.540.138	3.047.390	3.181.452	3.366.914	3.408.775
Općina Busovača	1.989.030	1.721.977	1.797.730	1.902.529	1.926.183
Općina Dobretići	174.031	148.446	154.977	164.011	166.050
Općina Donji Vakuf	1.679.151	1.452.653	1.516.558	1.604.966	1.624.921
Općina Fojnica	1.412.166	1.223.621	1.277.451	1.351.920	1.368.729
Općina Gornji Vakuf – Uskoplje	2.371.475	2.027.352	2.116.540	2.239.923	2.267.772
Općina Jajce	2.960.550	2.551.155	2.663.386	2.818.648	2.853.693
Općina Kiseljak	2.023.985	1.753.787	1.830.940	1.937.674	1.961.765
Općina Kreševo	586.586	496.235	518.065	548.266	555.082
Općina Novi Travnik	2.684.919	2.328.486	2.430.921	2.572.632	2.604.617
Općina Travnik	5.932.707	5.093.828	5.317.917	5.627.925	5.697.897
Općina Vitez	2.531.848	2.180.040	2.275.944	2.408.621	2.438.567
Ukupno za općine	27.886.586	24.024.970	25.081.881	26.544.029	26.874.051

Izvor: Ministarstvo financija KSB

Tablica 32. Prihodi- izvršenje za 2019. i projekcije za 2020.,2021.,2022.,2023.

	Izvršenje	Procjena	Procjena	Procjena	Procjena
Opis	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Prihodi	206.044.358	208.787.830	196.108.374	204.085.344	207.416.790

Prihodi od poreza	186.237.525	148.610.680	154.619.777	162.922.683	165.457.120
Neporezni prihodi	17.717.686	21.325.701	17.558.907	17.440.450	18.434.770
Tekući transferi	2.089.147	38.851.448	23.929.690	23.722.211	23.524.900

Izvor: Ministarstvo financija KSB

Tablica 33. Kumulativni pregled prihoda, primitaka i financiranja za KSB i općine, izvršenje 2019., procjena 2020.- 2023. godina

Opis	Izvršenje 2019.g.			Procjena 2020.g.			Procjena 2021.g.			Procjena 2022.g.			Procjena 2023.g.		
	Kanton	Općine	Ukupno	Kanton	Općine	Ukupno	Kanton	Općine	Ukupno	Kanton	Općine	Ukupno	Kanton	Općine	Ukupno
Prihodi, primici i financiranje	215.017.962	88.748.095	303.766.057	212.915.330	89.612.722	302.528.052	206.366.079	79.261.017	285.627.096	204.336.649	74.716.531	279.053.180	207.568.090	77.141.927	284.710.017
Prihod od poreza	186.237.525	46.401.156	232.638.681	148.610.680	45.504.434	194.115.114	154.619.777	40.633.217	195.252.994	162.922.683	42.553.031	205.475.714	165.457.120	43.914.427	209.371.547
Neporezni prihodi	17.717.686	24.155.963	41.873.648	21.325.701	26.497.700	47.823.401	17.558.907	22.346.800	39.905.707	17.440.450	23.277.500	40.717.950	18.434.770	24.161.500	42.596.270
Tekući transferi	2.089.147	6.048.109	8.137.256	38.851.448	4.849.728	43.701.176	23.929.690	5.187.000	29.116.690	23.722.211	5.842.000	29.564.211	23.524.900	5.902.000	29.426.900
Kapitalni transferi	111.204	2.369.505	2.480.709	351.900	3.103.160	3.455.060	60.000	1.850.000	1.910.000	60.000	2.050.000	2.110.000	60.000	2.220.000	2.280.000
Prihodi po osnovu zaostalih obveza	6.102	6.089.228	6.095.330	30.700	0	30.700	30.000	0	30.000	20.000	0	20.000	15.000	0	15.000
Kapitalni primici	8.856.298	3.684.135	12.540.432	3.744.900	9.657.700	13.402.600	10.167.704	9.244.000	19.411.704	171.304	994.000	1.165.304	76.300	944.000	1.020.300

Izvor: Ministarstvo financija

6. DRUŠTVENE DJELATNOSTI

Obrazovanje

Zakonska osnova predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja u KSB

Trenutno, predškolski odgoj i obrazovanje u Kantonu regulira se na temelju:

- Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju (Službene novine Kantona Središnja Bosna, broj:10/17)

Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje u KSB regulira se na temelju:

- Zakon o osnovnom školstvu (Službene novine Kantona Središnja Bosna, broj: 11/01)
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom školstvu (Službene novine Kantona Središnja Bosna broj: 17/04)

Srednjoškolski odgoj i obrazovanje u KSB regulira se na temelju:

- Zakon o srednjem školstvu (Službene novine Kantona Središnja Bosna, broj 11/01)
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu (Službene novine Kantona Središnja Bosna, broj: 17/04 i 15/12)

Važeća legislativa u procesu registracije visokoškolskih ustanova obuhvata:

- Zakon o visokom obrazovanju (Službene novine Kantona Središnja Bosna, broj 4/13)

Predškolski odgoj i obrazovanje na području kantona

Razvijene zemlje Europe i svijeta, kao i zemlje u razvoju ili tranziciji imaju potrebu za kvalitetnim organiziranim predškolskim odgojem i obrazovanjem. Predškolski odgoj i obrazovanje danas čini neophodnu dopunu porodičnom odgoju, u smislu planskog i sistematskog djelovanja na tjelesni, emocionalni i intelektualni razvoj djeteta predškolske dobi. Prisutnost ove društvene potrebe sve je intenzivnija i u Bosni i Hercegovini, a samim tim i u KSB.

Shodno Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju, sve predškolske institucije upisuju se u Registar predškolskih ustanova, koje vodi Ministarstvo shodno prethodno navedenom Pravilniku o postupku utvrđivanja uvjeta za upis u Registar predškolskih ustanova i o sadržaju i načinu vođenja Registra. Oblast predškolskog odgoja i obrazovanja u Kantonu dodatno se uređuje, kada je u pitanju verifikacija rada odgojitelja i stručnih suradnika u predškolskim ustanovama, na temelju navedenog Pravilnika o polaganju stručnog ispita odgojitelja i stručnih suradnika u predškolskim ustanovama, učitelja, nastavnika i stručnih suradnika u osnovnom školstvu te nastavnika, profesora i stručnih suradnika u srednjem školstvu.

Kada su u pitanju kompetencije i mjerodavnosti nad predškolskim odgojem, općine u Kantonu imaju osnivačka prava nad predškolskim ustanovama, a stručno-pedagoški nadzor, kao i inspekcijski u mjerodavnosti su kantonalnog Ministarstva.

Osnovne odlike predškolskog odgoja i obrazovanja u Kantonu Središnja Bosna

Predškolski odgoj i obrazovanje u kantonu obuhvata njegu, odgoj i obrazovanje djece u dobi od jedne godine do polaska u školu te na specifičan način pridonosi ostvarenju jedinstvenog cilja odgoja i obrazovanja: optimalan razvoj ličnosti, njezino osposobljavanje za kreativan odnos prema stvarnosti i slobodno izražavanje individualnosti. Predškolski odgoj i obrazovanje je integralni dio jedinstvenog odgojno-obrazovnog sustava u Kantonu, na koji se programski nadovezuje osnovni odgoj i obrazovanje.

S obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje prvi i osnovni segment sistema odgoja i obrazovanja, u prvom planu je njegovala pedagoška funkcija, koja se sastoji u tome da se potiču svi aspekti razvoja djece shodno njihovom uzrastu i individualnim mogućnostima. Osnovna i dominantna aktivnost na kojoj se zasniva cjelokupni odgojno-obrazovni rad s djecom je igra, što osigurava autentičnost ovog segmenta odgojno-obrazovnog sistema i onemogućava prisutnu tendenciju didaktiziranja i školarizacije.

Predškolski odgoj i obrazovanje u kantonu ima tendenciju zasnivanja na najnovijim teorijskim saznanjima relevantnih znanosti u razvijenom svijetu. Ima za cilj osigurati podjednake uvjete za njegu, razvoj i odgoj sve djece predškolskog uzrasta te jedinstvo odgojnih utjecaja na djecu, na relaciji predškolska ustanova – obitelji – društvena sredina.

Zadaci predškolskog odgoja i obrazovanja u Kantonu su:

- osiguravanje uvijeta i podrške za optimalan tjelesni rast i razvoj,
- razvoj intelektualnih i drugih sposobnosti shodno individualnim potrebama i interesiranjima djece,
- razvijanje kulturnih navika, upoznavanje kulturno-religijske tradicije, njegovanje tolerancije i prihvatanje različitosti,
- poštivanje prava djece, ljudskih i građanskih sloboda,
- razvijanje i jačanje sposobnosti izražavanja govorom te razvijanje i poticanje prihvatanja temeljnih moralnih vrijednosti,
- razvijanje i njegovanje prijateljstva i zadovoljavanje potreba djece za samoafirmacijom,
- pripremanje djece za daljnji odgoj i obrazovanje.

Kada je u pitanju financiranje predškolskih ustanova, osnivač predškolske ustanove osigurava sredstva potrebna za rad predškolske ustanove shodno Pedagoškim mjerilima. Osnivač predškolske ustanove utvrđuje i visinu naknade koju plaćaju korisnici usluga. Naknada koju korisnici plaćaju kreće se, u javnim predškolskim ustanovama (uz subvenciju od strane osnivača) od 150,00 KM do 220,00 KM, dok u privatnim predškolskim ustanovama naknada za cjelodnevni boravak djeteta kreće se od 150,00 KM do 300,00 KM.

Vodeći se spoznajom da je predškolski odgoj i obrazovanje postao odlučujući faktor u pripremi djeteta za školu i njegove uspješne prilagodbe školskim obvezama, intencijski se teži ka

stvaranju optimalnih uvjeta za razvoj predškolskog odgoja, s tendencijom osiguranja kvalitete kroz razvojno usmjerene programe predškolskog odgoja i obrazovanja.

Iz tablice 34. može se vidjeti broj predškolskih ustanova u Kantonu, za 2003, 2010, 2012. i 2019. godinu, odnosno broj javnih i privatnih predškolskih ustanova u Kantonu u prethodno navedenom razdoblju, te broj djece i kadrovski i prostorni kapaciteti ustanova.

Tablica 34. Podaci o predškolskim ustanovama u KSB

Godina	Javne ustanove	Privatne ustanove	Broj odgajatelja	Broj djece
2003	8	4	41	563
2010	8	9	52	741
2012	8	8	55	758
2019	9	11	74	1254

Izvor: Ministarstvo obrazovanja, nauke, mladih, kulture i sporta

Broj predškolskih institucija u razdoblju 2003-2019. godina porastao za oko 45%, broj odgojitelja za isto toliko, dok je broj djece u predškolskim ustanovama porastao za 110%.

Broj djece u predškolskim ustanovama u razdoblju od 2012. godine nalazi se u porastu, ali postavljamo si pitanje: kolika je obuhvaćenost djece predškolskim odgojem i obrazovanjem u odnosu na cijelu populaciju djece u dobi od 3 do 6 godina? Uzimajući u obzir statističke i objektivne pokazatelje, kako se u posljednjih 5 godina u prvi razred osnovne škole upisuje prosječno oko 2.350 učenika, što znači kako je i populacija djece predškolskog uzrasta razmjerna prethodno spomenutom kvantitativnom pokazatelju, možemo reći da populaciju djece predškolske dobi u uzrastu od 3 do 6 godina čini populacija u iznosu najmanje od oko 7.000 djece.

Trenutno, u školskoj godini 2019./2020. u predškolskim ustanovama u Kantonu nalazi se oko 1.100 djece u dobi od 3 do 6 godina, te se procjenjuje da je predškolskim odgojem i obrazovanjem u Kantonu obuhvaćeno 16% djece predškolske dobi u razdoblju od 3 do 6 godina.

Razlozi za povećanjem broja djece u predškolskim ustanovama kao i broja registriranih predškolskih ustanova leži u aktivnoj obrazovnoj politici, koju Ministarstvo obrazovanja uz podršku Vlade KSB, čini na zagovaranju i promicanju važnosti ranog rasta i razvoja djece. U razdoblju 2017-2019. godina u opremanje predškolskih i osnovnoškolskih ustanova za realizaciju Programa predškole uloženo je oko od 500.000 KM. Znatna dio sredstava donirala je međunarodna nevladina organizacija Save the Children.

Razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja

Povećanje obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem predstavlja jedan od ciljeva, te u tom kontekstu je planirano aktivno poticati razvijanje Program predškole koji traje minimalno 150 sati. Uvođenje Programa predškole smatra se kao dio reformskog procesa odgojno-obrazovnog sistema u našem Kantonu koji vodi ka većem stupnju demokratičnosti, modernizacije, inkluzivnosti i same kvalitete u odgojno-obrazovnom sistemu Kantona. Uvođenje u praksu primjene Standarda kvalitete rada odgojitelja, pedagoga i direktora, koji su zasnovani na profesionalnim kompetencijama, uključujući pri tome sve dimenzije profesionalnosti, predstavlja tendenciju podizanja kvalitete u radu odgojitelja.

Kada je u pitanju edukacija i stručno osposobljavanje osoba za obavljanje poslova odgojitelja, planirano je intenzivirati primjenu novih teorija u praksi i, s tim u vezi, educirati edukatore koji će moći odgovoriti na izazove suvremenih društvenih kretanja u XXI. stoljeću.

Značajan izazov u narednom razdoblju će biti uvođenje programa ranoga učenja stranoga jezika, sportskih programa ritmike, plesa, folklora, maloga nogometa, taekwonda, tenisa i sl., programa za bolesnu djecu i djecu s poteškoćama u razvoju, programa vjerskog odgoja te sigurnosno-zaštitnih i preventivnih programa u dječjim vrtićima.

Tablica 35: Popis predškolskih ustanova u KSB

Red br.	Općina	Naziv predškolske ustanove	Adresa
1	Travnik	JU Obdanište "Travnik"	Lukačka bb Travnik
2		DV "Dani" Nova Bila	Nova Bila bb
3		PPU Obdanište GS-Kids	Polje bb Travnik
4		PPU "Snježna pahuljica"	Mehmeda Kulenovića bb
5	Novi Travnik	JU "Dječiji vrtić " N.Travnik	Ul Stjepana Tomaševića bb
6		DV "Anđeli" N.Travnik	Ivana Meštrovića bb
7		PPU Obdanište "Sultan Fatih"	Kalinska 1A
8	Vitez	JU "Dječiji vrtić" Vitez	Hrvatskih branitelja bb
9		PU Dječiji vrtić" Sv. Josip	Stjepana Radića bb
10		DV "Rejjan" Vitez	Stari Vitez
11	Busovača	PU "Framica" HKO kruh Sv.Ante	Ive Andrića bb
12	Kiseljak	DV "Sveti Franjo"	Crkveni put 29
13		PPU "Ikre"	Josopa bana Jelačića bb
14		DV "Pčelica Maja"	Zenički put bb
15	Kreševo	JU dječiji vrtić "Radost"	Troska bb
16	Fojnica	JU za predš. vaspitanje i obrazovanje	ZavnoBiH-a 12

17	Donji Vakuf	JU "Dječiji vrtić" Donji Vakuf	770sbb
18	Bugojno	JU centar za predšk.vaspitanje i obrazovanje	Nugle 51 b
19		Igraonice "Framice" Bugojno	UL.Kulina bana 31
20	G.Vakuf-Uskoplje	DV "Zvončić" G.Vakuf-Uskoplje	Kralja Tomislava bb
21	Jajce	PU dječiji vrtić "Bare"	Vukovarska bb

Izvor: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa KSB

U prethodnoj tablici navedene su predškolske ustanove na području KSB. Pored navedenih trenutno su u fazi osnivanja još tri ustanove.

Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje

Osnovna škola kao institucija i ustanova od posebnog društvenog interesa i značaja, svoju djelatnost zasniva na odgovarajućim pedagoškim i psihološkim principima. Osnovna škola obavezan je vid obrazovanja za djecu u dobi od 6 do 15 godina života. Postoje osnovne škole za redovno osnovno obrazovanje, zatim umjetničke-paralelne škole kakve su glazbene, baletske i druge, te osnovne specijalne škole za djecu koja ne mogu dobiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama. U osnovnoj školi organizira se rad u okviru nastave i vannastavnih aktivnosti. Rad u nastavi organiziran je po razredno-predmetnom sistemu.

Osnovne škole u na području KSB

Odredbama članka 95. Zakona o osnovnoj školi, regulirano je da Kanton preuzima prava i obaveze prema postojećim osnovnim školama. Odredbe članka 1.i 2. istog Zakona pod osnovnim školama podrazumijeva i škole za druge vidove osnovnog obrazovanja djece, dakle, i glazbene škole. Kanton je tako preuzeo prava i obaveze osnivača prema četiri zatečene glazbene škole na kantonu a to su :

- Osnovna glazbena škola Bugojno
- Osnovna glazbena škola Travnik
- Osnovna glazbena škola Novi Travnik
- Osnovna glazbena škola «Jakov Gotovac» Novi Travnik

U narednoj tablici dati su podaci o broju učenika u osnovnim i srednjim školama na području kantona, za proteklih šest godina.

Tablica 36. Podaci o broju učenika u osnovnim i srednjim školama na području KSB

Naziv pokazatelja	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Broj učenika osnovnih i	139	133	127	132	120	115

srednjih škola / 1.000 stanovnika						
Broj djece koja završavaju osnovno i srednje obrazovanje	3.022 – osnovno školovanje 2.525 – srednje školovanje	3.100 – osnovno školovanje 3.432 – srednje školovanje	2.758 – osnovno školovanje 3.081 – srednje školovanje	2.637 – osnovno školovanje 2.591 – srednje školovanje	2.770- osnovno školovanje 2.562 – srednje školovanje	2.497- osnovno školovanje 2.690 – srednje školovanje
Broj djece koja ponavljaju školovanje	500	395	378	392	356	284
Omjer broja djece u osnovnom i srednjem obrazovanju prema broju nastavnika	16	13	12	11	11	10

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa KSB

Omjer broja djece osnovnih i srednjih škola prema broju nastavnika bilježi trend opadanja, tako da je 2014. godine iznosio 16 učenika prema broju nastavnika, a 2019. godine 10 učenika prema broju nastavnika

Detaljan pregled podataka o broju škola, broju odjeljenja, ukupnom broj učenika i nastavnika u osnovnim školama, nalazi se u narednim tablicama.

Tablica 37. Broj osnovnih škola i broj odjeljenja u KSB, po gradovima/općinama

Grad/Općine		Broj škola						Broj odjeljenja					
		2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020
1	Kreševo	1	1	1	1	1	1	18	18	18	17	17	17
2	Travnik	24	24	24	24	24	25	223	223	215	210	250	253
3	Vitez	12	12	12	12	12	12	125	121	124	124	131	131
4	Kiseljak	11	11	11	11	11	11	100	95	95	96	105	114
5	Fojnica	9	9	9	9	9	9	53	51	51	49	54	47
6	Novi Travnik	8	8	8	8	7	10	94	92	93	93	99	106
7	Bugojno	15	15	15	15	14	15	129	128	123	124	137	135
8	Gornji Vakuf	14	14	14	14	14	14	84	84	81	83	85	79
9	Donji Vakuf	7	7	7	7	7	8	62	61	61	63	68	67
10	Jajce	22	22	22	21	21	21	115	118	116	118	118	129
11	Busovača	11	11	11	11	11	11	78	77	98	76	76	82
12	Dobretići	1	0	1	1	1	1	2		2	1	1	1
KSB		135	134	135	134	132	138	1.083	1.068	1.077	1.054	1.141	1.161
Federacija BiH		1.081	1.078	1.078	1.066	1.058	1.042	9.606	9.547	9.527	9.428	9.428	9.310

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Federalni zavod za programiranje razvoja

Tablica 38. Broj učenika i broj nastavnika u osnovnim školama u KSB, po gradovima/općinama

Grad/Općine		Broj učenika						Broj nastavnika					
		2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020
1	Kreševo	371	360	366	333	318	314	29	28	28	27	27	27
2	Travnik	4.965	4.839	4.813	4.752	4.829	4.836	357	326	400	409	428	434
3	Vitez	2.646	2.578	2.434	2324	2.395	2.296	200	187	184	196	208	204
4	Kiseljak	2.016	1.934	1.902	1.854	1.975	1.912	173	153	172	173	195	186
5	Fojnica	1.087	1.040	993	922	1.003	962	78	79	78	79	83	91
6	Novi Travnik	2.073	2.034	1.992	1.988	2.102	2.475	157	161	164	168	177	202
7	Bugojno	2.770	2.720	2.622	2.644	2.690	2.631	220	243	245	253	238	243
8	Gornji Vakuf	1.750	1.666	1.581	1.528	1.529	1.416	126	132	134	134	127	133
9	Donji Vakuf	1.457	1.386	1.357	1.300	1.353	1.288	106	116	126	117	123	121
10	Jajce	2.156	2.021	1.954	1.880	1.976	1.849	165	167	167	166	205	178
11	Busovača	1.620	1.403	1.503	1.454	1.536	1.479	118	116	117	119	128	132
12	Dobretići	16	0	9	5	3	5	2		0	0	0	0
KSB		22.927	21.981	21.526	20.984	21.709	21.463	1.731	1.815	1.815	1.841	1.939	1.951
Federacija BiH		194.530	190.179	188.430	185.030	182.986	179.050	15.277	14.943	15.024	15.152	15.296	15.283

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Federalni zavod za programiranje razvoja

Na slici 8. predstavljeno je kretanje broja nastavnika osnovnih škola, te je zabilježen trend rasta. 2014/2015 školske godine iznosio je 1.731, a 2019/2020 godine iznosio je 1.951. Kao razlog porasta broja nastavnika je taj što veliki broj nastavnika radi u više škola, ali i veliki broj vandrednih nastavnika.

Slika 8. Broj učenika osnovni škola u KSB

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa KSB

Broj učenika osnovnih škola bilježi pad i smanjen je tako da u školskoj 2019/2020 godini iznosi 21.463 učenika.

Slika 9. Broj učenika osnovnih škola u KSB

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa KSB

Srednjoškolski odgoj i obrazovanje

U KSB se realizira srednje obrazovanje i odgoj učenika, koje sada nije zakonski obvezno, nakon uspješno završene osnovne škole. Ono je svima dostupno, shodno postignutom uspjehu u osnovnoj školi, osobnom interesu i sposobnostima. Srednje obrazovanje je integralni dio jedinstvenog odgojno obrazovnog sistema u KSB. Obrazovanje se praktično realizira u 25 ustanova za srednje obrazovanje. Nastava se izvodi na bosanskom jeziku i nastavnom planu i programu u 13 srednjoškolskih ustanova, a na hrvatskom jeziku i nastavnom planu i programu u 12 srednjoškolskih ustanova.

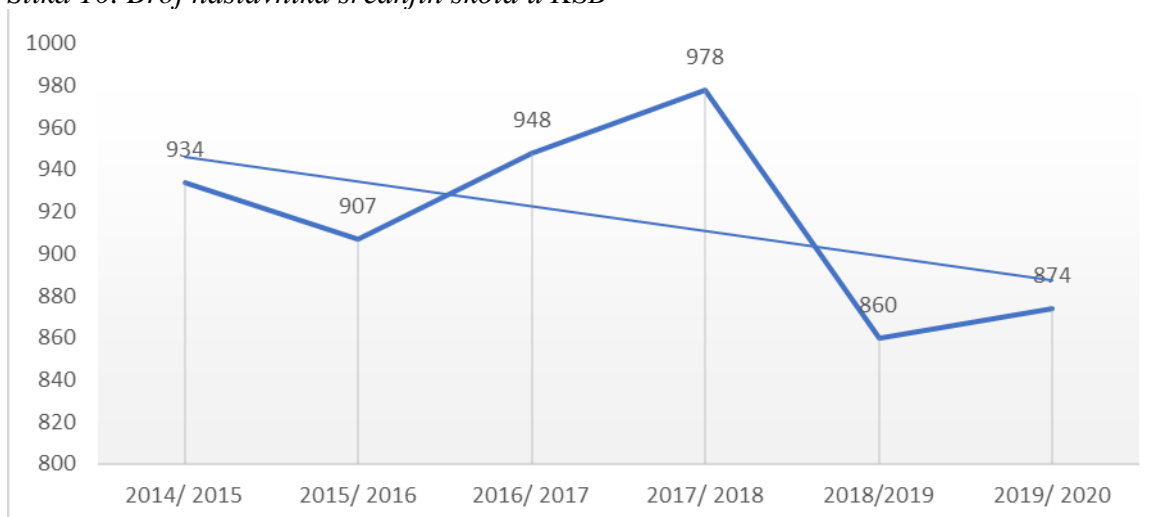
U odnosu na vrste srednjih škola u Kantonu postoje opće škole: gimnazije, umjetničke i vjerska škola; tehničke i srodne škole te strukovne (obrtničke) škole. U gimnazijama se nastavni plan i program izvodi u četverogodišnjem trajanju, čijim završavanjem učenik stječe srednju stručnu spremu i mogućnost nastavka školovanja. U umjetničkim školama (glazbena, dizajner odjeće) se nastavni plan i program izvodi u četverogodišnjem trajanju, čijim završavanjem učenik stječe srednju stručnu spremu i mogućnost nastavka školovanja. U vjerskoj školi (medresa) se nastavni plan i program izvodi u četverogodišnjem trajanju, čijim završavanjem učenik stječe srednju školsku spremu i mogućnost nastavka školovanja. U tehničkim i srodnim školama se nastavni plan i program izvodi u četverogodišnjem trajanju čijim završavanjem učenik stječe srednju školsku spremu i mogućnost nastavka školovanja. U strukovnim (obrtničkim) školama se nastavni plan i program izvodi u trogodišnjem trajanju, čijim završavanjem učenik stječe srednju stručnu spremu bez mogućnosti nastavka školovanja na visokoškolskim ustanovama.

U svim se školama vrši redovno školovanje, a izvanredno školovanje odraslih u nekim školama za ona zanimanja za koja ta škola vrši redovno školovanje.

Srednje škole u na području KSB

Broj nastavnika srednjih škola bilježi promjenljive vrijednosti po godinama, a u 2019/2020 godini iznosi 874 nastavnika što je manje u odnosu na broj iz 2014/2015 školske godine kada je bilo 934 nastavnika.

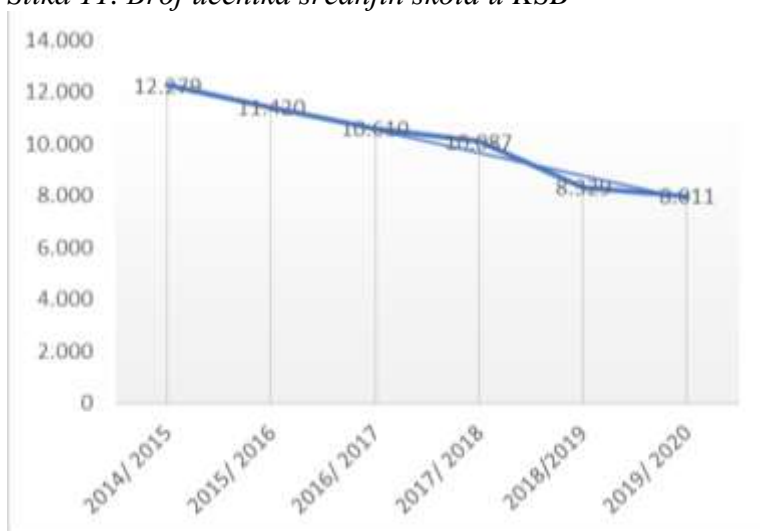
Slika 10. Broj nastavnika srednjih škola u KSB

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa KSB

Na slici 11. možemo vidjeti da je broj učenika srednjih škola (kao i osnovnih) u konstantnom padu. U školskoj 2019/2020 godini bilo je 8.011 učenika.

Slika 11. Broj učenika srednjih škola u KSB

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa KSB

Iz raspoloživih podataka vidljiv je trend smanjenja broja učenika u KSB, što utiče na smanjenje broja nastavnika. Podaci u tablici u nastavku teksta pokazuju da je sličan trend prisutan i u FBiH.

Tablica 39. Broj škola, broj odjeljenja, broj učenika i broj nastavnika srednjih škola u KSB

	Školska godina	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Broj učenika na 1000 stanovnika		Školska godina	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Broj učenika na 1000 stanovnika
KSB	2014/ 2015	26	487	12.279	934	49	Federacija BiH	2014/ 2015	213	4.086	96.681	8.747	41
	2015/ 2016	25	468	11.420	907	45		2015/ 2016	213	3.893	87.852	8.748	38
	2016/ 2017	25	455	10.610	948	42		2016/ 2017	213	3.755	82.816	8.523	38
	2017/ 2018	25	448	10.087	978	40		2017/ 2018	213	3.747	81.470	8.588	37
	2018/2019	26	422	8.329	860	33		2018/ 2019	214	3.684	76.463	8.401	35
	2019/ 2020	26	405	8.011	874	32		2019/ 2020	216	3.678	73.029	8.516	33

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Federalni zavod za programiranje razvoja

Visoko školstvo na području KSB

Visoko obrazovanje je djelatnost od posebnog interesa za KSB i BiH. Uvođenjem visokog obrazovanja u KSB i dajući mu zeleno svjetlo za uspostavu, opstojnost i jačanje, Vlada KSB i Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa KSB (u daljnjem tekstu: Ministarstvo obrazovanja) imali su u vidu temeljna načela i standarde za sticanje visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, u skladu sa relevantnim odredbama Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS No.5, 1950) i njenih protokola, Preporukom Komiteta ministara Vijeća Europe o priznavanju i ocjeni kvaliteta privatnih visokoškolskih ustanova [R (97) 1], Preporukom o pristupu visokom obrazovanju [R (98) 3] i Preporukom o istraživačkom zadatku univerziteta [R (2000) 8] i drugim relevantnim načelima međunarodno priznatih pravnih instrumenata čija je država ugovornica i Bosna i Hercegovina, te u skladu sa Konvencijom Vijeća Europe / UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u europskoj regiji (ETS No.165, 1997).

Bosna i Hercegovina prihvata strateške ciljeve europskog područja visokog obrazovanja izražene u deklaraciji europskih ministara visokog obrazovanja iz Bolonje (1999.godine) kao i krajnji razvoj ovog koncepta.

Prva visokoškolska ustanova u Travniku je bio Bogoslovni teološki studij osnovan 1890.godine, koja zatim prenosi sjedište u Sarajevo gdje egzistira do današnjeg dana. U novoj povijesti, od Deytonskog sporazuma, grad Travnik kao kulturno, političko i administrativno središte KSB, a i cijeli kanton, jedini je centar u BiH bio bez sveučilišta. S tom spoznajom a i drugim interesima i činjenicama, skupina znanstvenih radnika, gospodarstvenika i entuzijasta 2006.godine podnosi zahtjev Ministarstvu prosvjete za osnivanjem fakulteta. Tadašnja Vlada KSB i Ministarstvo prosvjete, imajući u vidu sve naprijed izneseno, imali su viziju i hrabrost da donesu ekonomsko-političku-upravnu odluku da se na KSB može utemeljiti visoko školstvo u privatnom vlasništvu, uvažavajuću praksu suvremenog svijeta današnjice i civilizacijska postignuća.

Visokoškolske ustanove na području KSB

U prvoj fazi visokoškolske ustanove 2006.godine po postojećoj legislativi, registrirale su se kao samostalni pravni subjekti, da bi u drugoj fazi, 2007.godine, kada je donesen Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH, objedinili i registrirali se kao integrirana Sveučilišta tj, Univerziteti sa organizacijskim jedinicama.

Broj visoko-školskih ustanova (privatnih) na području grada Travnika se smanjivao. U 2016/2017 školskoj godini ukupno je bilo 10 visoko-školskih, a 2019/2020 ukupno su 4 takve ustanove.

Tablica 40. Podaci o visokom obrazovanju u KSB

Visoko obrazovanje	Broj visoko-školskih ustanova	Upisani studenti	
		Ukupno	Redovni studenti
SBK			
2016/2017	10	5.184	2.289
2017/2018	5	5.487	2.367
2018/2019	4	4.491	1.770
2019/2020	4	4.284	1.326
Privatne visokoškolske ustanove			
2016/2017	10	5.184	2.289
2017/2018	5	5.487	2.367
2018/2019	4	4.491	1.770
2019/2020	4	4.284	1.326

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Iako se broj upisanih studenata se smanjivao u proteklim godinama, prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, broj diplomiranih studenata na visoko-školskim ustanovama je povećan u posljednje dvije školske godine.

Tablica 41. Podaci o diplomiranim studentima u KSB

Visoko obrazovanje	Diplomirani studenti	
	Ukupno	Redovni studenti
SBK		
2018	1.318	455
2019	1.558	498
Privatne visokoškolske ustanove		
2018	1.200	455
2019	1.558	498
Visoke škole		
2018	118	

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Kultura i šport

U KSB djeluju ukupno 4 kazališta – dva u Travniku i dva u Bugojnu. Broj posjetitelja se 2018. godine (10.970) smanjio u odnosu na 2013. godinu (11.350), iako su 2013. godine djelovala samo 3 kazališta a povećan je i broj predstava sa 54 (2013.) na 76 (2018.). Kada su u pitanju kina, na području KSB je 2018. godine radilo jedno kino, dok su 2012. godine radila 2 kina. Broj održanih projekcija je značajno povećan 2018. godine, kada je bilo projekcija, u odnosu na 2012. godinu, kada je bilo 39 projekcija. Međutim, broj posjetitelja je smanjen s 2.466 posjetitelja (2012. godine) na 1.954 posjetitelja (2018. godine).

Sportski savez KSB trenutno broji 216 klubova i preko 10.000 sportaša registriranih u klubovima KSB. U Premijer ligama BiH (najvišem rangu takmičenja) u 2020. godini nastupa 7 sportskih klubova sa prostora KSB, a to su: Muški rukometni klub „Sloga“ Gornji Vakuf – Uskoplje, Malonogometni klub „Sloga“ Gornji Vakuf – Uskoplje, Ženski nogometni klub „Iskra“ Bugojno, Klub sjedeće odbojke „Iskra“ Bugojno, Košarkaški klub „Promo“ Donji Vakuf, Stonoteniski klub „CM“ Vitez i Muški rukometni klub „Iskra“ Bugojno.

Iznos izdavanja za kulturu i šport u prethodnim godinama bilježi rast. U 2014. godini iznosi 412.000 KM za kulturu i 415.000 KM za šport 2014.godine. U 2019. godini iznos izdavanja za kulturu iznosi 834.000 KM a za šport 856.900 KM .

Tablica 42. Iznos izdavanja za kulturu i šport po godinama u KSB (u KM)

Naziv	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kultura	412.000	400.000	394.800	605.000	700.000	834.000
šport	415.000	465.500	495.550	567.000	700.000	856.900

Izvor: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i športa KSB (Odjel za kulturu i sport)

Socijalna zaštita

Socijalna skrb i zaštita provode se putem centara za socijalni rad čiji su osnivači općine KSB koje financiraju njihov rad. Ne postoji sistem praćenja kvalitete sistema socijalne skrbi. Pojedina socijalna prava se financiraju iz proračuna kantonalnog Ministarstva zdravstva i socijalne politike i proračuna Federalnog ministarstva rada i socijalne politike. Broj centara za socijalni rad se nije mijenjao u posljednjih nekoliko godina, pa svaka općina ima po jedan centar za socijalni rad ili službu za socijalni rad (ukupno 8 centara i 4 službe za socijalni rad). Centri za socijalni rad obavljaju poslove iz područja socijalne skrbi i zaštite djece, smještaja punoljetnih osoba i djece u ustanove socijalne zaštite i udomiteljske obitelji, te pružaju korisnicima usluge u obliku novčane i druge materijalne pomoći.

Isplata se vrši preko Ministarstva zdravstva i socijalne politike direktnom uplatom sredstava na račune korisnika nakon potraživanja sredstava od strane centra za socijalni rad odnosno službi socijalne skrbi kroz jedinstvenu elektronsku bazu korisnika SOTAC. Preko centara i službi za socijalni rad isplaćuju se naknade: stalna novčana pomoć, novčana naknada za pomoć i njegu druge osobe, druga materijalna pomoć, osposobljavanje za život i rad, smještaj u udomiteljske obitelji, smještaj u druge obitelji, smještaj u ustanove socijalne zaštite, jednokratne novčane pomoći, zdravstveno osiguranje, usluge socijalnog rada i drugog stručnog rada, dječji dodatak, naknada umjesto plaće- naknada umjesto plaće ženi majki koja je u radnom odnosu za vrijeme dok je odsutna s posla zbog trudnoće, porođaja i njege djeteta, Isplata se vrši preko Ministarstva zdravstva i socijalne politike uplatom sredstava na račune korisnika nakon potraživanja sredstava.

Tablica 43. Podaci o socijalnoj zaštiti u KSB

Socijalna zaštita	Godine				
	2014	2015	2016	2017	2018
Broj centara za socijalni rad	10	8	8	8	8
Zaposleni u centrima - Ukupno	74	84	76	97	87
Broj slučajeva obrađenih u centru					
Ukupno	27.766	30.141	33.359	36.783	57.019
Žene	12.844	13.868	15.603	17.356	18.356
Broj intervencija pruženih u centru					
Ukupno	19.890	17.407	18.371	18.006	27.811
Žene	10.168	9.177	9.744	9.954	10.073
Maloljetni korisnici socijalne zaštite prema kategorijama					
Ugroženi obiteljskom situacijom	7.763	8.028	8.180	8.287	8.377
Osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	1.819	1.905	1.903	1.826	1.792
Osobe sa poremećajima u ponašanju ličnosti	278	261	274	268	269
Osobe društveno neprihvatljivog ponašanja	1.013	1.009	1.006	1.026	1.051
Duševno bolesne osobe	142	147	142	131	124
Osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	7.298	7.782	8.203	7.677	7.923
Bez specifične kategorije (ostali)	39	51	61	69	85
Punoljetni korisnici socijalne zaštite prema kategorijama					
Korisnici subvencioniranja troškova	237	281	266	363	370
Osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	4.793	4.811	4.864	4.885	4.971
Osobe sa poremećajima u ponašanju ličnosti				407	425
Osobe društveno neprihvatljivog ponašanja	1.586	1.644	1.699	1.674	1.688
Psihički bolesne osobe	835	877	884	878	876

Osobe koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje	23.240	24.267	25.206	25.803	25.712
Osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	16.571	18.314	20.217	21.767	23.207
Bez specifične kategorije (ostali)	721	919	1.085	1.271	1.375

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Važno je istaknuti da su, prema podacima koji su navedeni u oblasti socijalne zaštite, socijalni transferi imali trend rasta. U 2019. godini iznos socijalnih transfera iznosio je 41,4 KM po stanovniku.

Iznos socijalnih izdavanja se također značajno povećavao u odnosu na vrijednost. Iznos socijalnih izdvajanja u 2019. godini iznosio je 10.564.200 KM.

Broj korisnika socijalne pomoći na 1000 stanovnika je varirao u prethodnim godinama, te u 2019. godini iznosi 36,5 što je skoro identično polaznoj vrijednosti koja je postavljena na broj od 36 korisnika.

Zdravstvo

Sistem zdravstvene zaštite u domeni je KSB a na nivou Federacije BiH donose se strateške smjernice. Strateški plan za reformu zdravstvenog sistema FBiH 2008.-2018. godine usvojen je 2007. godine s ciljem uspostave integrirane zdravstvene zaštite, kontrole kvalitete i potrošnje uz odgovorno upravljanje resursima u zdravstvu. Usluge zdravstvene zaštite koje se pružaju na području KSB obuhvaćaju primarnu, sekundarnu i tercijarnu zdravstvenu zaštitu. Primarna zdravstvena zaštita pruža se u ambulantama domova zdravlja i područnim ambulantama obiteljske medicine. Primarna zdravstvena zaštita pruža se i u okviru privatnih i javnih ljekarni koje izdaju lijekove na recept i sa kojim Zavod za zdravstveno osiguranje ima zaključene ugovore. U Kantonu djeluje 11 domova zdravlja sa 137 područnih ambulanti i 56 timova porodične medicine. Sekundarna zdravstvena zaštita na području KSB se provodi djelomično u domovima zdravlja koji pružaju konzultativno-specijalističke, dijagnostičke, stomatološke i laboratorijske usluge, u privatnim ordinacijama specijalističke medicine i u okviru pet bolnica koje djeluju na području kantona. Bolnice pružaju sekundarnu i dio tercijarne zdravstvene zaštite putem sljedećih grupa djelatnosti: dijagnostika, bolničko liječenje, konzultativno-specijalistička zdravstvena zaštita i ostale usluge.

Sabor Kantona Središnja Bosna je dana 18.04.2018. godine donijela Odluku o preuzimanju osnivačkih prava nad zdravstvenim ustanovama – bolnicama u KSB (Odluka br. 01-02-266/18). Bolnice nad kojima kanton preuzima osnivačka prava su:

- JU Bolnica Travnik;
- JU Opća bolnica Jajce;
- JU Bolnica za plućne bolesti i tuberkulozu Travnik;
- JU Opća bolnica Bugojno;
- JU Hrvatska bolnica „Dr. fra Mato Nikolić“, Nova Bila

Tablica 44. Broj zdravstvenih radnika u KSB i FBiH u razdoblju 2014-2019. godina

	Godina	Broj liječnika	Broj stomatologa	Broj bolesničkih postelja	Broj stanovnika		
					na 1 liječnika	na 1 stomatologa	na 1 bolničku postelju
KSB	2014	330	52	1.258	765	4.857	201
	2015	356	52	1.258	707	4.841	200
	2016	357	55	1.269	706	4.581	199
	2017	390	60	1.269	645	4.191	198
	2018	376	58	1.299	667	4.325	193
	2019	376	58	1.299	665	4.308	192
Federacija BiH	2014.	4.625	576	8.245	505	4.057	283
	2015.	4.801	581	8.414	486	4.018	277
	2016.	4.764	587	8.379	463	3.758	263
	2017.	4.755	596	8.255	463	3.693	267
	2018.	4.810	604	8.252	457	3.636	266
	2019.	4.922	592	8.107	445	3.699	270

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja

Broj stomatologa u KSB također bilježi blagi porast, kao i u FBiH. U 2014. godini broj stomatologa je bio 52, a u 2019. godini taj broj iznosi 58.

Broj zdravstveno osiguranih lica u odnosu na ukupno stanovništvo je varirao po godinama. U 2019. godini taj broj iznosi 83,33 % što predstavlja pad u odnosu na početnu vrijednost koja je iznosila 85%.

Tablica 45. Pokazatelji u oblasti zdravstva u KSB, po godinama

Naziv pokazatelja	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Broj liječnika / 1.000 stanovnika	352 liječnika (352 / 273.000 * 1.000 = 1,29) 53 stomatologa (53 / 273.000 * 1.000 = 0,19)	356 liječnika (356/251.714* 1000=1,41) 52 stomatologa (52/251.714* 1000=0,21)	357 liječnika (357/251.973* 1000=1,42) 55 stomatologa (55/251.973- 1000=0,22)	390 liječnika (390/251.434* 1000=1,55) 60 stomatologa (60/251.434* 1000=0,24)	376 liječnika (376/250.825* 1000=1,50) 58 stomatologa (58/250.825*1 000=0,23)	376 liječnika (376/249.879* 1000=1,50) 58 stomatologa (58/249.879*1 000=0,23)
Zdravstveno osiguranih lica u odnosu na ukupno stanovništvo (u %)	85	85,79	85,36	85,87	84,1	83,33

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Zavod zdravstvenog osiguranja KSB

Sigurnost građana

Sigurnosna situacija se poboljšala u proteklom razdoblju u domenu smanjenja broja prijavljenih prestupnika i broja kriminalnih djela. Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova KSB, broj prijavljenih prestupnika u prethodnim godinama ima trend pada i u 2019. godini iznosi 923, što je manje od ciljane vrijednosti navedene za 2020. godinu koja iznosi 1.000. Također, broj kriminalnih dijela bilježi značaj pad. U 2019. godini broj kriminalnih dijela iznosio je 941.

Tablica 46. Pokazatelji u oblasti sigurnosti građana u KSB, po godinama

Naziv pokazatelja	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Broj kriminalnih dijela	2.359	1.591	1.306	1.282	1.126	941
Broj prijavljenih prijestupnika	1.381	1.378	1.114	1.152	1.120	923

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova SBK (godišnji izvještaji)

Pored redovnih poslova MUP KSB obavlja i posebnu aktivnost koja se naziva Rad policije u zajednici. Rad policije u zajednici predstavlja suvremeni način policijskog djelovanja koje je usmjereno na blisku saradnju s građanima i ostalim institucijama zajednice kako bi se poboljšala učinkovitost rješavanja problema na razini lokalne zajednice. Poslovi i zadaci policijskih službenika za rad policije u zajednici su prvenstveno preventivnog karaktera, pri čemu je od izuzetnog značaja približavanje policije građanima i poboljšanje uzajamne komunikacije.

Također, na području svoga djelovanja MUP KSB provodi edukativno-preventivne aktivnosti posvećene nizu različitih tema (sigurnost u prometu, nasilje u obitelji, vršnjačko nasilje, štetnost alkohola i opojnih droga, zaštita i kontrola djece na internetu, opasnost petardi i pirotehnički sredstava i sl.), s ciljem postizanja više razine znanja i svijesti kao i općenito više razine informiranosti kod djece, mladih i odraslih osoba.

Sistem upravljanja razvojem

Institucionalni okvir

Institucionalni okvir za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u KSB čine Vlada Kantona, kantonalni organi uprave i kantonalne upravne organizacije, jedinice lokalne samouprave i tijela za poslove razvojnog planiranja i upravljanja razvojem u kantonima i jedinicama lokalne samouprave⁷.

U proteklom strateškom razdoblju, paralelno sa realizacijom Strategije razvoja 2016-2020. godina, Vlada KSB je prihvatila i počela praktično primjenjivati sistem upravljanja razvojem, koji podrazumijeva horizontalnu koordinaciju (između ministarstava) i vertikalnu koordinaciju (između kantonalnih institucija, viših nivoa vlasti i jedinica lokalne samouprave u sastavu kantona). Također, sistem upravljanja razvojem podrazumijeva usklađivanje procesa strateškog planiranja i budžetiranja, sistemsku implementaciju, monitoring i evaluaciju razvojnih ciljeva.

Ključna uloga za operacionalizaciju ovog sistema pripala je Uredu za Europske integracije, fondove, odnose s javnošću i kvalitetu prema međunarodnom standardu KSB⁸ (u daljem tekstu: Ured). Iako je Ured bio formalno uspostavljen u razdoblju prije usvajanja Strategije razvoja, tek sa krajem 2017. godine Ured je postao funkcionalan i počeo je vršiti ulogu jedinice za planiranje i upravljanje razvojem u KSB. Na primjer, izvještaj o implementaciji Strategije razvoja za 2016. godinu nije bio urađen a izrada drugih relevantnih dokumenata je kasnila. To je ukazalo na potrebu za uspostavljanjem funkcionalnijeg sistema, te jačanja kapaciteta svih službenika uključenih u proces upravljanja razvojem KSB.

Ured je 06.12.2017. godine, nakon popunjavanja kadrovskih kapaciteta, održao sastanak sa predstavnicima svih općina Kantona s ciljem uspostavljanja saradnje i koordinacije u kontekstu budućeg razvojnog planiranja. Ured vrši sve tehničke poslove u vezi sa implementacijom Strategije razvoja, uključujući pripremu akcijskih planova i godišnjih izvještaja o napretku u implementaciji.

⁷ Institucionalni okvir je usklađen sa Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 32/17),

⁸ Ured za europske integracije, fondove, odnose sa javnošću i kvalitetu prema međunarodnom standardu KSB je Ured Vlade KSB, te u skladu sa odredbama Uredbe o osnivanju („Službene novine KSB“, broj 13/2015) i Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji obavlja stručne, upravne i druge poslove za Vladu KSB.

Pored Ureda, ključno tijelo za upravljanje razvojem je Kantonalni odbor za razvoj (KOR), koji se sastoji od predstavnika svih kantonalnih ministarstava, te predstavnika privatnog i nevladinog sektora. U skladu sa Rješenjem Vlade KSB⁹, KOR djeluje kao koordinaciono i savjetodavno tijelo u procesu izrade Strategije razvoja za razdoblje 2021.-2027. godina, uz tehničku podršku Ureda. Sva kantonalna ministarstva i drugi kantonalni organi su zaduženi da aktivno učestvuju u razvojnim procesima u KSB, te da imenuju službenike, kao predstavnike svojih organa, koji će biti zaduženi za vršenje poslova koordinacije i druge poslove utvrđene Strategijom razvoja.

U toku 2018. godine, Vlada KSB je preimenovala Partnersku grupu u Vijeće za razvoj¹⁰, u skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH. Prvi sastanak Vijeća za razvoj održan je 25.09.2019. godine i ovo tijelo ima konsultativnu funkciju u svim fazama strateškog planiranja.

Učinkovitost modela upravljanja razvojem

Učinkovitost modela upravljanja razvojem u KSB procjenjuje se na temelju analize rada Ureda i drugih institucija uključenih u implementaciju Strategije razvoja¹¹. U pogledu institucionalnih i ljudskih kapaciteta, Ured ima uspostavljene solidne sisteme i pretpostavke za dalji razvoj. Međutim, postoje i prepreke za učinkovitu provedbu Strategije razvoja, koje se odnose na manjak suradnje između svih administrativnih nivoa vlasti i manjak suradnje između partnera (civilni, javni i privatni sektor).

Zaposlenici Ureda i koordinatori imenovani ispred ministarstava nailaze na prepreke u radu obzirom da unutar resornih institucija ne postoji dovoljno razumijevanje o potrebi upravljanja razvojem i da nisu adekvatna znanja o operativnim procedurama; u nekim slučajevima, predstavnici ministarstava ne znaju samostalno popuniti obrasce za praćenje mjera i projekata¹². Uloga jedinica lokalne samouprave nije bila velika u implementaciji, kao ni uloga nevladinih organizacija, čiji predstavnici smatraju da je Strategiju razvoja potrebno intenzivnije promovirati prema javnosti sa ciljem da što više organizacija i institucija svoje aktivnosti usmjeri prema strateškim prioritetima. Predstavnici Ureda planiraju uložiti dalje napore u dosljednu primjenu Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH i uredbi koje je Vlada FBiH usvojila 03.10.2019. godine¹³, jer nova legislativa predstavlja solidnu pretpostavku za poboljšanja u narednom razdoblju.

Procedure za planiranje i prikupljanje podataka

⁹ Rješenje o imenovanju Kantonalnog odbora za razvoj (KOR) kao savjetodavno i koordinaciono tijelo u procesu izrade Strategije razvoja Kantona Središnja Bosna za razdoblje 2021.-2027., doneseno od strane Vlade Kantona Središnja Bosna na 34. sjednici održanoj dana 13.02.2020. godine

¹⁰ Odluka Vlade KSB od 20.09.2018. godine, Službene novine KSB 32/17

¹¹ Više detalja dostupno u Izvještaju o srednjoročnoj evaluaciji integrirane Strategije razvoja Kantona središnja Bosna 2016-2020, za razdoblje evaluacije 2016-2018.godina.

¹² Izvor podataka: intervjui sa ključnim dionicima u upravljanju razvojem (evaluacija Strategije 2016-2020)

¹³ Uredba o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH; Uredba o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH; Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju, monitoringu i izvještavanju u FBiH.

Od kraja 2017. godine, Ured je uspješno realizirao faze planiranja. Konkretno, Ured je radio na prikupljanju projektnih prijedloga za operativno planiranje. Uspješno su urađeni i na Vladi KSB usvojeni Akcijski planovi za 1+2 godine, počev od prve godine implementacije Strategije razvoja (za razdoblja 2016-2018; 2017-2019; 2018-2020; 2019-2021; 2020-2022).

U vezi prikupljanja podataka radi praćenja i kontrole provedbe Strategije razvoja, Ured ima uredno uspostavljene procedure, zaduženo osoblje i baze podataka o pokazateljima utjecaja (na nivou strateških ciljeva) i pokazateljima krajnjeg rezultata (na nivou prioriternih ciljeva). Većina pokazatelja se uredno mjeri po godinama, ali u sektoru zaštite okoliša veliki je problem nedostatak podataka o realnom stanju, jer resorno ministarstvo raspolaže samo procjenama o stanju na terenu. To ukazuje na potrebu jačanja sistema za praćenje ključnih pokazatelja i stvaranje informacijske osnove za analizu učinkovitosti Strategije razvoja.

Ured i ključne institucije u sistemu upravljanja razvojem imaju stalnu potrebu za dodatnim obukama i edukacijama u smislu proširivanja postojećih znanja, razmjena iskustava, dobre prakse i svih aktivnosti vezanih za integriranje i razvojno planiranje.

Prometna infrastruktura

Jedan od osnovnih preduvjeta za razvoj KSB je razvoj prometne infrastrukture. Prometni sistem mora svrsishodno razvojno i ekonomski povezati sva područja Kantona s FBiH i BiH, spojiti Kanton sa regionalnim tranzitnim koridorima, te pružati dobre uvijete za efikasan i siguran prijevoz ljudi, roba i dobara.

Cestovni promet

Po svom zemljopisnom položaju predstavlja važno raskršće bosanskohercegovačkih, pa i europskih puteva. Kanton ima dosta visok nivo kategorizirane putne mreže. Obuhvaća gornje dijelove tri odvojena sliva rijeka Vrbas, Fojnica i Lašva. Gustina cestovne mreže na području KSB-a iznosi 65,53/100 km², što je iznad prosjeka BiH.

Prema dostupnim podacima KSB, ima ukupno cca 2.090 km kategoriziranih cesta (magistralne, regionalne, lokalne), a od toga:

- magistralnih cesta cca 262 km,
- regionalnih cesta cca 297,4 km i
- lokalnih cesta cca 1.534,6 km.

Nadležnost i upravljanje je podijeljeno na federalnu (magistralne ceste), kantonalnu (regionalne ceste) i općinsku (lokalne ceste) razinu.

Kroz Kanton prolaze sljedeće magistralne ceste:

- MC-5 Jezero-Jajce-D.Vakuf-Travnik- Lašva
- MC-5.1 Kaonik-Zelena Meraja
- MC-16 Crna Rijeka-Jajce- D.Vakuf-Bugojno-Kupreška Vrata
- MC-16.2 Bugojno-G.Vakuf/Uskoplje (Pidriš)
- MC-16.4 Bugojno-Okuka

U posljednjih 7 godina najveće ulaganje u cestovnu infrastrukturu na području Kantona realizirano je kroz sanaciju (rehabilitaciju) regionalnih cesta. Navedenim ulaganjima su

djelomično sanirana veća oštećenja kolnika i obnovljena prometna signalizacija i oprema cesta. Međutim, uslijed promijenjenog obima i strukture prometa u odnosu na projektirano (prijeratno) stanje, nedvojbeno je da postoji objektivna potreba za temeljitom rekonstrukcijom većine dionica regionalnih cesta kako bi iste zadovoljile tehničke karakteristike za taj rang ceste i općenito svoju prometnu funkciju u budućem vremenu. Stoga se nameće zaključak da trenutno stanje sanirane mreže regionalnih cesta, uz redovito održavanje, zadovoljava potrebe prometa u pogledu razine usluge i sigurnosti prometovanja za narednih 5 - 7 godina.

Prema još uvijek važećoj kategorizaciji javnih cesta regionalne ceste, KSB ima ukupno 23 regionalne ceste.

Ukupna dužina regionalnih cesta iznosi 297,4 km, od čega je pod asfaltom 224,2 km, a na makadamske kolovoze otpada 24,8 km. Stupanj asfaltiranosti regionalnih cesta iznosi cca 75,3%, dok ukupan stupanj asfaltiranosti regionalnih i magistralnih puteva iznosi 87%. Ukupna dužina lokalnih puteva iznosi 1.534,6 km, a stupanj asfaltiranosti je približno 60,5%. Stupanj asfaltiranosti ukupne dužine putne mreže (magistralni, regionalni i lokalni putevi) KSB je 67,7%. Ukupna dužina makadamskih puteva (širine 3 metra) iznosi 354 km. Objekti-mostovi u pravilu zahtjevaju rekonstrukciju. Dužina nekategorizovane putne mreže prema procjenama iznosi 1.200 km. Ukupna dužina putne mreže KSB iznosi 3.280 km.

Magistralna putna infrastruktura je u dobrom stanju i izvršena je modernizacija, za regionalne puteve neophodna rekonstrukcija 99 km i izgradnja još 69 km, na lokalnim cestama u pravilu izrađen asfaltni sloj širine 2,5 do 4 m, debljine sloja 5 cm, bez izrade donjeg stroja trupa puta, slabije ili nikako riješenom odvodnjom i nedovoljnom debljinom tampona, u pravilu bez projektne dokumentacije. Iz tog razloga je i postotak asfaltiranih lokalnih cesta u odnosu na ukupnu dužinu lokalnih cesta od 77% relativno visok, ali za razvoj lokalnih zajednica neophodno je lokalne ceste izgraditi sa svim potrebnim elementima i obavezno za dvosmjerni promet kako bi stanovništvo ostajalo u lokalnim zajednicama, te da bi se mogla razvijati mala gospodarstva i slično. Jedino su glavne gradske ulice izgrađene u skladu sa standardima.

Nadalje, u ovom trenutku pojedine dionice magistralnih i regionalnih cesta su pod snažnim utjecajem izgradnje, a što im daje karakter gradskih ulica jer većina gradova nema izgrađene zaobilaznice.

U narednim tablicama prikazani su podaci iz oblasti prometne infrastrukture. Značajno je napomenuti da investicije iz oblasti putne infrastrukture bilježe rast, a razlog tome su značajne investicije za izgradnju novih regionalnih puteva (Gornji Vakuf- Novi Travnik, Travnik- Han-Bila)

Pregled broja prevezenih putnika i robe prikazan je u prethodnoj tablici.

Tablica 47. Pokazatelji iz oblasti saobraćajne infrastrukture u KSB po godinama

Naziv pokazatelja	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Investicije iz oblasti putne infrastrukture	4.686 685 KM za rekonstrukciju i izgradnju regionalnih cesta	1.777 610,80 KM za rekonstrukciju i izgradnju regionalnih cesta	4.688.796,50 KM za rekonstrukciju i izgradnju regionalnih cesta	2.921 304,67 KM za rekonstrukciju i izgradnju regionalnih cesta	5.464.375,72 KM za rekonstrukciju i izgradnju regionalnih cesta	16.052.266,82 KM za rekonstrukciju i izgradnju regionalnih cesta (od čega 11.211.899,09 KM kreditnih sredstava)
Dužina izgrađenih puteva, u km (povezanost s regionalnim centrima)	Magistralne ceste 173 km	Magistralne ceste 173 km	Magistralne ceste 173 km	Magistralne ceste 260 km	Magistralne ceste 260 km	Magistralne ceste 260 km
	Regionalne ceste 337 km	Regionalne ceste 340,7 km	Regionalne ceste 347,9 km	Regionalne ceste 354,5km	Regionalne ceste 294km	Regionalne ceste 297,4km

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Razvojna koncepcija cestovne mreže KSB

Općeniti napredak KSB trebao bi se temeljiti na aktiviranju raspoloživih prirodnih resursa kako bi se osigurali uvjeti razvoja na temelju proizvodnje hrane, šumarstva, turizma i prateće industrije. Jedan od značajnih instrumenata ubrzanja razvoja jeste poboljšanje prometnih uvjeta a posebice izgradnja brze ceste Lašva-Donji Vakug. Temeljem izvršene analize prostorno prometnog sistema KSB, utvrđenih ciljeva i prognoza rasta socio-ekonomskih i prometnih parametara, te ocjene strateških komponenti društveno-ekonomskog razvoja područja Kantona, proizašla su sljedeća opredjeljenja:

- Izgradnja brze ceste koje prolaze područjem KSB, te izgradnja kvalitetnih spojnih cesta na ceste najvišeg ranga,
- Primjena nove kategorizacije javnih cesta uz osiguranje pravične raspodjele namjenskih sredstava,
- Rekonstrukcija magistralnih cesta,
- Rekonstrukcija regionalnih cesta,
- Povećanje stupnja modernizacije magistralnih, regionalnih i lokalnih cesta,
- Izgradnja novih cesta koje integriraju naseljena mjesta na području KSB.

Izgradnja definiranih autocesta i brzih cesta koje prolaze područjem KSB najviše bi doprinijela ubrzanom gospodarskom razvoju i rastu. Ove ceste bi integrirale područje KSB u prostor Bosne i Hercegovine i osigurale kvalitetnije povezivanje BiH sa zemljama Europske unije.

Napomena: Naprijed navedeni podaci su utemeljeni na još uvijek važećoj kategorizaciji javnih cesta u Federaciji BiH. Od 15.11.2014. godine u primjeni je Odluka o razvrstavanju cesta u autoceste i brze ceste, magistralne ceste i regionalne ceste kojom je djelomično promijenjena struktura razvrstanih cesta na području KSB.

7. OKOLIŠ

Zaštita okoliša i komunalna infrastruktura

Praćenje stanja okoliša, informacijski sistem i planiranje zaštite okoliša

Sistem kontinuiranog i sistematskog praćenja stanja pojedinih okolišnih komponenti u Bosni i Hercegovini vrši se samo u pojedinim većim centrima i to prema različitim metodama. Na području KSB nije uspostavljen sistem kontinuiranog i sistematskog praćenja okolišnih komponenti. Mjerenja se vrše selektivno i ne provode kontinuirano, a metodologija mjerenja i praćenja nije usklađena sa metodologijom Europskog ureda za statistiku tako da je poređenje i korištenje ovako dobivenih podataka ograničeno i otežano. Mjerne stanice za praćenje kvalitete zraka na području KSB ne postoje, tako da ne postoje ni pouzdani pokazatelji kvalitete ove komponente okoliša. Na području svake općine definirane su i uspostavljene općinske zone sanitarne zaštite izvorišta vode za piće, dok se mjere zaštite kvalitete površinskih i podzemnih voda uglavnom ne provode, kao ni kontinuirana mjerenja, tako da ne postoje ni pouzdani pokazatelji kvalitete istih. Slično stanje je sa podacima koji se odnose na kvaliteta tla. Ocjena kvalitete pojedinih komponenti okoliša uglavnom se donosi na osnovu procjena.

Pitanja zaštite okoliša nisu uključena u deset tačaka u kojima su Ustavom Bosne i Hercegovine definirane nadležnosti državnih institucija, te stoga spadaju pod sljedeću odredbu: "Sve vladine funkcije i ovlaštenja koja nisu ovim Ustavom izričito povjerena institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima." (Čl. III, stav 3.).

Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine određuju se nadležnosti ovog entiteta i pripadajućih kantona u oblasti zaštite okoliša kako slijedi:

- Isključiva nadležnost Federacije je "utvrđivanje ekonomske politike, uključujući planiranje i obnovu, te politiku korištenja zemljišta na federalnom nivou" (članak III.1c–Amandman VIII), kao i "utvrđivanje energetske politike, uključujući raspodjelu između kantona, te osiguranje i održavanje potrebne infrastrukture." (Čl. III.1g – Amandman VIII.)
- Zajedničke nadležnosti Federacije i kantona su, zdravlje, politika okoliša, turizam, korištenje prirodnih resursa (čl. III.2). Ove odgovornosti „mogu biti ostvarene zajednički ili odvojeno, ili od strane kantona koordinirano od federalne vlasti.“ (Čl. III.3.)
- „Kantoni imaju sve nadležnosti koje nisu izričito povjerene federalnoj vladi", poput izrade politike o reguliranju javnih usluga, zatim reguliranja lokalnog korištenja zemljišta i lokalnih objekata za proizvodnju električne energije, uspostavljanja i provedbe kantonalne politike za turizam i razvoja turističkih resursa“, (članak III.4).

Bosna i Hercegovina je ratificirala ili je postala Ugovorna strana u velikom broju konvencija, multilateralnih ugovora iz oblasti okoliša i međunarodnih sporazuma o okolišu, čime je preuzela obavezu izvršavanja tih konvencija, ugovora i sporazuma.

Prvi set zakona o okolišu u Bosni i Hercegovini je pripremljen uz funkcijsku i tehničku asistenciju programa EU za Pomoć Zajednice u obnovi, razvoju i stabilizaciji (eng. Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization - CARDS). Namjera je bila da

se izrade zakoni u skladu s relevantnim europskim direktivama, koji će biti usklađeni za oba entiteta i Brčko distrikt.

Entiteti su 2003. godine usvojili Akcijski plan zaštite okoliša za BiH, tzv. NEAP (National Environmental Action Plan). Cilj NEAP-a je identifikacija kratkoročnih i dugoročnih prioriteta i stvaranje osnove za pripremu dugoročne strategije zaštite okoliša u skladu sa privrednim i ekonomskim razvojem BiH i njenim društveno-političkim uređenjem.

Strategija zaštite okoliša Federacije BiH je usvojena za razdoblje 2008 – 2018, te se sastoji od 4 komponente:

- Federalna strategija zaštite prirode,
- Federalna strategija zaštite zraka,
- Federalna strategija upravljanja otpadom i
- Federalna strategija upravljanja vodama.

Sastavni dio Strategije zaštite okoliša FBiH je i Akcijski plan zaštite okoliša. Od planske dokumentacije nižeg ranga Federalni plan upravljanja otpadom usvojen je za razdoblje 2012-2017. U prethodnom razdoblju izvršene su izmjene i dopune Zakona o upravljanju otpadom sa ciljem stvaranja pravnog temelja za provedbu mjera iz Strategije i transpoziciju odredbi EU zakonodavstva. Doneseno je devetnaest (19) provedbenih propisa koji se posebno odnose na ambalažni otpad, elektronski i elektronički otpad, medicinski otpad, životinjski otpad, zbrinjavanje plastičnih kesa tregerica, građevinski otpad, prekogranični promet otpada i informacijski sistem o otpadu. Izvršena je djelomična usklađenost propisa s EU *acqui-em* za oblast upravljanja otpadom. U toku je izrada nove Strategije zaštite okoliša Federacije BiH.

Za pitanja zaštite okoliša na području KSB nadležno je Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova. Sektorom šuma, voda i poljoprivredom upravlja se u okviru Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Najveći dio zakonskih propisa kojima se definira zaštita okoliša na nivou Federacije BiH su usvojeni, te čine osnovu za izradu dokumentacije iz oblasti zaštite okoliša na nivou KSB.

Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova KSB je do 2014. godine usvojilo slijedeće propise iz oblasti zaštite okoliša:

- Zakon o zaštiti okoliša KSB (Službene novine Kantona Središnja Bosna, br. 4/05)
- Pravilnik o pogonima i postrojenjima koji se mogu izgraditi i pustiti u rad samo ako imaju okolišnu dozvolu (Službene novine Kantona Središnja Bosna, br. 5/06).

Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova KSB je 2015. godine završilo proceduru izrade Kantonalnog plana upravljanjem okolišem i Kantonalnog plana upravljanja otpadom, koji su usvojeni i važe za razdoblje 2015.-2025. godina.

Zagađivači

Najveći onečišćivači zraka iz stacionarnih izvora su pojedinačna ložišta u domaćinstvima koja onečišćuju zrak tokom zimskih mjeseci izgaranjem pogonskih goriva drveta i ugljena. Od mobilnih linijskih izvora onečišćenja zraka najzastupljenije su emisije onečišćujućih tvari iz motora velikog broja motornih vozila.

Na području Kantona zastupljene su slijedeće vrste industrija: metalna, drvno-prerađivačka, tekstilna, proizvodnja sekundarnih sirovina, proizvodnja kože obuće, grafička industrija i dr., te poljoprivredna proizvodnja, prehrambena industrija, proizvodnja mesa i mesnih proizvoda, trgovina i uslužne djelatnosti koje imaju značajan udio u ukupnom poslovanju na području kantona.

Intenzivna poljoprivredna proizvodnja znači i unos onečišćenja u kopnene ekosisteme, zbog veće količine primijenjenih agrohemijskih a u nekim slučajevima i organskih gnojiva, pri čemu je pitanje azota često na prvome mjestu. Uz onečišćenje uslovljeno primjenom agrohemijskih, javlja se i erozija različitog intenziteta, koja dodatno utječe na odnošenje čestica tla, te na onečišćenje površinskih vodotoka. Kada je u pitanju poljoprivredna proizvodnja na prostoru Kantona, zbog malog procenta obradivog poljoprivrednog zemljišta i njegovih karakteristika (sa nagibima koji su veći od 80), što je nedostatak kada je u pitanju intenzivna poljoprivredna proizvodnja, to su i negativni uticaji na okoliš minimalni kada je u pitanju ovaj segment.

Kada je u pitanju prehrambena industrija, postoji dvadesetak privrednih subjekata na prostoru Kantona. U otpadne vode iz postrojenja prehrambene industrije (najčešće od operacija za čišćenje) dospijevaju suspendirane čestice, rastvorene organske i neorganske materije i ostaci sredstava za čišćenje i dezinfekciju. Dio materijala i sirovina koji je korišten u proizvodnji završava kao komunalni otpad. Također dio energije koji je neophodan da bi se ta proizvodnja odvijala emituje se u okolinu (zrak) i zagađuje je (različite vrste gasova, prašine i mirisa). Poseban problem predstavlja odlaganje životinjskog otpada iz velikog broja manjih i većih klaonica.

Značajan dio industrijske proizvodnje u Kantonu čini drvna industrija (nekoliko desetina pogona u gotovo svim općinama Kantona. Izlazna otpadna voda iz industrijskih pogona drvne industrije može imati veliki uticaj na kvalitetu podzemnih voda i vodenih tokova, jer sadrži boje kao i škrobni lijepak. Velike količine piljevine nakon obrade drveta, ukoliko se ne koristi kao sirovina za dalju proizvodnju i odlaže kao čvrsti otpad, te nus proizvodi nastali pri dopremi, obradi i preradi drveta (kora i drveni otpad koji nije imao vrijednosti) mogu predstavljati značajan okolišni problem. Dio energije koji neophodan da bi se ta proizvodnja odvijala emituje se u okolinu (zrak) i zagađuje je (kao toplotna energija, različite vrste štetnih gasova, isparljive organske tvari, opasne tvari (metanol, formaldehid) i sl., i prašine).

Na prostoru Kantona nalaze se značajna šumska i rudna bogatstva: Rudnik lignita „Gračanica“ kod G. Vakufa i rudnik mrkog uglja „Bila“ kod Travnika, zatim rudnici aluminija–boksita na području Jajca i Donjeg Vakufa, rudnik gipsa Donji Vakuf i drugi, te nalazišta građevinskog materijala kao što su tehnički i arhitektonsko građevinski kamen u Bugojnu, Jajcu, Fojnici, Vitezu, Kiseljaku i Novom Travniku, krečnjaka u D. Vakufu i Fojnici i drugi. Otpadne materije, nastale kao posljedica eksploatacije šume, uglja, gipsa, kamena, pijeska, gline i dr., izazivaju povećanu zagađenost zraka, površinskih i podzemnih voda, degradaciju i zagađenost zemljišta, nagomilavanje komunalnog i opasnog otpada, pogoršanje zdravstvenog stanja stanovništva, uništavanje flore i faune. Pritisak na okoliš usložnjavaju zemljopisni položaj, topografija terena i nepovoljne klimatske pojave koje se odražavaju na dugotrajno zadržavanje zagađujućih materija i taložnih čestica u atmosferi. Zagađenost zraka u zonama uticaja posljedica je emitiranja različitih vrsta lebdeće prašine, ugljene prašine, dimnih i izduvnih gasova. Emitiranja potiču sa nezaštićenih površina rudnika, kamenoloma, separacija, izduvnih gasova mehanizacije, raznošenja prašine sa transportnog sistema i odlagališta itd.,

Do početka devedesetih godina prošlog vijeka na prostoru Kantona bila je jako razvijena metalna i kemijska industrija čiji su nosilac bile tvornice namjenske industrije. Međutim danas ove tvornice zbog različitih razloga rade sa veoma malim kapacitetima, tako da je i njihov uticaj na okoliš minimalan. Danas na prostoru kantona postoji više malih i srednjih poduzeća iz ove oblasti.

Otpadne vode iz ove vrste industrije sadrže neorganske primjese sa specifičnim toksičnim osobinama (soli, baze, kiseline, teški metali, metalni oksidi i hidroksidi, vodonik sulfid i sl). Niti jedna industrija ne posjeduje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Posljedica ne tretmana ovih voda i izlivanja u vodotoke je promjena fizičko-hemijskih osobina vode (pH, tvrdoća, boja, mutnoća, miris) i trovanje vodenih organizama vodonik sulfidom, arsenom i drugim toksičnim supstancama. Zatim ove otpadne vode mogu sadržavati netoksične mineralne primjese (suspendovane materije i sitne čestice), koje ukoliko se ne uklone prije ispuštanja u vodotoke, također djeluju štetno na žive organizme, ali slabije nego prethodno navedene materije.

Ove otpadne vode mogu sadržavati organske primjese bez specifičnog toksičnog dejstva (otrovni gasovi tipa vodonik sulfida, metana i amonijaka), koje mogu dovesti do promjena pH vrijednosti vode, prozračnosti, boje itd., te i organske primjese specifičnog toksičnog dejstva (fenoli, smole, boje, alkoholi, aldehidi, derivati nafte, jedinjenja sumpora- merkaptani, vodonik sulfid, kiseline, baze, organske i neorganske soli, jedinjenja arsena i olova i dr.), koji uzrokuju promjenu fizičko-kemijskih osobina vode, a njihovo štetno djelovanje se proteže na desetak, pa čak i stotinjak kilometara od mjesta ispuštanja, posebno u rijekama sa brzim tokom.

Kada je u pitanju onečišćenje zraka iz ovih pogona se emitiraju sitne metalne čestice promjera samo dio milimetra (izvori uključuju većinu vrsta gorenja i određene industrijske procese), zatim isparljive organske spojeve, okside (NO_x, SO₂), Amonijak (NH₃), teške metale, benzen itd., koji iz zraka zajedno sa kišom završavaju u zemljištu i onečišćavaju šume, rijeke, jezera i druga prirodna bogatstva.

Kada je u pitanju trgovina i uslužne djelatnosti, oni predstavljaju najveće izvore ambalažnog otpada i nekih vrsta opasnog otpada (elektronički otpad, akumulatori, otpadna ulja, auto gume i dr.), koji nerijetko završava zajedno sa komunalnim otpadom.

Kao zagađivači koji utiču na kvalitetu okoliša na prostoru Kantona mogu se označiti i neadekvatne deponije otpada (veliki broj bespravnih smetlišta, deponija drvnog otpada), čijim razlaganjem štetne materije dospijevaju u zemljište i vodotoke, zatim neadekvatan tretman otpada u gradovima.

Upravljanje vodama i otpadnim vodama

Nadležnosti

Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije BiH donosi zakonske propise i strateške dokumente u vezi upravljanja vodama na području Federaciji BiH. Pravni okvir djelovanja u oblasti zaštite voda definiran je Zakonom o vodama Federacije BiH, ali veliki i direktni utjecaj na zaštitu kvalitativno- kvantitativnog režima voda imaju i djelatnosti u vezi sa okolišem, zdravstvom, prometom, energetikom, turizmom, poljoprivrednom, šumarstvom i slično, tako da se u najvećem broju djelatnosti moraju uključivati po potrebi i druge specijalističke institucije i organe upravljanja. U 2012. godini usvojena je federalna Strategija

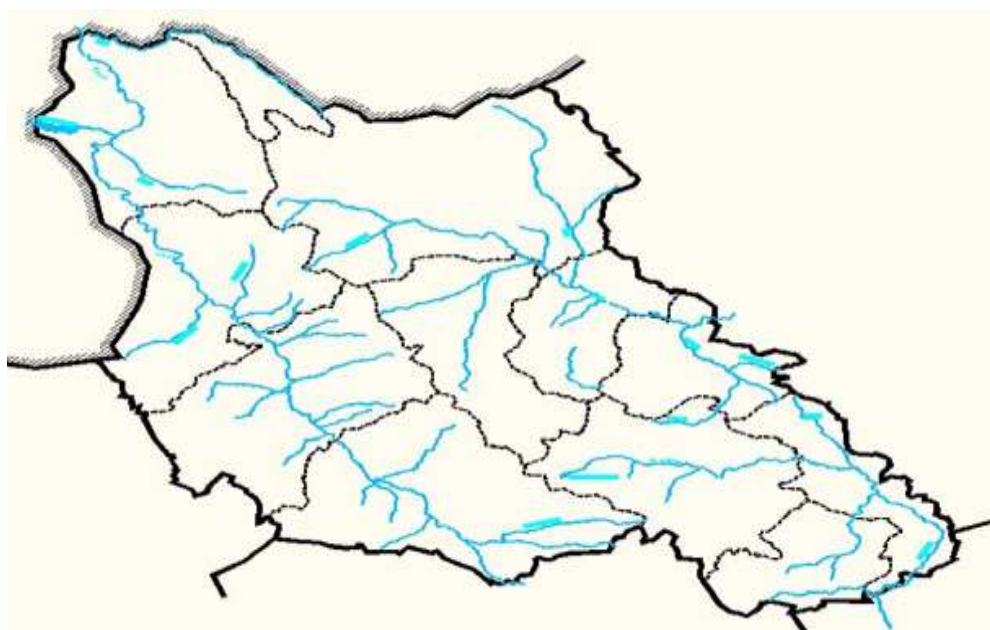
upravljanja vodama za razdoblje od 2010. do 2022. godine , kao krovni planski dokument koji daje smjernice razvoja vodnog upravljanja i očuvanja stanja voda i vodnih ekosistema na području Federacije.

Na području KSB, upravljanje razvojnom politikom vodnih resursa, koordiniranje praćenja stanja u vodnom sektoru i stručno-upravne poslove iz oblasti vodoprivrede obavlja Odsjek za upravljanje vodama u sklopu kantonalnog Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Površinske vode

U hidrografskom smislu, površinske vode sa prostora KSB pripadaju riječnom bazenu Crnog mora, tj. slivu rijeke Save. Ovaj sliv obuhvata sliv gornjeg toka rijeke Vrbas, bez većeg dijela sliva lijeve pritoke Plive, cijeli sliv rijeke Lašve, i sliv rijeke Fojnice uzvodno od Kiseljaka.

Slika 12. Vodotoci na teritoriji KSB

Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva KSB

Vrbas je desna pritoka, dugačka oko 250 km, sa površinom sliva oko 5.900 km². Nastaje od dva vrela na Zec-Planini (ogranak Vranice), 1.780 m nadmorske visine. Rijeka Vrbas usjeca kompozitnu dolinu, prolazeći u gornjem toku kroz Skopljansku kotlinu, Vinačku klisuru, Jajačku kotlinu, kanjonsku dolinu Tjesno. Pritoke Vrbasa u gornjem toku su: Pliva, Semešnica, Poričnica, Trnovača, Tuščica, Vitina, Vesošnica, Vileška rijeka, Oboračka rijeka, Prusačka rijeka i druge. Na obalama gornjeg toka Vrbasa ili u njegovoj blizini nalaze se Gornji Vakuf, Bugojno, Donji Vakuf, i Jajce .

Lašva je rijeka u srednjoj Bosni i lijeva je pritoka Bosne. Lašva nastaje od dvije "Lašvice", Karaulske i Komarske, koje se spajaju u Turbetu. Izviru na Radalj-planini i Komar-planini. Lašva dalje protječe kroz Travnik, od zapada prema istoku, a zatim i kroz Vitez a nakon ukupno 49,4 km, Lašva se južno od Zenice kraj sela Lašve ulijeva u rijeku Bosnu. Ima porječje površine 949,7 km². Pritoke Lašve su: Bila, Kruščica i druge.

Rijeka Fojnica je rijeka u centralnoj Bosni, lijeva pritoka rijeke Bosne. Nastaje u prostoru planine Vranice od Jezernice, Borovnice i Razdolje. Izvorišta su joj na nadmorskoj visini od 1.630 m. Duga je 45 km, sa površinom sliva od 727,4 km². Prima više pritoka, od kojih su najznačajnije Čemernica, Mlava, Željeznica i Lepenica. U SBK prolazi kroz Fojnicu i Kiseljak. U Bosnu se ulijeva kod Visokog na nadmorskoj visini od 430 m.

Tablica 48. Osnovni podaci o režimu voda u KSB

Sliv	Ukupne raspoložive količine vode (mil.m ³)	Prosjek po slivu (l/s po km ²)
Vrbasa	1.890	20,83
Fojnica	542	27,44
Lašve	542	18,12
Ukupno	2.974	22,13

Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva KSB

Sa prosječno raspoloživim vodama od 22,3l/s po km², KSB ima veće vodno bogatstvo od prosječnog vodnog bogatstva BIH u slivu rijeke Save (18 l/s po km²), ali mnogo manje od prosječnog vodnog bogatstva BIH u slivu Jadranskog mora (35 l/s po km²).

Visinska razlika vodotoka je značajna, odnosno vrlo je pogodna za korištenje u vodoprivredne svrhe a najveća je za rijeku Vrbas i iznosi 1.687 m.

Na području KSB, kod Jajca nalazi se samo jedno veće prirodno jezero (Plivsko jezero) koje ima nešto značajniju ulogu u hidrološkom sistemu. U Plivsko jezero utiče i iz njega ističe rijeka Pliva. Na ovom jezeru izgrađen je vodo zahvat za hidroelektranu Jajce I, tako da se u korito rijeke Plive ispušta samo „vodoprivredni minimum“ od 3 m³/s.

U KSB se nalazi više kraških vrela od kojih nekoliko ima značajne kapacitete (Plava voda kod Travnika, Kruščica kod Viteza, Bistrica i Krupa kod Gornjeg Vakufa-Uskoplja, Okašnica kod Bugojna, Prusačko vrelo kod Prusca i dr.).

Poplave

Kao posljedica klimatskih promjena vidljiv je porast intenziteta i učestalost pojave poplave. Sve češća pojava ekstremnih oborina u kombinaciji s promjenama u načinu korištenja zemljišta, dovodi do povećanog rizika od poplava.

Nakon većih oborina u slivovima vodotoka kod kojih nema uvjeta za značajniju retardaciju-zadržavanje voda (strm nagib površine terena, slabo propustan površinski sloj tla, slab vegetacijski pokrivač, nedovoljni antropogeni utjecaji i drugo), nastaje naglo otjecanje voda ka dolinama rijeka i formiranje valova velikih voda. Većina riječnih korita nisu adekvatno uređena i ne mogu prihvatiti veće količine vode. Zbog toga dolazi do izlivanja voda iz riječnih korita na priobalne površine i plavljenja veoma vrijednih prostora uz vodotoke, što prozračuje velike materijalne štete.

U kategoriji manjih vodotoka, bujični karakter hidrološkog režima se ispoljava, prije svega, specifičnom genezom, brzom koncentracijom i kratkim trajanjem bujičnih voda koji prouzrokuju pojavu odrona i klizišta.

Učestalost pojavljivanja poplava

Rizik od poplava je dosta visok u priobaljima vodotoka Vrbasa, Lašve, Bile, Ivančice, Lepenice i njihovi pritoka. Karakteristične poplave na području našeg Kantona dogodile su se : travnja 2001. godine, ožujka i travanja 2004. godina (pričinjene su velike materijalne štete na kantonu u iznosu od 15.884.308,00 KM) zatim iz lipnja i srpnja 2005. godine (općina Travnik je pretrpjela velike materijalne štete u iznosu od 3.545.000,00 KM). U prosincu 2008. godine općine Gornji Vakuf- Uskoplje, Bugojno, Travnik, Vitez, Busovača, Kiseljak i Fojnica zahvaćene su poplavama koje su prouzročile veće materijalne štete na poljoprivrednim površinama, infrastrukturi, stambenim i gospodarskim objektima. Uslijed jakih i dugotrajnih padalina početkom travnja 2009. godine u općinama Vitez, Travnik, Busovača došlo je do poplava koje su također prouzročile velike materijalne štete naročito u općini Vitez (iznos štete 716.059,00 KM). U siječnju 2010. godine poplave su zahvatile sve općine Kantona izuzev općine Dobretići. Pričinjene su velike materijalne štete na razini Kantona koje su iznosile 7.509.997,97 KM. Na području općine Jajce poplava je u lipnju 2011. godine pričinila štete u iznosu od 1.503.000 KM.

Na području našeg Kantona poplavom većih razmjera u svibnju 2014. godine bile su zahvaćene općine: Travnik, Jajce, Vitez, Busovača, Bugojno, Kiseljak, Novi Travnik, Dobretići i Donji Vakuf. Nije bilo ljudskih žrtava ali je pričinjena ogromna materijalna šteta.

Na razini Kantona procijenjena je šteta u ukupnom iznosu od 9.189.028,40 KM (Travnik- 4.027.050,00 KM; Jajce- 1.929.238,40 KM; Busovača- 1.535.815,00 KM; Vitez- 1.474.832,00 KM; Donji Vakuf- 157.093,00 KM; Novi Travnik- 65.000,00 KM).

U veljači 2019. godine, uslijed obilnih padavina došlo je do poplava u većem dijelu KSB-a. Općine Busovača, Kiseljak, Novi Travnik i Travnik, proglasile su stanje prirodne nesreće. Tom prilikom pričinjena je velika materijalna šteta, u iznosu preko 6 miliona KM. Ljudskih gubitaka nije bilo.

Vodosnabdjevanje

Zakonom o komunalnim djelatnostima KSB, pored ostalog propisuje se način snabdijevanja pitkom vodom i odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda.

Javna komunalna poduzeća na nivou općina obavljaju djelatnosti zahvaćanja, pročišćavanja i distribucije pitke vode, te poslove zbrinjavanja otpadnih voda. Sistem vodosnabdijevanja i kanalizacijske mreže je dotrajavao i samo djelomično obnovljen i rekonstruiran.

Prosječni gubici vode u periodu od 2007. do 2013. godine su iznosili 67,31 % što predstavlja jedan od najvećih problema u sistemu upravljanja vodama na području KSB. U 2013. godini je 81,33% ukupnog stanovništva KSB bilo pokriveno sistemom snabdijevanja vode iz javnih vodovoda, mada postoje znatna odstupanja kada je nivo općina u pitanju. Pojedine općine imaju znatno veću pokrivenost stanovništva javnim sistemom vodosnabdijevanja u odnosu na kantonalni prosjek (Travnik 95%, Busovača i Kiseljak 90%), a druge više nego dvostruko nižu od kantonalnog prosjeka (Novi Travnik i Jajce 40%).

Travnik: Izvorišta vode koje koristi poduzeće Bašbunar su izvorišta Plava Voda (200 l/s) i Bašbunar (65 l/s). Trenutno, Vodovodno poduzeće Bašbunar ima koncesiju na 200 l/s od

izvorišta Plave Vode. Mjesto Turbe ima vlastit izvor Goleš (22 l/s) i Runjići (8 l/s) dok se Nova Bila snabdijeva gravitaciono iz izvorišta Trebišnjica (11 l/s).

Novi Travnik: Javno komunalno poduzeće Vilenica osigurava pitku vodu konzumentima sa dva sistema snabdijevanja: Oparac koji se sastoji od 6 različitih izvorišta Lupežovac (20 l/s), Dusina (50 l/s), Toćak (10 l/s), Vrelo I&II (6 l/s), Oparac (30 l/s), Dalečko Vrelo (20 l/s), i Jaglenica koji je površinski zahvat na vodotoku Jaglenica. Izvorišta nisu opremljena mjeračima protoka, tako da se procjenjuju podaci o izdašnosti. Cijeli sistem snabdijevanja je gravitacioni.

Vitez: Općina Vitez se snabdijeva vodom sa dva izvora: Kruščica i Kremenik. Izvorište Kruščica je izvor vode za međukantonalno vodosnabdijevanje gradova Vitez i Zenica. Izvorište ima izdašnost od 520 l/s od čega 23% ide u Vitez (oko 80 l/s) i ostatak od 77% ide u Zenicu. Minimalna izdašnost izvorišta Kremenik za povratni period od 20 godina je 160 l/s, od čega se 50 l/s trenutno koristi. Voda je dobrog kvaliteta sa povremenim bakteriološkim zagađenjem i mutnoćom. Voda sa oba izvorišta se tretira hlorom.

Busovača: Grad Busovača se gravitaciono snabdijeva vodom sa dva izvorišta ili zahvata površinskih voda: Topolovića (12 l/s) i Duboki Potok (30 l/s). Također postoji Crni Potok (20-25 l/s) koji služi kao alternativni izvor. Dnevno se zahvati i distribuira u mrežu oko 2000 m³ vode.

Općina Donji Vakuf snabdijeva se najvećim djelom sa izvorišta u Pruscu vodoopskrbnim sistemom kojim upravlja JKP «Vodovod i Kanlizacija», dok se većina mjesnih zajednica vodom snabdijeva iz sistema lokalnih vodovoda.

Općina Bugojno se snabdijeva pitkom vodom iz gradskog vodovoda sa izvorišta: “Kruščica” kapaciteta 316 l/s, “Resnik” kapaciteta 36 l/s i “Bila vrila” 25 l/s i to gravitacionim dotokom vode. Vodovod je dat na upravljanje JKP “Vodovod i kanalizacija”. Dužina vodovodne mreže je 195 km na kojoj je ugrađeno 12 pumpnih stanica i 4 rasteretne komore u naseljima: Vrbanja, Kopčić, Gradina, Čipuljić. Broj domaćinstava priključen na vodovod je 6.700. Na izvorištima sa kojih se snabdijeva gradski vodovod redovno se obavlja analiza kvaliteta i hlorisanje pitke vode. Na području općine Bugojno postoje 32 lokalna / seoska vodovoda za pojedina seoska područja iz kojih se vodom snabdijeva oko 3.000 domaćinstava. Osnovni problem je upravljanje seoskim vodovodima jer vlasnici vodovoda su dužni dati vodovod na upravljanje ovlaštenoj instituciji a dosada ni jedan lokalni vodovod nije povjeren na upravljanje. Mnogi lokalni vodovodi su izvedeni bez tehničke dokumentacije, nema utvrđenih zona sanitarne zaštite, niti se vrši kontrola kvaliteta vode ni hlorisanje. Stanovništvo koje se snabdijeva sa lokalnih/seoskih vodovoda ne plaća potrošnju vode.

Na području općine Gornji Vakuf-Uskoplje ima velik broj izvora pitke vode. Uglavnom se radi o lokalnim vodovodima kojima upravljaju i koje održavaju mjesne zajednice. U vodoopskrbnom sistemu kojim upravlja JP «Vodovod i Kanlizacija» d.o.o. Gradski vodovod Crni Dol, koji opskrbljuje najveći dio općine (gradska naselja i naselja uz rijeku Vrbasa na sjeverozapadnom dijelu općine).

Vodosnabdijevanje grada Jajce i dijela okolnih naselja vrši se najvećim dijelom putem vodozahvata na Velikom plivskom jezeru, te prirodnih izvorišta Dućani i Orahovac. Prema procjenama JKP Vodovod i kanalizacija koji upravlja sistemom javnog vodosnabdijevanja, uslugama vodosnabdijevanja obuhvaćeno je 3.436 domaćinstava, što je 46,5% od ukupnog broja domaćinstava na području općine. Za naselja na desnoj strani Vrbasa, gdje živi oko 50%

stanovništva općine, snabdijevanje vodom omogućeno je isključivo preko lokalnih vodovoda koji su pod upravom mjesnih zajednica.

Najveći dio općine Kiseljak vodoopskrbnim sistemom vodu dobije iz dva glavna rezervoara: „Križ“ i „Kamenitovac“, dok se većina mjesnih zajednica vodom snabdjeva iz sistema lokalnih vodovoda.

Pored svega navedenog, važno je naglasiti da je projekat izgradnje vodovoda „Plava voda“ trenutno u fazi implementacije, što značiti, nakon izgradnje, vodosnabdijevanje pitkom vodom za oko 250.000 stanovnika u Zenici, Travniku, Novom Travniku i Busovači.

Tablica 49. Kvaliteta, dostupnost i pokrivenost općina i gradova u KSB komunalnim uslugama

NAZIV POKAZATELJA		2019.g.	NAPOMENA
Dostupnost komunalnih usluga stanovništvu (izraženo u %)	Vodovod	63,67 %	Nedostaju podaci za 2 općine
	Kanalizacija	36,819 %	Samo su tri općine dostavile % podatak o septičkim jamama (Busovača-85%, Dobretići-97%, Vitez-80% i Jajce-50%. Općina Bugojno dostavila je broj septičkih jama (1569). Nije moguće izračunati % sept. Jama na kantonu. Možemo samo pretpostaviti da se radi otprilike o postotku građana koji nisu priključeni na kanalizaciju (100 – 36,19%)
	Septičke jame	-	
Postotak gubitaka u vodovodnoj mreži		55,44 %	Nedostaju podaci za 3 općine
Postotak otpada koji se adekvatno zbrinjava		77,33 %	Nedostaju podaci za 3 općine
Postotak otpadnih sirovina koji se odvaja za reciklažu		2,33 %	Nedostaju podaci za 3 općine
Broj divljih deponija, klizišta i kontaminiranih lokacija	Deponije	265	Nedostaju podaci za 3 općine
	Klizišta	162	Nedostaju podaci za 3 općine
	Kontaminirane lokacije	77	U ovaj broj ne ulazi općina Busovača. Općina Busovača nije dostavila brojčani podatak. Dostavili su ukupnu površinu kontaminiranih lokacija koja iznosi 6.482.690 m ² ili 3,82 % površine općine, od čega je 20,55% I-kategorije, 28,35 % II-kategorije i 58,33 % III-kategorije

Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova KSB (podatke prikupio i obradio: Ibrahim Begović)

Upravljanje otpadnim vodama

Na području općina KSB ne postoje izgrađeni decentralizirani sistemi upravljanja otpadnim vodama primjenom bioloških i ekološki prihvatljivih metoda.

Kanalizacijski sistem uglavnom obuhvaća samo urbane gradske dijelove a pročišćavanje otpadnih voda se ne provodi, pa se one direktno ispuštaju u vodotoke. Direktno ispuštanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda u vodotoke predstavlja najveći problem u području politike upravljanja vodama KSB. Značajan dio postojeće kanalizacijske mreže je zastario, pa je potrebna njena obnova i uvođenje sistema tretmana otpadnih voda prije ispuštanja u vodotoke.

Ukupna dužina kanalizacione mreže na teritoriji općina KSB iznosila je na kraju 2013. godine 264,86 km. U 2013. godini je približno 54% domaćinstava sa područja KSB imalo priključak na kanalizacijsku mrežu a ostatak stanovništva je bio priključen na septičke jame i kanale. Pored domaćinstava koja su priključena na kanalizacionu mrežu, na istu je priključeno i 3.402 pravne osobe. Zastarjelost i nepotpuna izgrađenost kanalizacijske mreže, te direktno ispuštanje otpadnih voda bez pročišćavanja ugrožavaju kvalitetu površinskih i podzemnih vodnih tokova. U većini općina KSB je neophodno pokrenuti aktivnosti u cilju obnove i proširenja kanalizacijske mreže, te uvođenja pročistača otpadnih voda.

Od industrijskih pogona na prostoru KSB nekoliko pogona kao što su: "Kožara" Bugojno, bivši "Slavko Rodić" Bugojno, "Princip" Vitez i drugi su imali interne uređaje za prečišćavanje koji trenutno uglavnom nisu u funkciji. Postoji još niz neregistriranih lokalnih kanalizacionih kolektora, manjih profila kojima se uglavnom fekalne vode odvođe u najbliži vodotok. Otpadne vode iz industrije sadrže neorganske primjese sa specifičnim toksičnim osobinama (soli, baze, kiseline, teški metali, metalni oksidi i hidroksidi, vodonik sulfid i sl), zatim suspendirane čestice, rastvorene organske i neorganske materije, ostatke sredstava za čišćenje i dezinfekciju, boje kao i škrobni ljepak i druge materije koje izazivaju povećanu zagađenost površinskih i podzemnih voda.

Investicije iz oblasti vodovodne i kanalizacijske infrastrukture bilježile su značajan trend rasta do 2018. godine. U 2019. godini investicije iznose 571.000 KM.

Zaštita zraka

Zakonodavstvo, nadležnosti i strateški dokumenti

Zaštita zraka definirana je Zakonom o zaštiti zraka FBiH . U Zakon su transponirane odredbe EU IPPC direktive čime su postavljeni uvjeti za izdavanje okolišnih dozvola industrijskim postrojenjima.

Na području KSB, od 2005. godine okolišne dozvole izdaje Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova. Federalna strategija zaštite zraka usvojena je za desetogodišnji razdoblje kao dio Federalne strategije zaštite okoliša. Izrada i usvajanje kantonalnog plana zaštite zraka integrirano je u procesu izrade Kantonalnog plana zaštite okoliša, za razdoblje 2015.-2025. godina.

Kvaliteta zraka

Egzaktnih pokazatelja o koncentraciji onečišćujućih tvari u zraku na području KSB nema, jer nisu uspostavljene mjerne stanice za kontinuirano praćenje kvalitete zraka. Postoji potreba za uspostavljanjem minimalno jedne mjerne stanice u zoni najveće emisije onečišćujućih tvari na prostoru kantona. Procjenjuje se da je kvaliteta zraka zadovoljavajuća, uz periodična onečišćenja zraka koja ne prelaze granice dozvoljenih vrijednosti onečišćujućih tvari.

Od stacionarnih izvora onečišćenja zraka najznačajnije su čvrste čestice (razne vrste prašine), sumpordioksid (SO₂), azotni oksidi (NO_x) i ugljen monoksid (CO) iz industrijskih postrojenja, koja su bila glavni uzroci onečišćenja u prijeratnim godinama. Stagnacijom industrijske proizvodnje i zatvaranjem industrijskih postrojenja koncentracija prašine i polutanata u zraku značajno je smanjena. U 2013. godini, na području KSB poslova je značajan broj industrijskih postrojenja s okolišnom dozvolom. Od 2005. godine do kraja 2013. godine izdato je ukupno 110 Okolišnih dozvola, od čega je u 2013. godini izdato 19 Okolišnih dozvola.

Najveći onečišćivači zraka iz stacionarnih izvora su pojedinačna ložišta u domaćinstvima koja onečišćuju zrak tokom zimskih mjeseci izgaranjem pogonskih goriva drveta i ugljena. U većini općina KSB ne postoji riješen sistem grijanja. Toplane za centralno grijanje ne rade, što bi bio jedan od načina kako bi se smanjio negativan utjecaj na kvalitetu zraka iz pojedinačnih ložišta u zimskom razdoblju. Drugi način bi bio realizacija projekta plinovoda i korištenje plina kao ekološki prihvatljivijeg energenta za zagrijavanje odnosno toplifikaciju.

Procjenjuje se da kvalitetu zraka narušava prašina iz određenog broja kamenoloma i pješčara, kao i velikog broja ilegalnih odlagališta otpada, ali se ispitivanje njihovog utjecaja na kvalitetu zraka ne provodi.

Od mobilnih izvora onečišćenja zraka najzastupljenije su emisije onečišćujućih tvari iz motora velikog broja motornih vozila. Promet u dolini Vrbasa i dolini Lašve je prilično koncentriran (frekventan) i doprinosi kontinuiranom opterećenju zraka u zonama neposredno uz magistralne saobraćajnice i gradskim zonama sa polutantima kao što su CO, NO_x, CnHn, čestice, i olovo.

Podaci o prekomjernim emisijama štetnih tvari u zrak ne postoje u Ministarstvu prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova KSB a Kantonalni fond za zaštitu okoliša nakon što je usvojen Zakon o fondu u praksi nije ni profunkcionirao.

Upravljanje otpadom

Planski dokumenti

U sektoru upravljanja otpadom postignuta je najveća usklađenost zakonodavstva Federacije Bosne i Hercegovine s pravnim naslijeđem EU-a. Na federalnom nivou način upravljanja otpadom definiran je Zakonom o upravljanju otpadom koji je donesen 2003.godine, a izmijenjen je i dopunjen Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o upravljanju otpadom iz 2009. godine.

Upravljanje otpadom na području KSB regulirano je Zakonom o upravljanju otpadom („Službene novine KSB“, broj: 04/5) i Zakonom o komunalnim djelatnostima („Službene

novine KSB“, broj: 13/13). Zakon o komunalnim djelatnostima u KSB („Sl. novine KSB“, br. 13/13) propisuje da općine osiguravaju obavljanje komunalnih djelatnosti određenih ovim Zakonom. Obavljanje pojedinih komunalnih djelatnosti iz ovog Zakona može se osigurati na nivou Kantona ukoliko je ekonomičnije i efikasnije a moguće je i da dvije ili više općina zajednički obavljaju komunalne djelatnosti. Pored ova dva zakona na kantonalnom nivou, na snazi je još nekoliko sektorskih zakona, pravilnika i odluka koji se dotiču problematike upravljanja otpadom. Prema Zakonu o upravljanju otpadom kantona KSB, Kanton je nadležan za upravljanje svim vrstama otpada, određivanje lokacija u poslovima upravljanja otpadom i postrojenjima. Općinskim odlukama se u svih 12 općina utvrđuju uvjeti za planiranje upravljanje otpadom prema uvjetima iz ovoga Zakona. Prema kantonalnom Zakonu o upravljanju otpadom, nadležnost upravljanja otpadom je podijeljena između kantona i općina, odnosno komunalnih poduzeća.

Federalni plan upravljanja otpadom izrađen je i usvojen za razdoblje od 2012. do 2017. godine a po uzoru na njega usvojen je Plan upravljanja otpadom KSB za razdoblje 2015.-2025. godina. Plan upravljanja otpadom je provedbeni planski dokument kojim se uređuju uvjeti za planiranje upravljanja otpadom na području KSB i njegovih općina i predstavlja temelj za izradu općinskih planova za upravljanje otpadom.

Količine otpada

Prema Federalnom planu upravljanja otpadom količina otpada koja nastaje na teritoriji KSB je 214 kg/st/god., odnosno 0,58 kg/st/danu, gdje je naznačeno da se ne radi o egzaktnom podatku nego je uzet prosjek za Federaciju Bosne i Hercegovine. Na temelju prikupljenih podataka općina našeg kantona, došlo se do podatka od 263 kg/st/god., odnosno 0,72 kg/st/god. . Prosjek godišnje proizvodnje otpada za KSB od 263 kg/st/god. manji je od godišnje količine otpada u Bosni i Hercegovini, koji je u 2012. godini iznosio 340 kg/st/god.

Prosječna pokrivenost stanovništva u KSB organiziranim prikupljanjem i odvozom otpada na području Kantona je približno 62% a udaljeni ruralni dijelovi uglavnom nisu pokriveni organiziranim skupljanjem otpada. Sakupljanje i odvoz komunalnog otpada je u nadležnosti javnih komunalnih poduzeća čiji su osnivači općine.

Zbrinjavanje ostalih vrsta otpada (ambalažni, industrijski, građevinski, medicinski, opasni, elektronički, animalni i ostale vrste) je u nadležnosti Federacije BiH.

Kada je u pitanju sistem prikupljanja ambalažnog otpada na prostoru KSB postoje društva sa ograničenom odgovornošću čija je djelatnost sakupljanje i prerada industrijskog otpada, otkup papira, najlona, PET ambalaže i ostale plastike. Samo se u općinama Novi Travnik i Travnik vrši odvajanje i presovanje kartona, PET ambalaže i ostale plastike koji se dalje prodaju poduzećima koji vrše otkup ovih sirovina. Trenutno nisu dostupni podaci o količinama.

Federalno Ministarstvo okoliša i turizma izdaje dozvole za upravljanje elektronskim i elektroničkim otpadom. Trenutno nisu dostupni podaci koliko je kompanija sa područja Kantona pristupilo ovom sistemu.

Prema podacima dobivenim anketiranjem općina i komunalnih poduzeća na području općina Kantona, elektronski otpad se još uvijek odlaže zajedno sa komunalnim otpadom.

Postojeća organizacija upravljanja otpadom

Trenutni sistem upravljanja otpadom ne podržava izdvajanje opasnog otpada iz komunalnog otpada, te se on i dalje odlaže zajedno sa komunalnim otpadom. Na teritoriji Kantona postoji niz malih proizvođača koji su zanemareni u sistemu (foto laboratorije, kemijske čistione, automehaničari, autolakireri itd.) koji proizvode opasni otpad, a koji se odlaže zajedno sa komunalnim otpadom. Općine Dobretić, Gornji Vakuf, i Jajce medicinski otpad odlažu zajedno sa komunalnim otpadom. Određen broj javnih zdravstvenih ustanova u općinama Fojnica, Kiseljak, Travnik, Vitez i Donji Vakuf imaju sklopljene ugovore o zbrinjavanju dijela medicinskog otpada sa Zavodom za javno zdravstvo KSB. Slična situacija je i sa farmaceutskim otpadom.

Prikupljanje otpada

Prikupljanje otpada na prostoru općina KSB u nadležnosti je općinskih komunalnih poduzeća i svako komunalno poduzeće odgovorno je za prikupljanje otpada na teritoriji svoje općine.

Reciklaža

Na teritoriji KSB nema izgrađenih reciklažnih dvorišta, postoje samo lokacije za sortiranje otpada, gdje se odvaja korisna sirovina i plasira na tržište. Selektiranje i odvajanje otpada u općinama KSB se djelomično provodi.

Na području KSB ne postoje centri za kabasti otpad nego se isti odvozi na Regionalnu deponiju Mošćanica kod Zenice. Trenutno na području KSB ne postoji nijedna regionalna deponija.

Sistem održivog upravljanja otpadom na području KSB provodi se na regionalnom konceptu a da bi bio isplativ potrebno je izgraditi pretovarne stanice sa reciklažnim dvorištem, sa krajnjim ciljem iskorištavanja korisnog i odvoza nekorisnog otpada na regionalnu deponiju „Mošćanica“ kod Zenice (Zeničko-Dobojski kanton).

Deponije

Trenutno na području KSB ne postoji niti jedna regionalna sanitarna deponija.

U rujnu 2012. godine urađena je „Studija izvodljivosti za regionalnu sanitarnu deponiju otpada KSB, regija 1. Projekat pod nazivom: „Priprema studije izvodljivosti za izbor regionalnih sanitarnih deponija u Bosni i Hercegovini“ je financirala EU delegacija BiH. Ciljna regija 1 studije obuhvatila je općine: Bugojno, Jajce, Gornji Vakuf – Uskoplje i Donji Vakuf. Za korisnike Studije izvodljivosti lokacija „Gračanica“ – G. Vakuf – Uskoplje bila je preferirana buduća lokacija za RSD KSB, regija 1. Vijek trajanja ove regionalne deponije treba biti minimalno 20 godina.

Predmetna Studija izvodljivosti zasnovana je na scenariju 2 (koncept upravljanja otpadom uz reciklažu, u skladu sa strateškim ciljevima FBiH), dok BiH ne postane Članica EU. Nakon što postane Članica EU, scenariju 3 (uključuje i dodatno tretiranje biorazgradivog otpada kako bi se postigli kvantitativni ciljevi Direktive EU o otpadu za 2020. godinu) biće osnovni scenariju za dalje razmatranje.

Prije Studije izvodljivosti za KSB, regija 1, 2012. godine izrađena je studija „Regionalna sanitarna deponija – studija o odabiru lokacije za KSB, regija 1, kako bi se odabrala najprihvatljivija lokacija za regionalnu sanitarnu deponiju. Prema rezultatima ove studije, najbolje rangirana lokacija bila je “Gračanica” – Gornji Vakuf – Uskoplje, drugo rangirana lokacija bila je “Dubočine” – Bugojno, a treće rangirana lokacija „Ornice“ – Donji Vakuf.

Lokacija „Gračanica“ nalazi se na oko 200 m od rudnika uglja i lignita “Domnjače“, na lokalitetu Gračanica. Do ove lokacije vodi neasfaltirana cesta širine oko 3 m i dužine 600 m, u blizini glavnog puta M16, između Gornjeg Vakufa - Uskoplja i Bugojna. Najbliže naseljeno mjesto, Rosulje, nalazi se oko 500 m od ove lokacije. Gornji Vakuf-Uskoplje i Bugojno nalaze se oko 9 km od lokacije “Gračanica“.

Analizirana su dva koncepta prijevoza otpada s mjesta nastanka otpada do konačnog odredišta, odnosno, RSD:

- direktni prijevoz
- prijevoz preko pretovarnih stanica (PS).

Oba koncepta su uspoređivana na bazi godišnjih troškova za svaku od 4 ciljane općine. Izgradnja pretovarne stanice predložena je samo za općinu Jajce, a za ostale tri općine, Bugojno, Gornji Vakuf - Uskoplje i Donji Vakuf, predložen je direktni transport otpada na RSD zbog smanjenih troškova transporta.

Ključni rezultat institucionalne analize u Studiji jeste da se aktivnosti upravljanja čvrstim otpadom na teritoriji KSB regije 1 trebaju vršiti u skladu sa aktivnostima započetim s ciljem uspostave i realizacije regionalnog poduzeća, tj. Sporazuma o uspostavljanju međuopćinskog vijeća za implementaciju RSD za čvrsti otpad i Sporazuma o uspostavi regionalnog centra za upravljanje otpadom – DOO Gornji Vakuf – Uskoplje. Do sada, oba sporazuma zaključena su samo od strane općina Gornji Vakuf – Uskoplje, Donji Vakuf i Jajce. Četvrta općina koja sačinjava region, općina Bugojno, još se uvijek nije pridružila sporazumima.

Početkom 2014. godine lokalno stanovništvo iz mjesnih zajednica Gračanica, Odžak i Bunta kod Bugojna protivili su se izgradnji Regionalne sanitarne deponije Gračanica, te su se u više navrata obraćali općini Gornji Vakuf-Uskoplje, kao i Vladi KSB sa zahtjevom da se sve aktivnosti obustave. U međuvremenu, realizirani su sastanci i dogovori između FMOiT, predstavnika lokalnih zajednica i Elektroprivrede BiH pod čijom je upravom rudnik Gračanica, sa ciljem iznalaženja kompromisnog rješenja vezano za mikro lociranje deponije.

U martu 2014. godine FMOiT objavilo je javni poziv za izražavanje interesa za pripremu glavnog projekta za sanitarnu deponiju u Gornjem Vakufu - Uskoplju. Još uvijek nije izabran konsultant za izradu ove dokumentacije.

Općine Travnik, Busovača, Vitez i Novi Travnik su potpisnice međuopćinskog sporazuma za deponiranje komunalnog otpada na Regionalnu sanitarnu deponiju Mošćanica u Zenici. Regiju za upravljanje čvrstim otpadom, pored ove 4 općine čine općine Zenica, Visoko, Kakanj, Žepče i Zavidovići. Općine Travnik i Busovača u cijelosti koriste usluge Regionalne deponije Mošćanica. Trenutno samo općina Novi Travnik, i ako je zaključila Sporazum o korištenju Regionalne sanitarne deponije Mošćanica, nije pristupila korištenju iste iz razloga previsoke cijene odlaganja, a koju ne može financirati. U međuvremenu je nadležno FMOiT donijelo rješenja o zatvaranju i transformaciji općinskih deponija u općinama Travnik, Novi Travnik, Vitez i Busovača. Rok za ove aktivnosti je dat od 2013. do 2014. godine. Od 2015. godine ove

općine ne mogu više odlagati na svojim odlagalištima nego samo na novoj regionalnoj deponiji "Mošćanica" Zenica.

Općine Visoko, Kiseljak, Fojnica i Breza su u proteklom razdoblju razgovarale o izgradnji zajedničke regionalne deponije u općini Visoko. Međutim, mjesna zajednica gdje se planirala izgraditi deponija nije prihvatila taj prijedlog i sve aktivnosti po ovom pitanju su zaustavljene.

Trenutno se u općini Kiseljak dugoročniji ciljevi odnose na sanaciju lokalnog odlagališta „Berberuša“ što je privremeno rješenje dok se općina ne opredijeli kojoj će regionalnoj deponiji pristupiti.

Općina Dobretići još uvijek nema pokrenute aktivnosti i izjašnjenja kojoj regionalnoj sanitarnoj deponiji želi pristupiti nakon što u toj općini zaživi usluga prikupljanja i odvoza otpada.

Općina Kreševo planira potpisati sporazum o odlaganju otpada na regionalnu deponiju Mošćanica.

Jedanaest općina sa područja kantona ima svoju lokalnu deponiju. Općina Dobretići nema lokalnu deponiju na svom području. Za sve općinske deponije u KSB urađeni su planovi prilagođavanja upravljanja otpadom i dobivena su rješenja od FMOiT o njihovom odobravanju. Također, FMOiT je donijelo rješenja o zatvaranju i transformaciji općinskih deponija u općinama Travnik, Novi Travnik, Vitez i Busovača. Za općinske deponije u Bugojnu, Gornjem Vakufu-Uskoplju, Donjem Vakufu, Jajcu, Vitezu i Busovači trenutno je u pripremi ili je završena projektno-tehnička i okolinske dokumentacija koja je uvjet za dobivanje urbanističke suglasnosti, a u postupku njihovih sanacija.

Planirano vrijeme za sanaciju svih općinskih deponija u KSB po trenutno raspoloživoj projektno- tehničkoj i okolišnoj dokumentaciji je od 2011-2018.

Treba napomenuti da će pri uspostavi regionalnog koncepta zbrinjavanja otpada a nakon sanacije lokalnih deponija i otvaranja regionalne sanitarne deponije Gornji Vakuf, lokalne deponije imati ulogu pretovarnih/sabirnih stanica za svaku općinu.

Sve lokalne deponije trebaju biti evidentirane u katastru zagađivača. Prema raspoloživim informacijama nadležna ministarstva nisu uspostavila takav katastar. Jedina raspoloživa evidencija deponija postoji u Federalnoj upravi civilne zaštite.

Divlje deponije

Na području KSB identificiran je značajan broj nelegalnih divljih deponija otpada. Najveći broj divljih deponija nalazi se na području općine Travnik, dok je na području općine Gornji Vakuf-Uskoplje registrovan najmanji broj.

Neke od lokacija su nepristupačne za ljude i vozila a neke su pristupačne ali zarasle u gusto rastinje, te bi bilo potrebno angažirati i drugu mehanizaciju na čišćenju terena. Dio divljih deponija je moguće očistiti dok je manji dio moguće sanirati zatrpavanjem. Većina deponija se nalazi na loše pristupačnom terenu, u potocima ili udubljenjima.

Treba istaknuti da je većina divljih deponija locirana unutar državnih šuma i šumskog zemljišta i njihov nastanak je vezan za neriješeno pitanje prikupljanja i zbrinjavanja otpada iz velikog broja naseljenih mjesta ruralnog područja (sela i zaseoka), pa i kompletnih općina kao što je slučaj općine Dobretići. Problematiku navedenih deponija karakterizira to da su one rezultat kontinuiranog dugogodišnjeg odlaganja otpada, da su još uvijek aktivne svugdje gdje pitanje

zbrinjavanja otpada nije sistemski uređeno i da su uglavnom locirane na nepristupačnim terenima gdje su uvjeti za efikasnu sanaciju i uklanjanje otežani.

Šest od dvanaest općina pravi programe za uklanjanje divljih deponija, te izdvaja svake godine određena sredstva za uklanjanja divljih deponija.

Jačanje javne svijesti

Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova KSB daje određeni dio podrške obrazovanju kadrova za okoliš i unaprijeđenu ekološke svijesti građana, te nevladinim ekološkim organizacijama. Međutim sve te aktivnosti su skromne i nedovoljne. Ne provode se nikakve planirane kampanje i obuke javnosti koje imaju za cilj podizanje svijesti kod građana o posljedicama neadekvatnog odlaganja otpada na okoliš.

Buka

Zakonom o zaštiti buke na federalnom nivou propisuje se dozvoljeni nivo buke, utvrđuju mjere zaštite od buke i način mjerenja buke, te nadzor nad nivom buke na području Federacije Bosne i Hercegovine. Na području KSB postoji Zakon o zaštiti od buke („Sl. novine KSB“, broj 11/00). U praksi se mjerenja buke ne provode kontinuirano, niti za sve izvore buke, pa ne postoje egzaktni podaci o izvorima i nivou buke. Izvještavanje o nivou buke na području kantona se ne provodi. Registar onečišćivača bukom nije izrađen.

Prema procjeni, najznačajniji uzročnici buke su putna motorna vozila, te kamenolomi i rudnici uglja. Prema federalnom Zakonu o zaštiti od buke, mjerenje nivoa buke u kamenolomima preduvjet je dobivanja okolišne dozvole.

Zakonska obveza općinskih i kantonalnih organa uprave nadležnih za prostorno planiranje je izraditi karte buke do 2016. godine, te ih ažurirati svake tri godine.

Zaštićeni dijelovi prirode

Zakonski okvir iz područja zaštićenih dijelova prirode čini federalni Zakon o zaštiti prirode („Sl. novine FBiH“, broj: 66/13). Zakon o zaštiti prirode KSB usvojen je 2005. godine („Sl. novine KSB“, broj 4/05). Za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode na području KSB nadležno je Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova.

Sistem praćenja, prikupljanja, obrade i analize podataka o korištenju zaštićenih dijelova prirode uspostavljen je na federalnom nivou 2003. godine (Pravilnik o uspostavljanju i upravljanju informacijskim sistemom za zaštitu prirode i vršenje monitoringa).

Zaštićenim prirodnim područjima ne upravlja se u skladu sa naučnim ekološkim praksama. Spomenici prirode kao što su pećine, jame, jezera itd. nedovoljno su istraženi na području KSB. Vlašić se nalazi na privremenoj listi nacionalnih spomenika.

Sabor KSB je zasad usvojio Zakon o proglašenju spomenika prirode „Prokoško jezero“ (Službene novine KSB, 12/05).

Zaštita prirodnih cjelina i kulturnih krajolika

Kao i kod urbanih cjelina, važno je zaštititi što veći obuhvat, sa tampon zonom kako bi se omogućilo funkcioniranje zaštićenog prirodnog pojasa.

Prokoško jezero se nalazi na planini Vranici i ledenjačkog je postanka. Nalazi se na 1.636 metara nadmorske visine. Dužina jezera je 426 m, a širina 191,3 m. Maksimalna dubina jezera je 13 m. Od Fojnice je udaljeno 22 km. Najviši vrh planine Vranice - Nadkrstac (2112 m.n.v.) nalazi se iznad Prokoškog jezera. Sa Nadkrstca se za lijepog vremena na sjeveru vidi Vlašić, jugoistoku Ločika i Prenj, na jugu Čvrstica te na zapadu Raduša. Oko jezera nalaze se katuni (pastirske kolibe) koje su izgrađene isključivo od drveta, trupaca i pokrivene su drvetom. U Prokoškom Jezeru egzistira endemična vrsta Triton (*triturus alpestris reiseri*).

Šume

Zakonodavstvo i nadležnosti

Zakonom o šumama Federacije Bosne i Hercegovine uređivalo se očuvanje i zaštita šuma, jačanje njihovih ekoloških funkcija, planiranje u šumarstvu i upravljanje šumama, ekonomske funkcije, financiranje obnove i unapređivanje šuma na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine, nadzor nad provođenjem zakona, kaznena i druga pitanja vezana za upravljanje šumama.

Upravljanje državnim šumama shodno odredbama važećeg Zakona o šumama (Sl. novine KSB br.5/14, 12/15,8/16, 7/18 i 14/20) je u nadležnosti Vlade kantona, Skupština kantona je osnovala ŠPD/ŠGD „Srednjobosanske šume- Šume središnje Bosne“ d.o.o. kome su povjereni poslovi gospodarenja državnim šumama na području kantona.

U sastavu ministarstva je kantonalna uprava za šumarstvo, kojoj su povjereni u nadležnost upravni, stručni i drugi poslovi vezani za privatne šume te kontrolu i stručni nadzor korištenja šuma i šumskog zemljišta radi očuvanja i unapređenja trajnosti gospodarenja šumama.

Osnovni strateški dokument koji definira opću politiku šumarstva i politiku gospodarenja sa divljači na području Federacije BiH, orijentiranu u pravcu očuvanja i trajnosti gospodarenja šumama uključujući održavanje i unapređenje biodiverziteta u šumama i na šumskom zemljištu, predstavlja Šumarski program FBiH koji je izrađen ali zbog nepostojanja Federalnog zakona o šumama nije implementiran.

S ciljem da se osigura trajnost gospodarenja šumama i poštivanje smjernica iz Šumarskog programa FBiH, kao i poštivanje smjernica za gospodarenje prirodnim i kulturnim nasljeđem u šumama i na šumskom zemljištu u svakom kantonu, kantonalna ministarstva su u obavezi donijeti kantonalne šumsko-razvojne planove koji se izrađuju svakih deset godina za sve šume i šumska zemljišta, bez obzira na vlasništvo.

Radi osiguranja racionalnog i trajnog gospodarenja državnim šumama i šumskim zemljištima osnivaju se šumskogospodarska područja. Osnovni planski okvir koji se donosi za državne šume u granicama jednog šumskogospodarskog područja kao cjeline, radi reguliranja gospodarenja šumama na principu potrajnosti proizvodnje i prihoda uz očuvanje i unapređenje biodiverziteta i ostalih općekorisnih funkcija šume je šumskogospodarska osnova. Za privatne šume donosi se jedinstvena šumskogospodarska osnova za sve šume na području jedne općine. Šumskogospodarske osnove se izrađuju za razdoblje od deset godina i odredbe iste su obavezne a realiziraju se godišnjim planovima gospodarenja koji sadrže, prosječno, jednu desetinu svih radova planiranih šumskogospodarskom osnovom.

KSB za državne šume, prostorno obuhvata četiri šumskogospodarska područja (ŠPP „Gornjevrasko“, ŠPP „Lašvansko“, ŠPP „Srednjevrasko“ i ŠPP „Fojničko“) i dvanaest općina, šumskogospodarske osnove za privatne šume i za sve su donesene važeće šumskogospodarske osnove.

Sredstva za naknadu korištenja državnim šumama osiguravaju kantonalna šumskogospodarska društva izdvajanjem 1 % na račun proračuna kantona i 4% na račun proračuna općine na čijem se području ostvaruje prihod ostvaren od ukupnog prihoda od drveta računajući cijenu drveta na panju i prihoda ostvarenog od nedravnih šumskih drvnih sortimenata.

Radi ostvarenja općeg interesa i dugoročnih ciljeva održivog gospodarenja šumama utvrđenih šumskogospodarskim osnovama, prikupljaju se sredstva za zaštitu i unapređenje stanja postojeći i podizanja novih šuma.

Naknadu za opće korisne funkcije šuma u iznosu od 0,04 % plaćaju sva pravna lica koja su registrirana za obavljanje djelatnosti i imaju sjedište na području kantona kao i dijelova pravnih lica čije je sjedište izvan kantona a obavljaju djelatnost na području kantona.

Problematika zaštite šuma

Ratna dešavanja i prekomjerne nekontrolirane sječe u ratnom razdoblju, te kontinuirano stradanje šuma u poratnom periodu uslijed intenzivnih bespravnih i nekontroliranih sječa, kao i nepoštivanje odrednica šumskogospodarskih osnova od strane korisnika državnih šuma, na način da se planovi sječa cjelovito izvršavaju a da je realizacija godišnjih planova šumsko-uzgojnih mjera značajno niža od odrednica šumskogospodarskih osnova, rezultiralo je neusklađivanjem sječe i obnove šuma, odnosno prekomjernim korištenjem šuma u odnosu na obnovu istih. Navedeno ima za posljedicu da su uslijed nedovoljne, zakašnjele i neadekvatne intervencije, značajne visoko produktivne šumske površine danas nedovoljno iskorištene. To se prvenstveno ogleda u tome da uglavnom izostaju blagovremene i adekvatne mjere na sanaciji degradiranim visokim šumama i prevođenje izdanačkih šuma u viši uzgojni oblik, te da izostaju adekvatne mjere njege na ranije podignutim šumskim kulturama i pošumljavanju ogoljelih šumskih površina. Iz navedenog proizlazi da je u narednom planskom razdoblju potrebno osigurati odgovorno i održivo gospodarenje šumama od strane šumarskih institucija, kao bi se obim realiziranih šumsko-uzgojnih mjera uskladio sa obimom izvršenih sječa.

Pri realizaciji potrebnih mjera sanacije i obnove šuma kao nus proizvod se pojavljuje značajna količina biljne mase koja je sa šumarskog aspekta do sada tretirana otpadom a koja je uz odgovarajući tehnološki proces upotrebljiva u proizvodnji ekološki prihvatljivog i obnovljivog

energenta, te u narednom planskom razdoblju, uspostava odgovarajućeg tehnološkog procesa korištenja navedene biomase predstavlja privredni izazov.

Proizvodnu funkciju šume u smislu proizvodnje drvnih sortimenata, sve više potiskuju potrebe za drugim funkcijama šume, prvenstveno okolišne i sociološke, te su sve prisutniji zahtjevi za uspostavljanjem nekih vidova posebne zaštite nad šumskim lokalitetima na kojima se prepoznaju neke od posebnosti. Uspostava zona sanitarne zaštite izvorišta vode za piće u skladu sa odredbama važećeg Zakona o vodama FBiH, je aktivnost koja je u tijeku i nailazi na značajne probleme u realizaciji iz razloga neusuglašenosti propisa iz oblasti šuma i voda, kao i uslijed međusobnog nerazumijevanja odnosnih sektora po ovom pitanju. Zbog toga je usklađivanje propisa i uspostava međusektorskog dijaloga u ovim oblastima prioritarna aktivnost koju je potrebno rješavati u narednom planskom razdoblju.

Posebnosti i zaštita ostalih aspekata šume kao što su kulturološki (vjerski turizam-dovište Ajvatovica i dr.), turistički aspekt (sportsko-rekreativni centri i dr.), također nailaze na probleme slične naravi uključujući i nerazumijevanja odnosnih sektora po pitanju nadležnosti gospodarenja šumama nad kojima je uspostavljen neki oblik zaštite, te je rješavanju ovih pitanja u narednom razdoblju potrebno posvetiti dužnu pažnju.

Masovnom obolijevanju šuma, koje se manifestuje kroz sve učestaliju pojavu sušenja šuma uzrokovanu djelovanjem različitih štetnih agenasa, sasvim je izvjesno da poduzeća šumarstva nisu u mogućnosti efikasno odgovoriti, oslanjajući se pri tom isključivo na vlastita obavezna izdvajanja iz redovnih prihoda koja ostvaruju prodajom drvnih proizvoda. Uključivanje šire društvene zajednice na način da osigura poštivanje i provedbu zakonom utvrđenih obaveznih izdvajanja po osnovu korištenja općekorisnih funkcija šuma, je neminovnost koja nema alternativu.

Lovno gospodarstvo na području kantona ima izuzetnu tradiciju i staništa sa izuzetnim pogodnostima za očuvanje prorijedenih, rijetkih i vrijednih vrsta divljači, te je organizacija i dodjela na korištenje lovišta u skladu sa Zakonom o lovstvu FBiH, jedna od prioritarnih aktivnosti koju treba provesti. Gledano sa gospodarskog aspekta, posebnu pažnju treba usmjeriti na organizaciju gospodarskih i lovišta posebne namjene čija je osnovna namjena bavljenje lovstvom u cilju sticanja dobiti. Prijeratna iskustva sa lovištima posebne namjene kao što su lovište Koprivnica („Titovo lovište“) i lovište Krušćica govore u prilog navedenoj tvrdnji.

Šumska transportna infrastruktura, prvenstveno šumski kamionski putevi su uglavnom građeni u svrhu gospodarenja šumama u razdoblju od prije 30-50 godina. Uslijed dotrajalosti i višegodišnjeg intenzivnog korištenja bez adekvatnog ulaganja u istu, navedena infrastruktura, sa promjenom zahtjeva društva za različitim funkcijama šume i modernizacijom prijevoznih sredstava, sve više postaje glavna smetnja izvršenju planskih obaveza gospodarenja i višenamjenskom korištenju šuma. Zbog toga je investiranje u rekonstrukciju i modernizaciju šumske infrastrukture, kako bi ista mogla adekvatno odgovoriti trenutnim zahtjevima društva za šumom, jedan od prioriteta u narednom planskom razdoblju.

Ekologija, očuvanje i zaštita šuma zadaci su i obveza svih nadležnih tijela na nivoima Federacije, kantona kao i kantonalnih šumsko-gospodarskih društava. Posebnu brigu o zaštiti šuma brine Sektor za uzgoj šuma ŠPD-a „Srednjobosanske šume“, sjemensko-rasadničku proizvodnju, integralnu zaštitu šuma i ekologiju koji prvenstveno ima za cilj primjenu svih propisa za zaštitu šuma i šumskog zemljišta.

Kantonalna šumsko gospodarska društva i kantonalne uprave za šumarstvo za šume u privatnom vlasništvu pripremaju godišnji plan za sprovođenje šumsko-uzgojnih mjera. Plan sadrži lokaciju područja, opseg, vrstu i vrijeme izvođenja radova. Kantonalna šumsko gospodarska društva dužna su prvenstveno iz sredstava za biološku reprodukciju šuma izvršiti pošumljavanje, njegu šuma i ostale šumsko-uzgojne radove čiji opseg se određuje šumskogospodarskom osnovom, odnosno programima.

Zaštita šuma od biljnih bolesti i štetnika provodi se prema planu i potrebama nastalim praćenjem zdravstvenog stanja šuma od strane Federalne uprave i Kantonalne uprave za šumarstvo a prema uputstvima i pravilnicima Federalnog ministarstva koji su usklađeni s europskim metodama.

Velika pozornost poklanja se i zaštiti šuma od požara, jer su požari također velika opasnost za šume i šumsko zemljište.

U cilju zaštite područja planine Vranica, očuvanja biljnog i životinjskog svijeta, brojnih spomenika prirode i prirodnih ljepota, kao i kulturno-povijesnog, geološkog i hidrološkog naslijeđa u granicama područja i njegovoj neposrednoj kontakt zoni, Parlament Federacije Bosne i Hercegovine donio je Odluku o utvrđivanju područja planine Vranica područjem posebnih obilježja od značaja za FBiH.

Zaštita zemljišta

Usljed djelovanja uzroka oštećenja zemljišta mogu se navesti 4 osnovne grupe posljedica:

- infekcija zemljišta, odnosno biološka kontaminacija,
- kemijska kontaminacija,
- antropogena degradacija zemljišta,
- destrukcija ili fizičko uništenje zemljišta (pedocid).

Zemljište u KSB a posebno poljoprivredno zemljište, je ugroženo nekontroliranom urbanizacijom, kao i povećanim zahtjevima za promjenom namjene zemljišta, koja prati privredni razvoj društva. Zakon o poljoprivrednom zemljištu se implementira na nivou kantona i ne postoji efikasna razmjena podataka o promjeni namjene korištenja zemljišta niti o prikupljenim finansijskim sredstvima koja se plaćaju na ime taksi pri promjeni namjene, niti kako se ta sredstva koriste. Svaki kanton, odnosno nadležno ministarstvo pravi vlastiti program poboljšanja kvaliteta poljoprivrednog zemljišta na koji troši prikupljeni novac. Pošto ne postoji sistematsko praćenje kvaliteta zemljišta, niti jasna prioritizacija ugroženih područja, ova ulaganja nisu koordinirana i samim tim njihova efikasnost i efektivnost su umanjene. Dodatno, Zakon o rudarstvu definira da je obaveza korisnika da zone eksploatacije rekultivira i revitalizira, nakon završetka operacija. Međutim Zakon ne obavezuje korisnika da izdvaja za ovu svrhu namjenska sredstva tokom vremena eksploatacije, što povećava rizik da korisnik neće imati dovoljno raspoloživih sredstava za efikasan zahvat rekultivacije i revitalizacije.

Nadalje, problem kontaminiranosti tla nije adekvatno istražen, praćen niti se poduzimaju planske aktivnosti uklanjanja negativnih efekata postojeće kontaminacije. Ovo predstavlja stvarni problem, kako u smislu smanjenje „ekonomskog i okolišnog kapaciteta zemljišta”, tako i u smislu značajnog rizika za zdravlje populacije a time posredno i za javne troškove vezane za smanjenu produktivnost stanovništva i medicinske troškove. Zbog prirodnih karakteristika,

ali i neadekvatnog korištenja i upravljanja zemljištem suočeni smo i sa fizičkim nestankom zemljišta (3000 ha godišnje), te uništavanjem strukture zemljišta i smanjenjem mogućnosti korištenja zemljišta. Naravno ovo ima i negativne efekte po kvalitetu života u ruralnim oblastima, ali i smanjuje mogućnosti za razvoj nekih grana ekonomije kao što je turizam.

Podataka o stanju zemljišta nema, međutim sva područja gdje se javljaju bolesti ovaca kao što su šepavost i bruceloza su područja koja su rizična. To se prvenstveno misli na područja oko Travnika (Vranica i Vlašić). Rizična područja se nalaze i u velikim urbanim centrima i to većinom na nezaštićenim zemljanim igralištima za djecu, jer ne postoji adekvatna regulativa vezana za držanje domaćih životinja i kućnih ljubimaca.

Veoma je teško govoriti o nivou kontaminiranosti zemljišta teškim metalima i drugim kemijskim agensima. Istraživanja o zagađenosti tla su vršena veoma sporadično, tako da se raspolaze podacima koja su rezultat istraživanja provedenog od strane Federalnog zavoda za agropedologiju 1998, 1999, 2000. i 2005. godine. Stoga je moguće predstaviti slijedeće podatke koji mogu poslužiti kao indikacija o nivou zagađenosti tla teškim metalima. Učešće zemljišta sa srednjim i visokim nivoom sadržaja teških metala s tim da Co i Cd se ne pojavljuju kao bitni zagađivači (drugi postotak predstavlja postotak zemljišta koja imaju visok nivo zagađenja): KSB – Pb (0%), Cu (88%, 2%), Zn (78%, 0%), Mn (56%, 44%).

Zbog nedostatka sistemskog istraživanja i praćenja nema podataka o zagađenosti tla radionukleoidima, organskim polutantima i NO_x jedinjenjima. Dostupni su samo podaci Federalnog zavoda za agropedologiju koji su pratili zagađenje uz ceste od regionalnog značaja M5, M16, M17, M18 u periodu 2004 – 2006.god. i nije konstatovan povišen sadržaj zagađivača. Precizni podaci o površinama i vrstama oštećenja zemljišta ne postoje.

Minirane površine

Značajan dio zemljišnih površina KSB je neupotrebljiv, jer je označen kao potencijalno minirano područje. Tablica u nastavku teksta sadrži podatke o miniranim područjima iz 2017. godine. Prema bazi podataka, u razdoblju 2015.-2020. godina desila se jedna minska nesreća u kojoj je smrtno stradalo jedno lice na lokaciji Vrpeć (Bugojno).

Tablica 50. Podaci o miniranim područjima – sumnjiva površina u 2019. godini, stanje po općinama

R. br.	Grad/ općina	Ukupna sumnjiva površina (m ²)	Postotak sumnjive površine	Sumnjiva površina po kategorijama (m ²)			Postotak sumnjive površine po kategorijama (%)		
				I kategorija	II kategorija	III kategorija	I kategorija	II kategorija	III kategorija
1	Bugojno	13.958.159	12,52%	1.297.605	3.956.865	8.703.689	9,30%	28,35%	62,36%
2	Busovača	6.482.690	5,82%	1.332.325	1.657.376	3.492.989	20,55%	25,57%	53,88%
3	Donji Vakuf	20.931.994	18,78%	2.938.360	2.316.188	15.677.446	5,67%	11,07%	74,90%
4	Dobretić	6.960.707	6,25%	1.187.788	3.279.755	2.493.164	2,88%	47,12%	35,82%
5	Fojnica	673.799	0,60%	200.232	175.378	298.189	29,72%	26,03%	44,25%
6	Gomji Vakuf-Uskoplje	20.024.024	17,97%	4.473.730	9.720.491	5.829.803	22,34%	48,54%	29,11%
7	Jajce	10.933.325	9,81%	1.535.772	7.072.748	2.324.805	14,05%	64,69%	21,26%
8	Kiseljak	3.625.726	3,25%	737.725	2.256.436	631.565	20,35%	62,23%	17,42%

9	Kreševo	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Novi Travnik	3.342.045	3,43%	137.146	1.385.469	1.819.430	4,10%	41,46%	54,44%
11	Travnik	18.954.861	17,01%	9.178.546	4.560.769	5.215.546	48,42%	24,06%	27,52%
12	Vitez	5.556.174	4,99%	1.591.003	2.758.815	1.206.356	28,63%	49,65%	21,71%
Ukupno KSB		111.443.504	100,43%	24.610.232	39.140.290	47.692.982	20,98%	35,12%	42,80%

Izvor: Komisija za deminiranje u BiH

Energija i energijska učinkovitost

Ključni problemi

Kada je u pitanju energijska učinkovitost u Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine i kantonima, ona je tek u začetku. Tek se donose zakoni, fale konkretni poticaji i sve je još uvijek u početnim fazama.

Stambene i druge zgrade troše čak polovinu ukupne energije koja se godišnje potroši u Bosni i Hercegovini a veliki dio te energije mogao bi se i uštedjeti uz primjenu mjera energijske učinkovitosti kod gradnje i obnove zgrada. Primjena takvih mjera u građevinarstvu smanjuje potrošnju energije u zgradama, ali i račune za grijanje, rashlađivanje i struju.

Termo energija

Veći urbani centri, posebno oni smješteni u blizini značajnih industrijskih kapaciteta ili koji posjeduju gradske kotlovnice, koriste daljinsko grijanje u značajnijem opsegu (Bugojno, Travnik, Jajce). Komercijalni objekti, škole, bolnice i druge slične institucije ukoliko nisu spojene na sistem daljinskog grijanja imaju vlastite kapacitete za proizvodnju toplinske energije, dok većina domaćinstava, s obzirom na nisku razinu prihoda po stanovniku koriste kao izvor grijanja ugalj, drvo i električnu energiju.

Postojeće toplane i pripadajuća oprema, posebno kotlovnice, stare su između 20 i 25 godina, tj. na rubu svoga radnog vijeka, što rezultira niskom efikasnošću sistema. Povećanje energijske učinkovitosti sistema daljinskog grijanja potrebno je ostvariti kroz rekonstrukciju i racionalizaciju postojećeg sistema i izgradnju novog.

Plin

Vlada KSB je dala suglasnost za izradu Studije gasifikacije KSB koja se realizirala u suradnji sa „BH-Gas“ d.o.o. Sarajevo. Ugovor za izradu Tehno ekonomske Studije gasifikacije KSB sklopljen je sa Istraživačko razvojnim centrom za gasnu tehniku d.o.o. Sarajevo. Vlada Federacije BiH, Odlukom o utvrđivanju javnog interesa za izgradnju gasovoda na relaciji Zenica-Travnik („Službene novine Federacije BiH“, broj: 88/10), gasovod Zenica-Travnik je proglasila javnim interesom i utvrdila da se financijska sredstva za izgradnju gasovoda u iznosu od 17.000.000,00 EUR, osiguravaju na temelju ugovora o kreditu/Loan Agreement između

Bosne i Hercegovine i Europske banke za obnovu i razvoj. Izrada investicionog programa za izgradnju i izgradnja gasovoda je u nadležnosti gospodarskog društva „BH-Gas“ d.o.o. Sarajevo. Sporazum o razvoju distributivne gasne mreže u KSB potpisan je 25.01.2010. godine između Vlade Federacije BiH i Vlade KSB. Navedene Vlade, Sporazumom izražavaju jasnu opredijeljenost na pravovremeno okončanje aktivnosti u pogledu gasifikacije KSB, točnije po pitanju raspisivanja koncesije za razvoj distributivne gasne mreže u općinama KSB.

Operator transportnog sistema gasa u Federaciji BiH, „BH-Gas“ d.o.o. Sarajevo, izdao je energetska suglasnost, broj: 02-245 od 02.02.2010. godine, za gasifikaciju općina Busovača, Vitez, Novi Travnik i Travnik. Federalno Ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Mišljenjem broj: 05-17-308/11 od 25.02.2011. godine, dalo je suglasnost za objavu Javnog poziva za dodjelu koncesije za područje općina Busovača, Vitez, Novi Travnik i Travnik. U skladu sa člankom 4. stavak 5. Zakona o koncesijama („Službene novine KSB broj: 8/09) Ministarstvo privrede, uz suglasnost Vlade KSB, od 23.10.2009. godine, pristupilo je organiziranju izrade Studije ekonomske opravdanosti dodjele koncesije za izgradnju distributivnog sistema i distribuciju prirodnog gasa za područja općina Busovača, Vitez, Novi Travnik i Travnik. Studiju je izradio Istraživački razvojni centar za gasnu tehniku u prosincu 2012. godine. Vlada KSB odobrila je Studiju o ekonomskoj opravdanosti dodjele koncesije za područje općina Busovača, Vitez, Novi Travnik i Travnik. Nakon dobivene prethodne suglasnosti općinskih vijeća općina Busovača, Vitez, Novi Travnik i Travnik, Vlada KSB donijela je Odluku o pokretanju postupka za dodjelu koncesije od 17.08.2012. godine. Poziv za javni tender objavljen je 03.12.2012. godine. Obzirom da nije bilo zainteresiranih koncesionara, Vlada KSB je donijela Odluku od 05.03.2013. godine, o proglašenju Javnog poziva za koncesiju neuspjelom.

Kako bi dodatno promovirala navedeni projekt, Vlada KSB je donijela Odluku od 15.04.2013. godine, o usvajanju marketinškog plana projekta izgradnje distributivnog sistema gasa na području navedenih općina. Ministarstvo gospodarstva je izradilo i printalo letak i brošuru pod nazivom „Izgradnja distributivnog gasovoda i distribucija gasa na području općina Busovača, Vitez, Novi Travnik i Travnik i ista je objavljena na web stranici Vlade KSB. Projekt je promoviran i prezentiran na domaćim sajmovima gospodarstva, ambasadama BiH, Vanjskotrgovinskoj komori BiH pri posjetama stranih investitora, Agenciji za unapređenje stranih investitora (FIPA), Sarajevo Business Forum (SBF) i dr. Da sad je nekoliko investitora iskazalo interes za navedenim projektom ali još nije zaprimljena konkretna ponuda za navedeni projekt. Ministarstvo gospodarstva, tokom ove godine, održalo je nekoliko sastanaka sa načelnicima navedenih općina kako bi zajednički dogovorili rješenje za realizaciju projekta izgradnje distribucijskog sistema gasa i upravljanje istim. Od strane općina iskazan je interes za osnivanjem javnog poduzeća, na nivou četiri općine, koje bi trebalo upravljati distribucijom i isporukom gasa na navedenom području.

Vlada KSB - Ministarstvo gospodarstva je za Lepeničku regiju (općine Kreševo, Kiseljak i Fojnica) sklopilo Ugovor o koncesiji za izgradnju distributivnog sistema gasovoda i distribucije zemnog gasa na području općina Kreševo, Kiseljak i Fojnica. Obzirom da je koncesionar samo djelimično ispoštovao odredbe navedenog Ugovora, Vlada KSB, zbog neispunjenja obaveza koncesionara, otkazala je navedeni Ugovor i isti je prestao da važi 03.10.2014. godine. Za distribuciju gasa na području općine Kreševo podnesena je samoinicijativna ponuda od strane potencijalnog investitora – koncesionara i ista se razmatra, shodno odredbama Zakona o koncesijama KSB i Zakona o upravnom postupku F BiH, od strane Komisije za koncesije Vlade KSB.

Informacije i podaci o zainteresiranosti firmi i domaćinstava za korištenjem gasa u KSB sadržani su u Tehno-ekonomskoj Studiji gasifikacije KSB, Studiji ekonomske opravdanosti dodjele koncesije za izgradnju distributivnog sistema i distribucije prirodnog gasa za općine Busovača, Vitez, Travnik i Novi Travnik i Studije ekonomske opravdanosti dodjele koncesije izgradnje distributivnog sistema i distribuciju prirodnog gasa za područje općina Jajce, Donji Vakuf, Bugojno i Gornji Vakuf-Uskoplje.

U skladu sa članom 4. stav 5. Zakona o koncesijama ("Sl. novine KSB", broj 8/09, 6/13 i 9/15) Ministarstvo gospodarstva, uz suglasnost Vlade KSB od 04.09.2015. godine, pristupilo je organiziranju izrade Studije ekonomske opravdanosti dodjele koncesije izgradnje distributivnog sistema i distribuciju prirodnog gasa za područje općina Jajce, Donji Vakuf, Bugojno i Gornji Vakuf-Uskoplje. Nositelj projekta, izrade Studije za gasifikaciju općina Jajce, Donji Vakuf, Bugojno i Gornji Vakuf-Uskoplje, je Vlada KSB. Na temelju Ugovora, koji je zaključen 02.03.2016. godine, između Vlade KSB i Konzorcija „BOSNA-S“ d.o.o. Sarajevo (lider konzorcija), „SARAJ INŽINJERING“ d.o.o. Sarajevo i „ENOVA“ d.o.o. Sarajevo izrađena je Studija ekonomske opravdanosti izgradnje distributivnog sistema i distribucije zemnog gasa za područje općina Jajce, Donji Vakuf, Bugojno i Gornji Vakuf-Uskoplje.

Studija je, kao i Studija za gore navedene četiri općine (Busovača, Vitez, Novi Travnik i Travnik), obuhvatila rezultate prethodno urađenih Studija za sektor prirodnog gasa za BiH, KSB, trenutnu situaciju i planove razvoja u široj regiji, ovom dijelu Europe, u smislu stvaranja novih perspektiva u osiguranju novih pravaca snabdjevanja gasom. Studija kroz poglavlja prezentira sve parametre na temelju kojih bi se mogle donositi poslovne odluke o izgradnji, eksploataciji i održavanju mreže prirodnog gasa na području općina Jajce, Donji Vakuf, Bugojno i Gornji Vakuf-Uskoplje. Studija je obuhvatila analitičke podatke koji se odnose na planirane količine potrošnje i to: prirodnog gasa u sektoru industrije, potrošnje većih gospodarskih subjekata, potrošnje u javnim ustanovama i potrošnje u domaćinstvima.

Društvo „BH Gas“ d.o.o. Sarajevo provodi aktivnosti na realizaciji projekta gasovoda „Južna interkonekcija Bosne i Hercegovine i Hrvatske“ kojim će se povezati transportni sistemi BiH i Hrvatske izgradnjom gasovoda Zagvozd (HR) – granica HR/BiH, i gasovoda granica HR/BiH – Posušje – Novi Travnik sa odvojkom za Mostar. Osnovni cilj projekta „Južna interkonekcija BiH i Hrvatske“ je izgradnja novog pravca snabdjevanja radi diverifikacije pravaca i izvora, a kojima će se osigurati snabdjevanje prirodnim gasom Federacija BiH i BiH, kako novih tako i postojećih potrošača. Gasovod Posušje – Novi Travnik će se konektovati na novoizgrađeni gasovod u KSB Zenica – Travnik.

Ovaj projekat sa svojom dužinom od 160 km spada u projekte sa najdužom projektiranom trasom u BiH. Kompleksnost projekta se ogleda u tome što se projektiranje odvija na teritoriji 4 kantona i zahtijeva uključenost lokalne zajednice na tom području od ideje do realizacije. Projekat će omogućiti gasifikaciju južnog dijela BiH (Zapadno – hercegovački, Hercegovačko – neretvanski, Kanton 10, te dijela KSB koji nije obuhvaćen gasovodom Zenica – Travnik).

Tehno – ekonomskom studijom gasifikacije KSB je predviđena izgradnja gasovoda Travnik – Donji Vakuf – Bugojno – Gornji Vakuf-Uskoplje, te gasovoda Travnik – Jajce. U skladu sa istim, KSB je uradio Studiju ekonomske opravdanosti izgradnje distributivnog sistema i distribucije zemnog gasa za područje općina Jajce, Donji Vakuf, Bugojno i Gornji Vakuf – Uskoplje (Vrbaska regija). Izgradnjom Južne interkonekcija BiH i Hrvatske mijenja se koncept gasifikacije Vrbaske regije. „BH-Gas“ doo će na gasovodu Posušje – Novi Travnik u Bugojnu uraditi mjerno-regulacionu stanicu kojom će biti omogućen priključak za općine Vrbaske

regije. Na ovu MRS Bugojno bi se priključili novi gasovodi Bugojno – Gornji Vakuf-Uskoplje te gasovod Bugojno - Donji Vakuf – Jajce.

Ministarstvo gospodarstva je prepoznalo ovu priliku i u sklopu aktivnosti gasifikacije Vrbaske regije, dana 12.08.2020. godine, uputilo Pismo interesa na adresu USAID-a u Bosni i Hercegovini. U istom je iskazan interes i važnost izrade projektne dokumentacije gasovoda Bugojno – Gornji Vakuf-Uskoplje i Bugojno – Donji Vakuf – Jajce te zatraženo sufinansiranje ovog projekta od strane USAID-a. USAID je pozitivno odgovorio na navedeni dopis i istim predložio da Vlada KSB direktno kontaktira USAID EPA o prijedlogu potencijalne pomoći koji USAID EPA može pružiti u razvoju distributivne gasne mreže u KSB. Vlada KSB je Zaključkom, od 08.10.2020. godine, ovlastila Ministarstvo gospodarstva da uspostavi direktnu komunikaciju sa USAID EPA na temu potencijalne pomoći u razvoju distributivne mreže za Vrbasku regiju. Ministarstvo gospodarstva, shodno navedenom Zaključku Vlade, uputilo je dopis USAID EPA kako bi iste zamolili da se uključe u financiranje izrade projektne dokumentacije za izradu gasovoda za područje Vrbaske regije, odnosno za gasovode koji bi se konektovali na MRS Bugojno.

Biomasa

Prema podacima Kantonalne uprave za šumarstvo KSB koja vodi brigu nad šumskim resursom i njegovom zaštitom od svih nus pojava, otpadni materijal koji nastaje kao nusprodukt gospodarenja šumama je otpad u vidu biomase i otpad nastao upotrebom motornih vozila (izlijevanje štetnih materija kao što su goriva i maziva). Svaki izvedbeni projekt u šumarstvu na određenoj teritorijalnoj jedinici propisuje između ostalog način postupanja sa otpadom a Kantonalna uprava za šumarstvo prati na koji način se provode aktivnosti predviđene Izvedbenim projektom.

Biomasa kao otpad za razliku od drugih kategorija otpada je upotrebljiva te se tako jedan dio upotrijebi za ogrjev stanovništva, dok jedan dio ostaje u šumi. Intencija je da se ta vrsta otpada (drvni sortimenti u fazi truljenja, granje, lišće) ostavlja što bliže panju, tako da za nekoliko godina proces truljenja pospješuje kvalitetu zemljišta. Druga vrsta tog otpada se, u postupku eksploatacije šume, doveze do šumske komunikacije kako bi se izvršio utovar. Tom prilikom dolazi do pojave ostataka od drveta na putevima. Činjenica je da značajan dio ovako odloženog otpada predstavlja smetnju gospodarenju šumama i prijetnju za požarnu opasnost unutar šuma, te su razmišljanja o korištenju navedenog otpada u svrhu proizvodnje biomase kao ekološki prihvatljivog energenta sasvim opravdana. U dosadašnjim nastojanjima u rješavanju navedene problematike, problem predstavljaju visoki manipulativni troškovi potrebni da se navedeni biljni otpad izveze/iznese na destinaciju dostupnu adekvatnoj mehanizaciji za preradu i zbrinjavanje iste.

Najveća prijetnja kod zbrinjavanja ovog otpada je to što se suprotno propisu o šumama odlaže na šumskim vodotocima.

Kada je u pitanju biomasa kao obnovljivi izvor energije Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okoliša, povratka i stambenih poslova KSB izdalo je samo jednu okolišnu dozvolu (2012.g.) poduzeću “TAMEX” d.o.o. Busovača za “Kogenerativno postrojenje na biomasu”, koje se bavi proizvodnjom masivnog namještaja.

Energija sunca i vjetra

U 2019. godini su puštene u pogon 2 nove solarne hidroelektrane tako da se proizvodnja električne energije odvijala u 14 solarnih hidroelektrana. Tako je u 2019. godini došlo do povećanja proizvodnje električne energije iz solarnih hidroelektrana u odnosu na 2018. godinu za 41 MWH ili 5.16%.

Vlada KSB dodijelila je 20 koncesija za korištenje energije vjetra za proizvodnju električne energije na platou planine Vlašić. Koncesije su za izgradnju vjetroelektrana snage do 5 MW po lokaciji na 20 lokacija na Vlašiću, na razdoblje do 30 godina. Po dobivanju koncesije, koncesionar se obavezuje da će projektirati i izgraditi vjetroelektrane, koje će koristiti u skladu sa odredbama važećih propisa kojima je regulirana oblast korištenja obnovljivih izvora energije i da će riješiti imovinsko-pravne odnose prije ulaska u posjed, pribaviti propisane dozvole i suglasnost u skladu sa važećim propisima. Koncesije se dodjeljuju za naknadu od najmanje od 1,5 posto ukupne vrijednosti proizvedene energije obračunate na temelju trenutno važeće otkupne cijene za obnovljive izvore energije. Izgradnja vjetroparka na Vlašiću dobila je zeleno svjetlo 2011. godine. Elektroprivreda BiH (EPBiH), jedna od četiri kompanije koje su dobile koncesiju za iskorištavanje energije vjetra na području planine Vlašić.

Geotermalni izvori

Značajne resurse predstavljaju i termalne vode koje se nalaze na području Fojnice, Kiseljaka i Bugojna.

Fojnička radioaktivna mineralna voda pripada slabo mineraliziranim termalnim vodama, sa temperaturom koja iznosi 31,5°C i snage radioaktivnosti oko 45 Machovih jedinica. Djelotvorna je u liječenju svih oblika reumatizma, bolesti kostiju i mišića, bolesti perifernog nervnog sistema, itd.

Od 1954. i 1958. godine obavljene su nove analize kisele vode pa je utvrđeno da ona pored poznatih sastojaka sadrži još i brom, jod i titanov oksid. Na području Kiseljaka, kaptirana su četiri izvora mineralne vode, izdašnosti 5 dm³/s. To su:

1. «Park»
2. «Kiseljačić»
3. «Podgaj»
4. «Bio-han»

Kiseljačka mineralna voda ispitana je u renomiranim znanstveno-istraživačkim centrima. Tako je poznato da pijenjem tople i hladne mineralne vode, dijetalnom ishranom, kupkama u mineralnoj vodi, ugljičnim i blatnim kupkama cijelog tijela i djelomičnom masažom, parafinskim oblogama i medikamentima postižu se zavidni rezultati u liječenju niza kroničnih oboljenja (šećerna bolest, želučano-crijevana oboljenja, bolesti jetre, bolesti krvotoka, poremećaji metabolizma, reumatska oboljenja itd.). Osim kaptiranih izvora mineralne vode, poznato je i ljekovito blato u Klokotima, čiji radioaktivitet, mjereno mahovim jedinicama u C/1, iznosi 3,74, a sadrži i CO₂. U selu Zabrdje se nalazi izvor termo-mineralne vode «Toplica», kapaciteta 30 dm³/s. Izlazna temperatura vode je između 25 i 30 stepeni Celzijevih.

Eksploatacijom geotermalnih izvora na lokacijama otvara se mogućnost korištenja toplinske energije u svrhu zagrijavanja.

Na području općine Bugojno na lokalitetu Rostova nalazi se izvorište, mineralno vrelo “Vruća voda” koje je nedovoljno ispitano i ne eksploatiše se, koja je smještena u podnožju planine Kalin s jugozapadne strane. Za izvorište se vjeruje da je ljekovito i da liječi oči i reumu.

U narednim tablicama nalaze se ključni pokazatelji za okolišnu i komunalnu infrastrukturu. Većina podataka nema zvaničnih mjerenja i navedeni su kao procijenjeni pokazatelji. Stoga je potrebno u narednom razdoblju usmjeriti napore ka uspostavi sistema mjerenja i sistematskog praćenja ključnih pokazatelja.

Tablica 51. Podaci o investicijama iz oblasti vodovodne i kanalizacijske infrastrukture

Naziv pokazatelja	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Investicije iz oblasti vodovodne i kanalizacijske infrastrukture	650.000 KM rekonstrukciju i izgradnju vodovodne i kanalizacijske mreže	650.000 KM rekonstrukciju i izgradnju vodovodne i kanalizacijske mreže	600.000 KM rekonstrukciju i izgradnju vodovodne i kanalizacijske mreže	855.000 KM rekonstrukciju i izgradnju vodovodne i kanalizacijske mreže	980.000,00 KM za rekonstrukciju i izgradnju lokalnih puteva i drugih objekata kao podrške povratku u lokalnim zajednicama	571.000 KM za rekonstrukciju i izgradnju vodovodne (362.000) i kanalizacijske mreže (209.000)

Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva KSB

Tablica 52. Ključni pokazatelji zaštite okoliša

Naziv pokazatelja	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Investicije iz oblasti okoliša na teritoriji kantona	1.300.000 KM/g za projekte iz oblasti okoliša i povezanih usluga	1.300.000 KM/g za projekte iz oblasti okoliša i povezanih usluga	1.300.000 KM/g za projekte iz oblasti okoliša i povezanih usluga	1.300.000 KM/g za projekte iz oblasti okoliša i povezanih usluga	1.300.000 KM/g za projekte iz oblasti okoliša i povezanih usluga	1.300.000 KM/g za projekte iz oblasti okoliša i povezanih usluga
Broj mjernih stanica – kvalitetu zraka	0 stanica	0 stanica	0 stanica	0 stanica	0 stanica	0 stanica
Broj pogona i poduzeća koji izvještavaju	0	9	11	15	20	10
	Vodovod: 82%	Vodovod: 83%	Vodovod: 84%	Vodovod: 85%	Vodovod: 85%	Vodovod: 63,67%

Dostupnost komunalnih usluga (% stanovnika)	Kanalizacija: 35%	Kanalizacija: 36%	Kanalizacija: 36%	Kanalizacija: 37%	Kanalizacija: 39%	Kanalizacija: 36,82%
	Septičke jame: 65%	Septičke jame: 63%	Septičke jame: 59%	Septičke jame: 55%	Septičke jame: 51%	(nema podataka za 2019. god)
Postotak gubitaka vode (%)	Gubici 67%	Gubici 66%	Gubici 65%	Gubici 64%	Gubici 51%	Gubici 55,44 %
Pokrivenost uslugama, u postotku	62%	63%	64%	65%	67%	Nema podataka za 2019. godinu
Postotak otpada koji se adekvatno zbrinjava	20%	22%	28%	30%	35%	77,33%
Nivo reciklaže, u postotku	2%	2%	3%	4%	4%	2,33%
Broj crnih tačaka (broj deponija, klizišta, kontaminiranih lokacija)	Deponije: 473	Deponije: 430	Deponije: 405	Deponije: 373	Deponije: 280	Deponije: 265
	Klizišta: 57	Klizišta: 7	Klizišta: 3	Klizišta: 0	Klizišta 36 aktivnih i 168 u fazi mirovanja	Klizišta: 162
	Kontaminirane lokacije: 10	Kontaminirane lokacije: 9	Kontaminirane lokacije: 8	Kontaminirane lokacije: 7	Kontaminirane lokacije: 5	Kontaminirane lokacije: 77
Potrošnja goriva iz obnovljivih izvora za proizvodnju električne i toplotne energije	Plin: 0% 1.350.000 Sm3/god.	Plin: 0% 1.350.000 Sm3/god.	Plin: 0% 1.350.000 Sm3/god.	Plin: 0% 1.350.000 Sm3/god.	Plin: 0% 1.350.000 Sm3/god.	% 6.570.083 kg
	Biomasa: 0	Biomasa: 0	Biomasa: 0	Biomasa: 0	Biomasa: 1	Nema podataka za 2019. godinu
	Vode: (mHE;SE): 66.639 ukupne proizvedene električne energije	Vode: (mHE;SE): 47.279 ukupne proizvedene električne energije	Vode: (mHE;SE): 64.013 ukupne proizvedene električne energije	Vode: (mHE;SE): 56.280 ukupne proizvedene električne energije	Vode: (mHE;SE): 70.634 MWh ukupne proizvedene električne energije	% HE 390042 MWh % MHE 78968 MWh
	Vjetar: 0	Vjetar: 0	Vjetar: 0	Vjetar: 0	Vjetar: 1	Vjetar: 0
Emisije GHG gasova	1.300 t/g CO	1.300 t/g CO	1.300 t/g CO	1.300 t/g CO	1.300 t/g CO	1.300 t/g CO
	500 t/g NOx	500 t/g NOx	500 t/g NOx	500 t/g NOx	500 t/g NOx	500 t/g NOx
	100 t/g SO2	100 t/g SO2	100 t/g SO2	100 t/g SO2	100 t/g SO2	100 t/g SO2
	25 t/g prašine	25 t/g prašine	25 t/g prašine	25 t/g prašine	25 t/g prašine	25 t/g prašine

Izvor: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva, zaštite okolišta, povratka i stambenih poslova KSB

8. PREGLED VANJSKIH I UNUTARNJIH FAKTORA

SWOT analiza predstavlja ključni okvir za analizu situacije koji omogućuje integraciju drugih metoda, kao što su PESTLE, analiza resursa i rezultata i druge. SWOT analiza koristi se za utvrđivanje prilika i prijetnji, kao i snaga i slabosti. Na engleskom jeziku „SWOT“ je akronim koji predstavlja ova 4 faktora. Pri izradi SWOT analize potrebno je nastojati da analiza bude što objektivnija, koncentrirajući se što je moguće više na promatranje stvari iz kuta sudionika u strateškom procesu, kao i građana. Dok se socioekonomska analiza uglavnom više bavi kvantitativnim pokazateljima temeljenim na analitičkim podacima i povijesnim činjenicama, SWOT analiza uključuje kvalitativnu ocjenu stanja iz kuta svih relevantnih sudionika uključenih u proces razvoja.

„PESTLE” analiza je alat za analizu vanjskih trendova i pitanja na koje Kanton nema utjecaja. „PESTLE“ je akronim koji može poslužiti kao kontrolni popis tematskih oblasti koje je potrebno razmotriti u sklopu analize. Označuje sljedeće oblasti: političku, ekonomsku, socijalnu, tehnološku, pravnu i okolišnu. Ova analiza može se iskoristiti kako bi se ustanovili vanjski faktori koji su identificirani u okviru sekcije ‘prilike i prijetnje’ u „SWOT“ analizi.

Sljedeća tablica, koja predstavlja SWOT analizu kantona, nastala je kao rezultat provedenih konsultacija s članovima Kantonalnoga odbora za razvoj Kantona iz svih relevantnih sektora. U okviru izrade Strategije razvoja kantona, SWOT instrument korišten je za određivanje strateških fokusa, dominantnih i određujućih faktora, unutar i izvan kantona, za koje postoji vjerojatnoća da će imati značajan utjecaj na ispunjenje vizije razvoja, kao i da proizvedu relevantne strateške smjernice. Dakle, cilj provedene SWOT analize jest povećanje razine raspoloživih informacija s ciljem određivanja trenutačnog stanja i mogućih strateških pravaca.

Tablica 53. SWOT elementi Kantona Središnja Bosna

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Geoprometni položaj u Federaciji i Bosni i Hercegovini ➤ Raznovrsnost rudnog bogatstva i minerala ➤ Bogato kulturno-povijesno naslijeđe ➤ Bogatstvo prirodnim resursima (šume, voda, zemljište, planine) za razvoj turizma (medicinskog, seoskog, sportskog, rekreativnog, itd.), drvne industrije i industrije prerade drveta, te ukupni ekonomski razvoj ➤ Velika površina raspoloživog neobrađenog zemljišta ➤ Potencijali za razvoj športa ➤ Broj i dostupnost bolničkih zdravstvenih usluga ➤ Pružanje specifičnih zdravstvenih usluga (laparoskopija, pulmologija i dr.) ➤ Međuentitetska i međukantonalna uvezanost i suradnja ➤ Sveučilišni kanton ➤ Energetski potencijal i povoljni uvjeti za iskorištavanje obnovljivih izvora energije ➤ Industrijska i trgovačka tradicija ➤ Multietničnost koja omogućuje međunarodnu suradnju ➤ Potencijali za ponovno pokretanje namjenske industrije ➤ Potencijal poslovnih zona za razvoj poduzetništva 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nedovoljan stupanj rasta broja zaposlenih ➤ Nedostatna regulativa i kapaciteti za razvoj turizma uz nedovoljnu promociju turističkih potencijala kantona i nedovoljnu povezanost sa regionalnom turističkom ponudom ➤ Visok stupanj radno neaktivnog stanovništva ➤ Zastarjela tehnologija i tehnološki procesi u gospodarskom sektoru ➤ Nelikvidnost i kreditna zaduženost poduzeća ➤ Nedovoljan izvoz finalnih proizvoda i negativna vanjskotrgovinska bilanca ➤ Baziranje tekstilne i metaloprerađivačke industrije na niskoakumulativnim <i>lohn</i> poslovima ➤ Usitnjenost posjeda i ekstenzivna poljoprivredna proizvodnja ➤ Nedovoljno razvijen komorski i obrtnički sustav ➤ Smanjenje proračunskih prihoda, ostvarenih priliva od poreza, ne poreskih priliva, tekućih transfera itd. i preusmjeravanje sredstava na ublažavanje posljedica stanja nesreće uzrokovanog pandemijom Covid 19 ➤ Nedovoljna izdvajanja sredstava za poticanje zapošljavanja, samozapošljavanja, obuke, prekvalifikacije, dokvalifikacije i doškoloavanja ➤ Nizak nivo primjene suvremenih agrotehničkih mjera i standarda u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije ➤ Neusklađena prostorno-planska dokumentacija s trenutačnim stanjem na terenu ➤ Veliki broj nelegalno izgrađenih objekata i nepostojanje zakona o legalizaciji ➤ Nepostojanje jedinstvenih baza podataka o prostoru (GIS) ➤ Nefunkcionalna baza podataka o onečišćivačima ➤ Nedovoljno kvalitetno riješen problem prikupljanja, selektiranja, korištenja i odlaganja otpada. ➤ Ne postoje sistemi za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda prije ispuštanja u vodotoke ➤ Nedovoljna opremljenost svih bolnica,

SNAGE	SLABOSTI
	<p>posebno odjela za intenzivnu njegu u uvjetima epidemije</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Povećani troškovi Zavoda za zdravstveno osiguranje Kantona Središnja Bosna zbog liječenja pacijenata u drugim kantonima ➤ Nedovoljna stopa digitalizacije kantona ➤ Zakonska regulativa iz oblasti obrazovanja nedostatna i neusklađena s reformskim procesima ➤ Ograničena sredstva proračuna kantona i općina za financiranje razvojnih projekata uz nedostatak kapaciteta za pripremu projekata za međunarodne fondove ➤ Loša prometna infrastruktura regionalnih i lokalnih prometnica, te nepostojanje željezničke infrastrukture ➤ Nekvalitetna, zastarjela i neusklađena zakonska regulativa iz oblasti socijalne politike i nizak iznos socijalnih izdvajanja za prava predviđena Zakonom ➤ Nedovoljna podrška i ulaganja u naučno-istraživački rad ➤ Ne integriranost problematike zaštite okoliša u druge sektorske politike ➤ Niska svijest javnosti o problematici zaštite okoliša i energijskoj učinkovitosti ➤ Nepovoljna starosna struktura stanovništva i trend smanjenja broja stanovnika uz visok stupanj odlaska mladih ➤ Niska stopa obrazovanosti stanovništva ➤ Nedovoljno efikasna i transparentna javna uprava (posebno nedovoljna transparentnost javnih financija) ➤ Vremenski sporo rješavanje sudskih sporova ➤ Nizak nivo intersektorske saradnje i integralnog pristupa u rješavanju problema ➤ Nedovoljno razvijen sektor i nedovoljna finansijska održivost organizacija civilnog društva ➤ siva ekonomija i neplaćanja i utaje poreza

Lista oblasti	PRILIKE	PRIJETNJE
<p>Političke</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Potpisivanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Europskom unijom ➤ Usklađivanje zakonodavstva s pravnom stečevinom Europske unije ➤ Povećana primjena i usvajanje međunarodnih standarda ➤ Povećanje interesa za uspostavljanje vladavine zakona i dobrog upravljanja ➤ Interes za stvaranje pozitivnog i stabilnog ambijenta za nova investicijska ulaganja, uz pravnu i političku sigurnost svih investicija 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Politička i pravna nestabilnost u Bosni i Hercegovini ➤ Veliki broj upravnih razina vlasti u Bosni i Hercegovini s isprepletenim mjerodavnostima u ključnim sektorima između različitih nivoa vlasti ➤ Nedovoljna zaštita domaće proizvodnje u Bosni i Hercegovini ➤ Zastoj Bosne i Hercegovine u europskim integracijama ➤ Postojeća pravna regulativa koja je na svim razinama upravne vlasti u Bosni i Hercegovini omogućila politički utjecaj na policiju

Lista oblasti	PRILIKE	PRIJETNJE
Ekonomске	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Potpisivanje CEFTA sporazuma o liberalizaciji trgovine između država članica ➤ Mogućnost korištenja međunarodnih fondova ➤ Velika potražnja za organskim poljoprivrednim proizvodima ➤ Mogućnost širenja industrijskih/poslovnih zona i klastera ➤ Digitalizacija privatnog i javnog sektora ➤ Dekarbonizacija energetskog sektora ➤ Blizina EU tržišta ➤ Ulaganja dijaspore kao razvojni potencijal ➤ Inicijative i projekti za javno-privatna partnerstva ➤ Programi podrške malim i srednjim poduzećima sa viših nivoa vlasti ➤ Izdvajanje finansijskih sredstava sa viših nivoa vlasti za ublažavanje posljedica stanja nesreće izazvanog pandemijom Covid 19 ➤ Pokretanje startup centara svojevrstnih inkubatora 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Značajan udio sive ekonomije u Bosni i Hercegovini u ukupnim ekonomskim aktivnostima ➤ Niska kupovna moć stanovništva u Bosni i Hercegovini ➤ Veliki broj administrativnih procedura u vezi s osnivanjem gospodarskih društava reguliranih propisima na federalnoj razini ➤ Nedovoljno atraktivan poslovni ambijent za investiranje u Bosni i Hercegovini i niska ukupna razina investicija ➤ Fiskalna i parafiskalna opterećenja definirana na višim razinama vlasti ➤ Neizvjesnost i duljina trajanja ekonomske krize izazvane pandemijom Covid 19 ➤ Slaba institucionalna podrška naučno-istraživačkim aktivnostima u BiH i nizak stupanj saradnje naučno-istraživačkih institucija i gospodarstva ➤ Nedostatak poljoprivredne politike i relevantnih institucija na državnom nivou ➤ Konkurencija na regionalnom i globalnom nivou ➤ Nedovoljno razvijen imidž BiH kao turističke destinacije

Lista oblasti	PRILIKE	PRIJETNJE
<p>Socijalne i društvene</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tema socijalne uključenosti ugroženih kategorija stanovništva je u fokusu razvojnih projekata ➤ Jačanje javnoga i privatnoga interesa za razvoj predškolskog obrazovanja, kao i obrazovanja odraslih osoba ➤ Očekivana reforma zdravstvenog sustava ➤ Reforma socijalne zaštite i mirovinskog osiguranja ➤ Uspostavljena kvalitetna i dugoročna saradnja rukovodstva kantona sa ambasadama, međunarodnim, vladinim i nevladinim organizacijama ➤ Razvoj partnerstva i razvoj lokalnih nevladinih udruženja 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nizak prirodni priraštaj i nepovoljan trend kretanja starosne strukture u Bosni i Hercegovini ➤ Nedovoljan udio socijalnih izdavanja u ukupnim transferima iz proračuna na svim razinama vlasti ➤ Odljev visokoobrazovnih osoba i osoba s deficitarnim zanimanjima ➤ Siromašenje stanovništva kao posljedica ekonomske krize ➤ Neriješen socijalni status određenog broja radno sposobnih, nezaposlenih osoba (posljedice rata, neuspješne privatizacije, ranog penzioniranja...) ➤ Nepovoljan odnos broja umirovljenika u odnosu na broj zaposlenih ➤ Povećanje sigurnosnih prijetnji u okruženju, posebno kroz nove oblike kriminala (npr. Kibernetički kriminal) i uslijed migrantske krize ➤ Posljedice pandemije Covid 19: <ul style="list-style-type: none"> • Pogoršan kvalitetu obrazovnog procesa uslijed nemogućnosti organiziranja klasične nastave i nepripremljenosti on-line sadržaja i tehničkih uvjeta • Umanjena dostupnost zdravstvenim uslugama uslijed primjene mjera sprečavanja širenja infekcije Covid 19 • Nemogućnost organiziranja kulturnih događaja sa

Lista oblasti	PRILIKE	PRIJETNJE
		<p>masovnim prisustvom</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nemogućnost organiziranja sportskih događaja sa masovnim prisustvom • Povećanje troškova pružalaca turističkih i ugostiteljskih usluga zbog potrebe za higijenskim i sigurnosnim mjerama

Lista oblasti	PRILIKE	PRIJETNJE
Tehnološke	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dostupnost novih, ne zagađujućih tehnologija za proizvodne procese ➤ Rastući trend uvođenja standarda i sistema kvaliteta u proizvodnji ➤ Razvoj IT tehnologija na temelju Digitalne agende za Evropu 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nedovoljni kapaciteti znanstveno- istraživačkih centara i njihova suradnja s gospodarstvom u Bosni i Hercegovini ➤ Nedovoljna informatička pismenost u Bosni i Hercegovini ➤ Transfer zastarjele tehnologije u proizvodne pogone u BiH ➤ Nedovoljna podrška transferu znanja i inovacijama u BiH
Pravne	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Postojanje strateško-planskih dokumenata značajnih za razvoj u određenim sektorima u BiH (npr. reforma javne uprave, promet, energetika) ➤ Usklađivanje legislative s legislativom Europske unije (naročito u područjima uporabe energije, resursa i zaštite okoliša) ➤ Reforma javne uprave za jačanje upravnih kapaciteta i povećanje efikasnosti javnih institucija na svim nivoima vlasti ➤ Proces pristupanja EU iskoristiti za povećanje pritiska i ubrzanje reformskih procesa 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nemogućnost provedbe svih mjera ekonomskog razvoja kao posljedica ustavnih mjerodavnosti kantona ➤ Često mijenjanje zakonske regulative u Bosni i Hercegovini ➤ Neefikasnost pravosudnog sistema ➤ Veliki broj zakonskih i podzakonskih akata kao posljedica podjele mjerodavnosti između države, entiteta, kantona i JLS-a ➤ Nedostatak i/ili neusklađenost strateško-planskih dokumenata na svim nivoima vlasti ➤ Neefikasnost sudstva i postojanje korupcije u BiH ➤ Kompleksnost državne strukture i načina funkcioniranja sistema

Lista oblasti	PRILIKE	PRIJETNJE
<p>Prirodna okolina</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dostupnost novih tehnologija koje imaju mali utjecaj na okoliš ➤ Usvojen je Kantonalni plan zaštite okoliša i Kantonalni plan upravljanja otpadom za period 2015-2025.g. U tijeku je njihova implementacija ➤ Veliki potencijal za iskorištavanje obnovljivih izvora energije ➤ Trend razvoja i jačanja okolišno prihvatljivog poduzetništva ➤ Postojanje IPA pretpristupnih fondova i drugih EU fondova koji financiraju aktivnosti iz oblasti zaštite okoliša ➤ Interes stranih ulagača za projekte zaštite okoliša 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Korištenje tehnologija koje imaju negativan utjecaj na okoliš ➤ Nedosljedna provedba zakonskih mjera iz oblasti zaštite okoliša kao posljedica inertnosti primjene i nedostatka kapaciteta ➤ Nedovoljno izgrađena svijest stanovništva o potrebi zaštite okoliša ➤ Nedovoljna sredstva za kvalitetno provođenje aktivnosti za poboljšanje okoliša ➤ Elementarne nepogode i druge nesreće (pandemija, poplave, itd.) ➤ Nerazvijeno tržište reciklabilnim materijalima ➤ Klimatske promjene (duži sušni razdoblja, poplave, požari, klizišta) ➤ Nepostojanje dovoljnih kapaciteta u BiH za zbrinjavanje infektivnog i radioaktivnog otpada

Kanton posjeduje velike potencijale za nastavak razvoja različitih vidova turizma, poljoprivredne i prerađivačke industrije, te namjenske industrije. Bogata industrijska i trgovinska tradicija zajedno s raspoloživim prirodnim resursima pružaju odličnu polaznu osnovu za daljnja ulaganja u tu oblast, što, u konačnici, treba rezultirati novim zapošljavanjem. Na tom putu jedan od najznačajnijih izazova jest svakako neusklađenost obrazovnoga sustava s realnim potrebama tržišta, kao i visoki troškovi zdravstvene zaštite i socijalne skrbi. Stavljanje prirodnih resursa u službu razvoja kantona a pri tome vodeći računa o zaštiti okoliša i prirodnih ljepota, predstavlja jednu od najvažnijih prilika koje se pružaju kantonu. Uzimajući u obzir geoprometni položaj kantona, kao i utjecaj koji prometna infrastruktura ima na ukupni razvoj gospodarstva, izgradnja i obnova postojeće prometne infrastrukture ostaje jedan od najvažnijih izazova s kojima se suočava kanton. Sa ciljem

osiguranja konkurentnosti gospodarskih subjekata na globalnom tržištu, neophodno je iskoristiti sve potencijale koje pruža digitalizacija i pametna specijalizacija.

Pored snaga, uočene su brojne slabosti, koje usporavaju i ograničavaju razvoj kantona. Najveće slabosti su: visoka stopa nezaposlenosti, zastarjela tehnologija i tehnološki procesi, otežan pristup finansijskim sredstvima za razvoj poduzetništva, ograničena sredstva financiranja za realiziranje razvojnih projekata, loša prometna infrastruktura, ne konkurentnost tržišta radne snage i neusklađenost sustava obrazovanja s potrebama tržišta rada, nezadovoljavajuća poslovna klima i niska konkurentnost poduzeća, usitnjenost poljoprivrednih posjeda, slabi sistemi za praćenje stanja (zagađenja) okoliša, neriješen problem odlaganja otpada, nedovoljna opremljenost bolnica te zakonska regulativa u oblasti obrazovanja nedovoljna i neusklađena s reformskim procesima. Slabosti u sektorima privrede i društvenog razvoja naročito dolaze do izražaja u uvjetima kriznih situacija, poput pandemije COVID-19.

Na temelju SWOT analize može se istaknuti da se resorna Ministarstva Vlade KSB nisu uključivala u agende dostavljene od strane Vijeća Ministara BiH, kao i agende Vlade FBiH, koje su zahtijevala provođenje reformi na nivou KSB. U KSB pojedini resori imaju prilično zastarjelu pravnu legislativu (više od 15 godina). Iz tog razloga identificiran je veliki broj slabosti, koje je neophodno prevazići donošenjem pravnih propisa shodno dostavljenim agendama BiH i FBiH.

Vanjski činitelji koji utječu na razvoj kantona mogu biti ili pokretač ili prepreka razvoju. Aktivnosti za dobivanje kandidatskog statusa za pristupanje Europskoj uniji, usklađivanje domaćih propisa sa zakonodavstvom Europske unije, mogućnost korištenja europskih fondova, mogućnost razvoja organske poljoprivrede, razvoj turizma na prostoru cijele države, multietničnost kao prilika međunarodne suradnje, iskorištavanje obnovljivih izvora energije. Prijetnje za razvoj kantona su unutarnja politička nestabilnost u Bosni i Hercegovini koja negativno utječe na jačanje i razvoj tržišta, kašnjenje u ispunjavanju obveza iz procesa EU integracija, loš imidž Bosne i Hercegovine u svijetu, veliki broj razina vlasti sa isprepletenim mjerodavnostima, siva ekonomija, visoka stopa doprinosa i poreza prema zakonima definiranim na višoj razini, odljev školovanih kadrova iz Bosne i Hercegovine, neadekvatna raspodjela prihoda na svim razinama vlasti, kompleksna državna struktura i način funkcioniranja.

9. STRATEŠKO FOKUSIRANJE

Na temelju situacione analize i SWOT analize postavljena je osnova za definiranje strateških pravaca razvoja kantona. Strateško fokusiranje temeljeno je na jedinstvenim snagama kojima raspolaže kanton, kao i ključnim problemima koje treba riješiti u narednom strateškom razdoblju.

Ključne snage kantona su prirodni resursi (velike rezerve ugljena i drugog rudnog bogatstva i minerala, zemljište, voda i šuma), kao i energetska potencijal i povoljni uvjeti za iskorištavanje hidropotencijala i obnovljivih izvora energije. Osim toga, snage kantona su industrijska i trgovačka tradicija, raspoloživa radna snaga, te potencijal za razvoj različitih vidova turizma. Ključne prilike za razvoj kantona odnose se na aktivnosti na privlačenju novih investicija u Bosnu i Hercegovinu a posebno kroz iskorištavanje potencijala kroz saradnju sa dijasporom, mogućnost korištenja međunarodnih fondova za razvoj Bosne i Hercegovine, rast interesa za međuopćinsku i regionalnu suradnju, te programe potpore poljoprivredi, malim i srednjim poduzećima te otvaranje mogućnosti izvoza industrijskih proizvoda. Značajne prilike se ogledaju i u iskorištavanju fondova i programa za razvoj poduzetništva, novih poslovnih “start up” ideja, te razvoj koncepta poduzetničkih univerziteta, primjeni Zakona o sistemu državne pomoći u Bosni i Hercegovini, reformi poslovnog okruženja u Federaciji donošenjem novih zakona o poduzećima te izravnim stranim ulaganjima. Negativan utjecaj na ekonomski rast se vezuje za posljedice stanja nesreće, zavisno od vidova krize i perioda uticaja a ogledat će se u padu ekonomskih aktivnosti, BDP-a, vanjskotrgovinske razmjene, zaposlenosti i sl. Na temelju navedenih snaga i prilika za razvoj kantona moguće je identificirati prvi strateški fokus kantona **kojim se osigurava iskorištavanje raspoloživih potencijala u sektorima poljoprivrede i prehrambene industrije te upravljanjem prirodnim resursima i kulturnim naslijeđem u funkciji razvoja kantona.**

U domenu društvenog razvoja, kroz SWOT analizu identificirani su sustavni problemi u domenu demografije (nizak prirodni priraštaj i odliv stanovnika), obrazovanja, zdravstva i socijalne skrbi. Nagli razvoj visokog obrazovanja ozbiljan je izazov, kao i povezivanje potreba tržišta rada sa srednjoškolskim obrazovnim sustavom. U zdravstvenom sektoru u kontinuitetu se evidentira problem nedovoljne i neodgovarajuće opremljenosti zdravstvenih ustanova, posebno u uvjetima pandemije COVID-19. Također kao izazov nameće se i pojava privatne inicijative u zdravstvu, kroz osnivanje privatnih zdravstvenih ustanova i njihovo financiranje iz Zavoda za zdravstveno osiguranje Kantona Središnja Bosna (u daljnjem tekstu: kantonalni Zavod za zdravstveno osiguranje). Veliki je pritisak na socijalne fondove, a uslijed oslabljene privrede u toku 2020. godine, kao posljedica pandemije COVID-19, očekuje se pogoršanje situacije socijalne skrbi. Društveni razvoj kantona u cjelini je suočen sa izazovima posljedica niskog prirodnog priraštaja, kao i odljeva stanovništva. To je velika opasnost za budući razvoj i napredak kantona u svim razvojnim sektorima. Uzimajući u obzir sve navedeno, potrebno je planirati koordinirane aktivnosti svih resora kroz ulaganja u javno zdravlje i otpornost zdravstvenog sektora, ulaganja u ljude i vještine za bolje snalaženje na tržištu rada. Također je potrebno osigurati jačanje kapaciteta i efikasnosti javne uprave u oblikovanju i provedbi javnih politika i projekata, a posebno poboljšanje efikasnosti pravosuđa, povećanje transparentnosti i

borbe protiv korupcije. Drugi strateški fokus je: **unaprjeđenje kvalitete življenja, pravičan pristup uslugama za sve stanovnike i izgradnja ljudskog kapitala za budućnost.**

Imajući u vidu da su snage kantona prirodni resursi i geoprometni položaj, uočena je potreba za uporabom novih, ne zagađujućih tehnologija u proizvodnim procesima, iskorištavanjem potencijala obnovljivih izvora energije i uvođenje energijski učinkovitih rješenja kroz poticanje istraživanja, inovacija i kreativnosti u svim oblastima života i rada. Također, od velike važnosti je raditi na unaprjeđenju sistema monitoringa i upravljanja okolišem, s obzirom na trenutne slabosti u prikupljanju i praćenju podataka o stanju okoliša. U skladu sa identificiranim problemima okoliša i infrastrukture, definirana su dva strateška fokusa. Treći strateški fokus odnosi se na: **poboljšanje kvalitete eko sistema i upravljanje okolišem**, a četvrti strateški fokus na **modernizaciju cestovne infrastrukture i jačanje infrastrukture za digitalne tehnologije.**

Strateško fokusiranje utemeljeno je kroz pet strateški fokusa:

- 1. Iskorištavanje raspoloživih potencijala KSB za modernizaciju poljoprivredne proizvodnje, prehrambene i namjenske industrije te turističku valorizaciju resora KSB**
- 2. Iskorištavanje potencijala u oblasti znanstvenog istraživanja i razvoja, tehnoloških inovacija i poduzetništva**
- 3. Unaprjeđenje kvalitete življenja, pravičan pristup uslugama za sve stanovnike i izgradnja ljudskog kapitala za budućnost;**
- 4. Poboljšanje kvalitete eko sistema i upravljanje okolišem;**
- 5. Modernizacija cestovne infrastrukture i jačanje infrastrukture za digitalizaciju privatnog i javnog sektora.**

Iskorištavanje potencijala KSB u oblasti industrije, tehnoloških inovacija, energetike i poduzetništva. Iskorištavanje potencijala za modernizaciju poljoprivredne proizvodnje i turističke valorizacije resursa KSB.

Vizija razvoja

Definiranje vizije razvoja kantona odražava namjeru i širinu promjena koje građani kantona žele u razdoblju od 2021. do 2027. godine. Vizija je karakteristična za područje kantona – objedinjuje geostrateški središnji položaj kantona u srcu Bosne, vrijednost i dobrotu ljudi, veliko prirodno bogatstvo te težnju kantona da postane prostor ugodnog života koji pruža priliku za uspjeh. Kanton svoj razvoj temelji na industrijskim i ljudskim resursima, prirodnim i turističkim potencijalima te bogatom kulturno-povijesnom naslijeđu. Takav razvoj karakterizira princip održivosti i integracije, gdje svaki sektor zadržava svoje osnovne razvojne ciljeve, a zajedno ih ostvaruju u obliku uravnoteženoga razvoja.

VIZIJA razvoja Kantona Središnja Bosna

Iz srca Bosne ključa ljepota i dobrota čovjeka, bogatstvo prirode, gdje se ugodno i sigurno živi, njeguju različitosti i svaki čovjek ima priliku za uspjeh.

Strateški ciljevi

Na temelju strateških fokusa i vizije kantona definirana su tri strateška cilja, koji osiguravaju sinergijske učinke između ekonomije, okoliša i društva, uz puno uvažavanje interesa svih jedinica lokalne samouprave na području kantona. Strateški ciljevi imaju prepoznatljiva sektorska težišta, ali su istodobno integralni i povezujući, te usklađeni sa globalnim ciljevima održivog razvoja i strateškim dokumentima viših nivoa vlasti.

Strateški ciljevi Kantona Središnja Bosna 2020.

1. **Poticati održiv ekonomski razvoj**
2. **Unaprijediti kvalitetu življenja i održivoga društvenoga okruženja za sve građane**
3. **Poboljšati stanje okoliša i javnu infrastrukturu**

Strateški cilj 1: Poticati održiv ekonomski razvoj

Prvi strateški cilj razvoja kantona koji će pridonijeti viziji ugodnoga života građana, kao i dostizanju stanja društva u kojemu svi građani imaju priliku iskoristiti svoje potencijale i ostvariti uspjeh jeste **poticati održiv ekonomski rast**. Cilj je mobilizirati sve raspoložive potencijale, prirodne resurse, naslijeđe i tradiciju koje posjeduje kanton te ih staviti u funkciju razvoja gospodarstva. Kao krajnji rezultat očekuju se ekonomski rast kroz povećanje indeksa obima industrijske proizvodnje, rast indeksa razvijenosti kantona u odnosu na druge kantone u Federaciji, kao i povećanje broja zaposlenih.

Za razvoj kantona bitno je sustavno razvijati i poticati gospodarstvo održivim iskorištavanjem raspoloživih potencijala, prije svega prirodnih resursa, naslijeđa i bogate tradicije. Imajući u vidu da poticanje gospodarstva ima za cilj povećanje zaposlenosti kroz otvaranje novih malih i srednjih poduzeća, privlačenje stranih investicija, razvoj održivoga turizma, kreiranje povoljnoga poslovnoga okruženja, ta su područja obuhvaćena s 4 prioriteta kojima se pridonosi ostvarenju prvoga strateškoga cilja.

Stupanj realizacije postavljenoga strateškoga cilja pratit će se kroz nekoliko ključnih pokazatelja utjecaja (indeks obima industrijske proizvodnje, broj zaposlenih i indeks razvijenosti) na temelju kojih će se ocijeniti stupanj promjena u okruženju. Za svaki pokazatelj definirane su i početne vrijednosti u 2019. godini, kao i ciljane vrijednosti u 2027. godini. Tablica 64. sumira pokazatelje utjecaja s početnim i ciljanim vrijednostima za prvi strateški cilj.

Tablica 54. Pokazatelji utjecaja za prvi strateški cilj

Strateški cilj	Pokazatelj utjecaja	Početna vrijednost (2019.)	Ciljana vrijednost (2027.)
Poticati održiv ekonomski razvoj	Indeks obima industrijske proizvodnje	101,1	111,3
	Broj zaposlenih	51.583	58.712
	Indeks razvijenosti	0,68	0,82

Strateški cilj 2: Unaprijediti kvalitetu življenja i održivoga društvenoga okruženja za sve građane

Drugi strateški cilj odnosi se na **unapređenje kvalitete življenja i održivoga društvenoga okruženja za sve građane**, kako bi svi građani kantona imali priliku živjeti u sigurnijem okruženju i društvu koje pruža jednake mogućnosti. Definicija ovog cilja rezultat je brojnih izazova i problema s kojima se suočava kanton kroz sustav obrazovanja, kulture, športa, zdravstvene zaštite i socijalne skrbi te sigurnosti, a posebno u kontekstu ravnopravnosti spolova, brige za mlade, jačanja inkluzivnih politika i eliminiranje diskriminacije po bilo kom osnovu.

Razvoj kantona podrazumijeva davanje jednakih prilika svim stanovnicima za ugodan život, prije svega kroz kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, siguran i dostojanstven život, te svima dostupno i kvalitetno osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Unapređenjem društvenih sustava, kanton će biti u prilici poboljšati usluge za socijalno ugrožene građane te zadržati broj učenika koji pohađaju obvezno školovanje. Rizik po realizaciju ovog strateškog cilja je pad prirodnog priraštaja, te postoji potreba razvijanja i primjene pronatalitetnih mjera i projekata za sprečavanje depopulacije.

Stupanj realizacije drugoga strateškoga cilja pratit će se kroz skupinu pokazatelja utjecaja koji su predstavljeni u Tablici 65. Za svaki od pokazatelja dane su početne vrijednosti u 2019. godini te željene vrijednosti u 2027. godini.

Tablica 55. Pokazatelji utjecaja za drugi strateški cilj

Strateški cilj	Pokazatelj utjecaja	Početna vrijednost (2019.)	Ciljana vrijednost (2027.)
Unaprijediti kvalitetu življenja i održivoga društvenoga okruženja za sve građane	Izdvajanja/ transferi (tekući, kapitalni i dr) za predškolsko, osnovno, srednje i obrazovanje koje nije definirano nivoom (uključujući ugroženu djecu sa posebnim potrebama i djecu romske nacionalnosti) u proračunu kantona, na godišnjem nivou (KM)	3.291.000	6.000.000
	Broj učenika osnovnih i srednjih škola /1000 stanovnika	115	110
	Broj liječnika/1.000 Stanovnika <i>*omjer ciljane vrijednosti izračunat na temelju broja stanovnika u 2019. godini</i>	1,5 liječnika/ 1000 stanovnika 0,23 stomatologa/ 1000 stanovnika	386 liječnika tj 1,5 liječnika/ 1000 stanovnika 60 stomatologa tj. 0,23 stomatologa/ 1000 stanovnika
	Socijalni transferi po glavi stanovnika	41,40	47

Strateški cilj 3: Poboljšati stanje okoliša i javnu infrastrukturu

Treći strateški cilj odnosi se na **poboljšanje stanja okoliša i infrastrukture** u kantonu, kako bi se osigurala zadovoljavajuća kvaliteta života građana kantona i stvorile osnovne pretpostavke za daljnji razvoj gospodarstva. Posebno je važno usmjeriti napore na unapređenje kvalitete življenja kroz unapređenje infrastrukture u domeni informacijskih sustava za integralno upravljanje okolišem, unapređenje cestovne infrastrukture povezivanjem kantona sa susjednim kantonima i Republikom Srpskom, zaštita i sanacija okolišnih sastavnica (vode, zemlje i zraka) te zaštita i unapređenje prirodnih resursa i obnovljivih izvora energije.

Skupina pokazatelja za mjerenje stupnja realizacije trećega strateškoga cilja pratit će se kroz pokazatelje utjecaja prikazane u Tablici 66. Za svaki od pokazatelja dane su i početne vrijednosti u 2019. godini te željene vrijednosti u 2027. godini.

Tablica 56. Pokazatelji utjecaja na treći strateški cilj

Strateški cilj	Pokazatelj utjecaja	Početna vrijednost (2019.)	Ciljana vrijednost (2027.)
Poboljšati stanje okoliša i javnu infrastrukturu	% sortiranog otpada u odnosu na ukupnu količinu otpada, koji se odvaja za reciklažu	2,33	10
	Udio realiziranih kapitalnih investicija u proračunu kantona (u KM) <i>*početna vrijednost predstavlja prosječnu vrijednost za 2017.,2018.,2019. godinu- izvor Kapitalni proračun KSB</i>	5.160.000	10.000.000
	Stupanj izgrađenosti regionalnih puteva	87 %	90 %